

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI**

KAZIKLI HACI HAMZA BİN İVAZ KERVANSARAYI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Onur KAMILOĞLU**

**Tez Danışmanı
Yrd.Doç.Dr.Seyfi BAŞKAN**

Ankara-2011

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI**

KAZIKLI HACI HAMZA BİN İVAZ KERVANSARAYI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Onur KAMILOĞLU**

**Tez Danışmanı
Yrd.Doç.Dr.Seyfi BAŞKAN**

Ankara-2011

ONAY

Onur KAMİLOĞLU tarafından hazırlanan “Kazıklı Hacı Hamza Bin İvaz Kervansarayı” isimli bu çalışma, 13.01.2011 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oy birliği) başarılı bulunarak jürimiz tarafından Sanat Tarihi Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Seyfi BAŞKAN (Başkan)

Prof. Dr. Adnan TEPECİK

Doç. Dr. Nurşen ÖZKUL FINDIK

ÖNSÖZ

Türk tarihinde her zaman önemli yerleri olan ribat, han ve kervansaraylar önemli sefer ve kervan yolları üzerine yapılmışlardır. **Kazıklı Hacı Hamza Bin İvaz Kervansarayı** da Osmanlı Döneminde bu yollar üzerinde yapılmış olup günümüzde Kocaeli İli, Gölcük İlçesinde yer alan bir eserdir.

Söz konusu 16. yüzyıl yapısının Osmanlı İmparatorluğu'nun menzil ve kervan yolları üzerindeki konumunu ortaya koymayı, dönemine ve benzer özellik gösteren yapılara yönelik bir kaynak oluşturmayı amaç edindiğimiz çalışmada Kazıklı Hacı Hamza Bin İvaz Kervansarayı'nın "tek salonlu, ahşap taşıyıcıya sahip, kapalı avlulu ve çatı örtülü plan tipinin -var olan benzerleri içerisindeki- en büyük ebatlara sahip örneği olma" özelliği odak noktası olarak ele alınmaktadır.

Hakkında çok az sayıda kaynak bulunan ve literatürde fazla bilinmeyen yapılardan olması dolayısıyla kaynak taraması esnasında çeşitli zorluklarla karşılaştığımız çalışmada emeği geçen; başta Tez Danışmanım Sayın Yrd.Doç.Dr. Seyfi BAŞKAN'a , Sayın Doç.Dr.Mehmet Zeki İBRAHİMGİL'e, Kocaeli Koruma Kurulu Müdürü Sayın Taner AKSOY' a, Yrd.Doç.Dr. Gül KÖKSAL'a maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen aileme ve bu süreçte bana yardımcı olan sevdiklerime teşekkürü bir borç bilirim.

Onur KAMİLOĞLU

Ocak 2011 Ankara

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii
HARİTA LİSTESİ	iv
PLAN LİSTESİ	v
RESİM LİSTESİ	vi
PROJE VE ÇİZİM LİSTESİ	vii
FOTOĞRAF LİSTESİ.....	viii
ARŞİV BELGELERİ LİSTESİ	x
GİRİŞ	1
1. Konunun Tanımı, Sınırları, Amacı ve Yöntemi	
1.1. Konunun Tanımı ve Sınırları	1
1.2. Konunun Amacı	1
1.3. Yöntemi	2
2. KOCAELİ(İZMİT) TARİHÇESİ VE GÖLCÜK HAKKINDA	3
3. ANADOLU TİCARETİ VE YOL GÜZERGAHLARI	12
4. TİCARET YAPILARI	24
4.1. Türk-İslam Devletleri Dönemi Ticaret Yapıları	24
4.2. Osmanlı Dönemi Ticaret Yapıları	31
5. KAZIKLI HACI HAMZA BİN İVAZ KERVANSARAYI	42
5.1. Yeri.....	42
5.2. Adı.....	44
5.3. Banisi	45
5.4. İnşa Tarihi	46
5.5. Tarihi Kaynaklarda Kazıklı Kervansarayı	47
5.6. Geçirdiği Onarımlar	53
5.7. Mimari Özellikleri.....	54
5.8. Plan Özellikleri	65
5.9. Malzeme ve Teknik	67
5.10. Süsleme	69

6. RESTORASYON ÇALIŞMALARI	70
6.1. Mart- Nisan 2009.....	70
6.2. Mayıs- Haziran 2009	73
6.3. Temmuz- Ağustos 2009	75
6.4. Eylül- Ekim 2009	78
6.5. Kasım- Aralık 2009.....	82
7. KARŞILAŞTIRMA	88
7.1. İnşa Tarihi	88
7.2. Plan.....	89
7.3. Malzeme,Teknik ve Süsleme	93
7.4. Aydınlatma ve Havalandırma Sistemi	95
7.5. Taşıyıcı Sistem ve Üst Örtü.....	96
8. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	98
9. ARŞİV BELGELERİ	102
10. KAYNAKÇA.....	107
ÖZET	114
ABSTRACT.....	115

LİSTELER

HARİTA LİSTESİ

1. Bthynia Bölgesi Haritası	4
2. 438 Numaralı Muhasebe-i Vilayeti Anadolu Defteri	11
3. Kral Yolu Haritası.....	12
4. Roma Yolu Haritası	13
5. Bizans Yolu Haritası	14
6. Selçuklu Yolları ve Menzil Noktaları Haritası	17
7. Osmanlı Ticaret Yolları Haritası	19
8. Kazıklı Kervansarayı Uydu Görüntüsü.....	42
9. Vaziyet Planı.....	43
10. Dernschwann'a ait Gezi Güzergahı Haritası.....	50

PLAN LİSTESİ

1. Ribat-ı Zafarani Planı.....	27
2. Evdir Hanı Planı.....	28
3. Ezine Pazar Hanı(13.yy) Planı	29
4. Şerafeddin Ejder Kervansarayı(İğdır) Planı	29
5. Alara Han Planı	30
6. Çanakkale Lapseki Yakup Bey Kervansarayı Planı.....	36
7. Çanakkale Lapseki Yakup Bey Kervansarayı Planı.....	36
8. Büyükçekmece Kanuni Sultan Süleyman Kervansarayı Planı	38
9. Kazıklı Hacı Hamza Bin İvaz Kervansarayı Planı	65
10. Çanakkale Çardak Yakup Bey Kervansarayı.....	92
11. Büyükçekmece Kanuni Sultan Süleyman Kervansarayı	92
12. Kazıklı Kervansarayı.....	92
13. Bilecik Vezirhan Kervansarayı	92

RESİM LİSTESİ

1. Charles de Peyssonel'in Çiziminden Nikomedia7
2. Matrakçı Nasuh, Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn, Minyatürü.....9
3. 438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri45
4. Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn Eseri, Matrakçı Nasuh49

PROJE VE ÇİZİM LİSTESİ

1.	Kazıklı Kervansarayı Güney Cephesi Çizimi	57
2.	Kazıklı Kervansarayı Batı Cephesi Çizimi	59
3.	Kazıklı Kervansarayı Kuzey Cephesi Çizimi.....	61
4.	Kazıklı Kervansarayı Doğu Cephesi Çizimi	63
5.	Güneybatı Cepheden Restorasyon Sonrasına Ait Proje Çizimi	83
6.	Restorasyon Sonrası İç Mekan Proje Çizimi	83

FOTOĞRAF LİSTESİ

1.	B.Çekmece Sultan Süleyman Kervansarayı'ndan Görünüm	39
2.	1996 tarihli fotoğraf.....	55
3.	2008 tarihli fotoğraf	55
4.	İç Mekan- Kuzeydoğudan Görünüm	56
5.	İç Mekandan Görünüm	56
6.	Güneybatıdan Görünüm	58
7.	Batı Cepheden Görünüm	60
8.	Kuzey Cepheden Görünüm	62
9.	Doğu Cepheden Görünüm	64
10.	Mazgal Pencereden Görünüm.....	68
11.	Subasman Seviyesindeki Kesme Taşlardan Görünüm.....	68
12.	Kirpi Saçaktan Görünüm	69
13.	Temel Kazısı Sonrası Orijinal Kottan Görünüm.....	71
14.	Radye Temel Plağı Betonundan Görünüm.....	71
15.	Çelik Kolonlardan Görünüm	72
16.	Çelik Kolonlardan Görünüm	72
17.	Yapı İç Kısmı- Doğudan Görünüm	73
18.	Su Deposunun Temel Bölümünden Görünüm.....	73
19.	Ahşap Dikmelerden Görünüm	74
20.	Yapı İç Kısmı- Doğudan Görünüm.....	74
21.	Çok Amaçlı Salon Kontrol Yapısından Görünüm.....	75

22. Çatı Konstrüksiyonundan Görünüm	75
23. Girişin Batısındaki Muhafız Odasından Görünüm	76
24. Kuzey Cepheden Görünüm	76
25. Batı Cepheden Görünüm.....	77
26. Güney Cepheden Görünüm	77
27. Batı Cephesi Saçak Üstü Metal Kaplamasından Görünüm	78
28. Sahne Açıklığından Görünüm	78
29. Batı Cepheden Görünüm.....	79
30. Batı Cepheden Görünüm.....	79
31. Doğu Cepheden Görünüm	80
32. Güney Cepheden Görünüm	80
33. Kuzey Cepheden Görünüm	81
34. Seyir Terası Doğudan Görünüm.....	81
35. Kervansarayın Genel Görünümü	84
36. Kervansarayın Son Hali	84
37. Uygulamalardan Görünüm	85
38. Muhafız Odasından Görünüm	85
39. Kervansaraydan Genel Görünüm	86
40. Kervansaray Beden Duvarı Detay Görünümü	86
41. Kervansaray İç Mekan Görünümü	87
42. Kervansaray Konferans Salonu Görünümü	87

ARŞİV BELGELERİ LİSTESİ

1.	MAD 550’de Yer Alan Kazıklı Derbendi Kaydı.....	103
2.	MAD, 550’de Kayıtlı Mufassal Defteri.....	104
3.	D-MKF No: 27466’da kayıtlı H.1066(M.1650) tarihli Avarız Defteri.....	105
4.	Maliyeden Müdevver Defter, s.203.....	106
5.	Maliyeden Müdevver Defter, s.213.....	106
6.	Tapu Kaydı	107

GİRİŞ

1. KONUNUN TANIMI, SINIRLARI, AMACI VE YÖNTEMİ

1.1. Konunun Tanımı ve Sınırları

Kazıklı Hacı Hamza Bin İvaz Kervansarayı isimli yüksek lisans tezinin konusu Kocaeli ili; Gölcük sınırları içerisinde yer alan Kazıklı Kervansarayı'nı kapsamaktadır.

Tezin kapsamı; hakkında pek fazla kayıt olmayan Kazıklı Hacı Hamza Bin İvaz Kervansarayı'nın tarihteki yeri, önemi ve işlevselliğinin vurgulanmasıdır.

1.2. Konunun Amacı

Osmanlı İmparatorluğu'nda ve önceki dönemlerde kervansaraylar ve menzil hanları ordu ve kervan yollarında ulaşımı sağlayan insanların konakladığı, ticaretin yapıldığı yerler olarak bilinmektedirler. Söz konusu kervan yolları pek çok kez ordu seferlerinde mal ve yük temininin sağlandığı yerler olmaları ve yerli yabancı seyyahların seyahatnamelerinde pek çok kez yer verdikleri eserler olmaları açısından da önemlidirler. Bilindiği üzere Anadolu coğrafyasında pek çok sayıda kervansaray bulunmaktadır. Kazıklı Kervansarayı' da kervan yolları üzerinde bulunan Kazıklı menziline temsil eden önemli bir eserdir. Söz konusu eserin ordu ve kervan yolları üzerindeki yerini ortaya çıkarmak, benzer ve az sayıda bulunan plan örnekleri arasında öne çıkan özelliklerini göstermek ve çalışmanın söz konusu kervansaraya ilişkin temel kaynak olması tezin temel amacıdır.

1.3. Yöntem

Kocaeli Gölcük Saraylı Kervansarayı isimli yüksek lisans tez çalışma üç aşamada gerçekleşmiştir. İlk aşama arazi çalışması şeklinde gerçekleşmiş, ikinci aşamada kaynak taraması yapılmış ve son olarak da tezin yazımı tamamlanmıştır.

Kazıklı Kervansarayı'na ilişkin çalışmalar öncelikle söz konusu yapının yerinde görülüp incelenmesiyle başlamıştır. Arazi incelemesinde yapılan değerlendirmelerde yapı hakkında çalışmaların yapılabileceği kanaatine varılmasından sonraki aşamada çeşitli kütüphane ve kurum arşivlerinde kaynak ve belge taraması yapılmıştır. Bu aşamada tam olarak ayakta bulunmayan yapı hakkında görsel kaynaklar ve yazınsal tarihi kaynaklar öncelik teşkil etmiştir. Son aşamada ise tespit edilen kaynakların incelenip tezin yazılmaya başlanmasıdır. Bu aşama da öncelikle yapının bulunduğu bölgenin tarihsel süreciyle ilgili veriler aktarılmış daha sonra, Anadolu'daki kervan yolları ve benzeri ticaret yapılarının tarihsel gelişimi ele alınmıştır. Bundan sonraki aşamada ise Kazıklı Kervansarayı'nın mimari, plan, süsleme vb. özellikleri ele alınarak Osmanlı Sanatı içerisindeki yeri çeşitli karşılaştırmalarla sunulmuştur.

2. KOCAELİ(İZMİT) TARİHÇESİ VE GÖLCÜK HAKKINDA

Anadolu ile Balkanlar arasındaki en kolay geçiş yolu üzerinde bulunması nedeniyle Kocaeli bölgesi kültür tarihi açısından büyük bir önem taşımaktadır. Bölgede yapılan yüzey araştırmalarında Paleolitik Çağ'a ait buluntulara seyrek de olsa rastlanmıştır. Kocaeli Yarımadası, Karadeniz kıyı şeridi üzerinde Üst Paleolitik Çağ'a (İ.Ö. 40.000–10.000) ait “konak yerleri” bulunmuştur. Bölgede Mehmet Özdoğan tarafından yapılan araştırmalarda Karadeniz kıyı şeridi üzerinde en önemlileri Alaçalı olmak üzere, kumullarda Üst ve Epi-paleolitik konak yerleri, Kefken-Sarısı çevresinde Alt ve Orta Paleolitik Çağ buluntu yerleri tespit edilmiştir. Pendik yakınlarında, İ.Ö. 5000 yıllarına tarihlendirilen ve Fikirtepe kültürüne ait Pendik-Kaynarca yerleşmesi, Tuzla ve Yalova-Göztepe bu kültürün yayılmasını göstermektedir¹. Karamürsel Valide Köprü höyüğü ve Derince Çenedağ arkeolojik alanı bilimsel olarak detaylı incelenip bu alanlarda arkeolojik kazılar gerçekleştirilirse yeni bilgilere ulaşmak mümkün olacaktır.

Kocaeli Yarımadası Tarihi çağlarda **Bithynia** adı ile anılan bir bölge olarak karşımıza çıkar. Bithynler'in Karadeniz, İstanbul boğazı ve İzmit Körfezinin çevrelediği bir yarımada da yaşadıklarını doğuda Sakarya'ya kadar uzandığını öğrenmekteyiz². Astakos'u ele geçiren Bithynia'lı Dedalses bir çeşit monarşik yönetim kurdu. Bu hükümdar Bithynia krallığının kurucusudur³. Astakos İzmit Körfezi kıyılarında tarihi devirde kurulmuş en eski yerleşim yeri olarak bilinmektedir. Hakimiyyetin Nikomedes'e geçmesiyle, Lysimachos'un tahrip ettiği Astakos'un yakınında kıyıda, kendi adını verdiği Nikomedeia (İzmit) kentini İ.Ö. 264'de kurarak başkentini buraya taşımıştır⁴.

¹ Strabon, **Anadolu (XII,XIII,XIV)** Çev. A. Pekman, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat, 1987

² C.Bosch, “**Bitinya Tetkikleri**”, Belleten C.X.F.4, TTK Ankara, 29-53.

³ Taner Aksoy, **Roma Dönemi Bithynia**, İzmit, 2007.

⁴ Avni Öztüre, **İzmit(Nikomedia) Tarihi**, İstanbul, 1981.

Harita 1: Bthynia Bölgesi Haritası⁵.

İlk çağlarda Bthynia adı verilen bölge o dönemlerden beri önemli ordu ve ticaret yollarının kesiştiği kavşak noktalarında bulunmuş, bu durumda bölgenin ve haliyle buradaki uygarlıkların sürekli savaşlar içerisinde yer almasına sebebiyet vermiştir. Babasının siyasetini izleyen Ziaelas, devletin sınırlarını doğuya doğru genişletmiş ve daha önce değinilen kentlerle dostça ilişkileri sürdürmüştür. Ziaelas'da sonra Bithynia Krallığı tahtına son derece enerjik bir kral olan Prusias I (İ.Ö. 230–182) geçmiştir. Prusias I, Rhodoslular ile birleşerek Byzantion'u kuşatmış kenti alamamakla birlikte çevresini zaptetmiştir⁶.

I.Makedonia savaşı sırasında Prusias I, Bergama Kralı Attalos I (M.Ö 241–197) ile sonucu bilinmeyen bir savaş yapmıştır. Prusias I döneminde Kartacalı Hannibal, Bithynia'ya sığınmış ve onunla birlikte düşmanlarına karşı savaşmıştır. Plinius' un bildirdiğine göre Hannibal Prusias 'ın safında çarpışırken Bithynia bölgesinde "*Prusia ad Olypum*" (Bursa) kentini kurmuştur⁷. Bithynia en geniş sınırlarına bu kralın zamanında ulaşmıştır. Bithynia sülalesinin en kuvvetli krallarından biri olan Prusias I İ.Ö. 182 yılında ölünce yerine oğlu Prusias II (İ.Ö. 182-149) kral olmuştur. Prusias II

⁵ Strabon, *age*,

⁶ Öztüre, *age*, s.25.

⁷ Bosch, *age*, s.29-53.

krallığının sınırlarını genişletmeye devam etmiştir. Prusias II 'nin büyük oğlu Nikomedes II (İ.Ö.149-127) 149 yılında Bergama Kralı Attalos II 'nin (İ.Ö. 159-138) yardımıyla isyan etmiştir ve aldığı destekle başarılı olmuştur⁸. Babası Prusias II 'yi Nikomedeia' da Zeus Tapınağı 'nda kılıçla öldürmüştür. Epiphane ünvanı ile Bithynia tahtına oturan Nikomedes II krallığı iyi duruma getirmiştir. Deniz filosunu geliştirmiş Roma ile ilişkileri sıcak tutmuştur. Zamanla Bergama Krallığı'nın ortadan kalkması sonucu güçlü bir hale gelen Bithynia Krallığı üzerinde Roma'nın baskıları başlamıştır. Anadolu'da sınırların değişmemesini isteyen Roma her iki kralın bölgeden çıkmasını istemiştir. Nikomedes IV (İ.Ö.94–76), Bithynia Krallığı tahtına oturduğunda; Roma Anadolu'ya iyice hakim olmuştu. Nikomedes IV. Roma ile iyi ilişkiler sürdürerek ülkesini geliştirmeye çalıştı. Bu dönemde Pontus Kralı Mitridates VI 'nın Bithynia'yı ele geçirme arzusu vardı ve Nikomedes IV. bu durumdan ancak Roma'nın yardımları ile korunabildi. Ölürken vasiyet olarak topraklarını Roma'ya bıraktı. Böylece Bithynia Krallığı sona erdi. Ancak Bithynia Pompeus tarafından düzenlenen eyalet siteminde, eyalet ismi olarak devam etmiştir⁹. Bu dönem yazıtlarında Nikomedeia şehri “Romalıların müttefiki” ünvanını taşımaktadır¹⁰. Nikomedia konumu nedeniyle Roma valisi ve eyalet meclisi şehri Bithynia'nın merkezi (metropolis) oldu. İ.Ö. 29 yılında İmparator Augustus ve Tanrıça Roma adına tapınaklar inşa edilmiştir. Stratejik önemi olan Nikomedeia Roma yolları üzerinde olup, özellikle **askeri nakliyat** bakımından büyük önem taşıyordu. Doğuya Partlara karşı sefere giden Roma askerleri Nikomedia' dan geçiyorlar, doğal olarak bu geçiş şehirde ticari hareketliliği arttırıyordu. Boğazlara hakim olan Nikomedeia da sürekli olarak bir Roma filosu bulunuyordu. Bu örnekte de görüldüğü üzere bölgenin sefer yolları üzerinde olması ve askeri nakliyatta aktif olarak kullanılması milattan öncesinden, Osmanlı dönemine kadar uzanmaktadır.

Nikomedeia'nın en parlak dönemi, Anadoludaki diğer Roma şehirleri gibi İmparator Traianus (98–117), İmp. Hadrianus (117–138) ve Antoninus

⁸ Öztüre, **age**, s.26.

⁹ Aksoy, **age**, s.26.

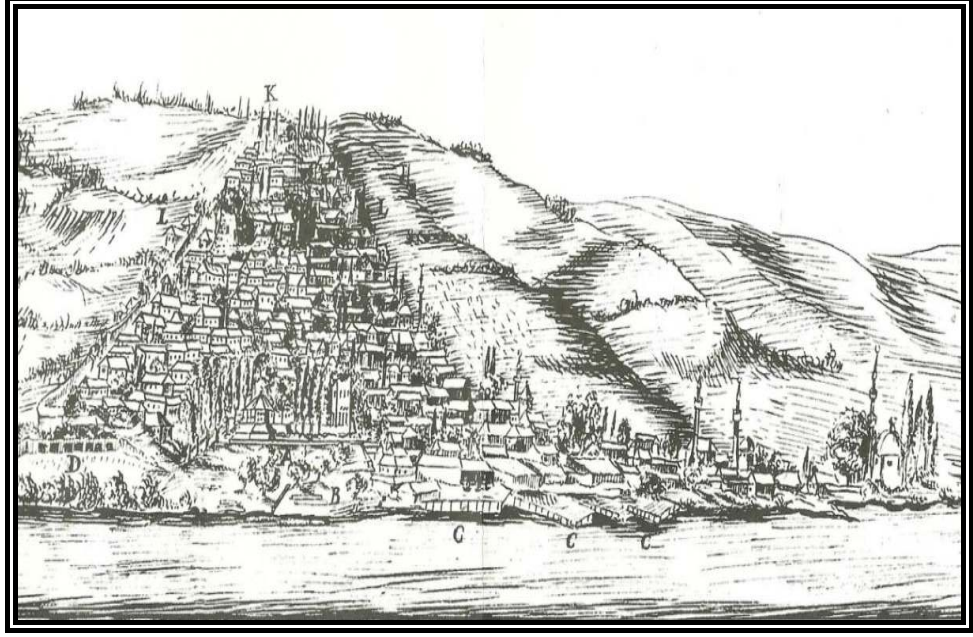
¹⁰ Öztüre, **age**, s.28

Pius (138–161) dönemlerine rastlar. III. yüzyılda imparatorluğun genel olarak çökmeye başlaması Gotların ve Partların saldırılarına maruz kalması sonunda Nikomedeia da zarar gördü. İmparator Valerianus ‘un Partlara esir düşmesi sırasında savunmasız kalan kalelere hücum eden Gotlar, gemilerle Bithyina’ ya çıkarak Nikomedeia’yı yağmaladılar. 284 yılında Nikomedeia’ da imparator olan Diokletianus (284–305) zamanında imparatorlukta kısmen barış, huzur kurulunca Nikomedeia da imparatorluğun merkezi oldu¹¹. Diokletianus mimari faaliyetlere çok önem verdi. Nikomedia da kendisine ve eşine birer saray inşa ettirdi. Bir silah fabrikası bir darphane ve bir tersane yaptırdı. Nikomedia’yı Roma kadar güzel bir şehir yapmak isteyen İmparator şehrin birçok kısmını yıktırıp yeniden inşa ettirdi bu nedenle Nikomedia o dönemde Roma İmparatorluğu sınırları içinde; Roma, Antakya, İskenderiye den sonra 4.büyük şehir durumuna gelmiştir. Diokletianus, Galeirus’a 305 yılında kendi isteği ile iktidarı bırakmıştır¹². Büyük Konstantin tarafından Bizantion, Konstantinapolis ismi ile imparatorluk merkezi oluncaya kadar Nikomedia imparatorluk merkezi olmaya devam etmiştir. 358 ve 362 yıllarındaki depremler şehri büyük ölçüde tahrip etmiştir. İmparator Teodosius şehri yeniden imar ettirmiştir¹³. Ancak bir taraftan Konstantinopolis büyük bir merkez olarak büyüyor, diğer taraftan eski rakibi Nikaia sürekli yükseliyordu. Iustinianus’un Kadıköy ile İzmit arasındaki yolu askeri sebeplerle kapattırarak İstanbul-Anadolu arasındaki ilişkiyi Gemlik Körfezi ve İzmit üzerinden geçirmesi üzerine Nikomedia’nın stratejik konumu sona erdi. Artık İstanbul’dan önce düşman akınlarını durduracak bir kale olarak görevini üstlendi. Bunun sonucu olarak Partların ve Arap ordularının Bizans’a hücumları İzmit’ in yıkılmasına sebep olmuştur. Bundan sonra 10. yüzyıla kadar olan süreçte, çevredeki Bizans etkinliği azalarak devam etmiştir.

¹¹ Öztüre, **age**, s.29.

¹² Fıratlı, **age**, s.17.

¹³ Öztüre, **age**, s.29.

Resim 1: Charles de Peyssonell'in Çiziminden Nikomedia(18.yy)¹⁴.

11.yüzyılın sonlarında Nikomedia Selçuklular tarafından zapt edildi. İznik'i ele geçirerek kurduğu devletin merkezi yapan Kutalmışoğlu Süleyman Beyin egemenliğine girdi, ancak I.Haçlı Seferi sırasında İmparator Aleksios Komnenos tarafından geri alındı¹⁵. Daha sonra Selçuklu hükümdarları tarafından geri alındı. Selçuklu imparatorluğunun yıkılması sonucu beylikler döneminde Nikomedia tekrar Bizans'ın eline geçti. Orhangazi devrinde Akçakoca tarafından 1326–1330 yılları arasında zapt edildi. Bundan sonra şehir devamlı olarak Osmanlı hâkimiyetinde kaldı. 1337 yılında Süleyman Paşa, Sancak haline gelen İzmit'in ilk "Sancak Beyi" olmuştur¹⁶. Çelebi Mehmet Döneminde İzmit Anadolu eyaletine bağlı olan Kocaeli sancağının merkezi olmuştur. 1509 depreminde şehir ağır hasar görmüştür. Kanuni Sultan Süleyman'ın (1520–1566) 1536'da İzmit'i ziyareti olumlu gelişmeleri beraberinde getirmiş ve kent en parlak dönemini bu

¹⁴ Charless Peysonel, **1745 Yılında İzmit ve İznik'e Yapılmış Bir Gezinin Öyküsü**, çev. Yavuz Uluğün, İzmit, 2005.

¹⁵ A. Çetin, **Kocaeli Tarihinden Sayfalar**, İzmit, 2000.

¹⁶ A. Nezihi Galitekin, **Gölcük Tarihçe ve Kültür Mirası Eserler**, İzmit, Gölcük Belediyesi Kültür Yayınları:6.

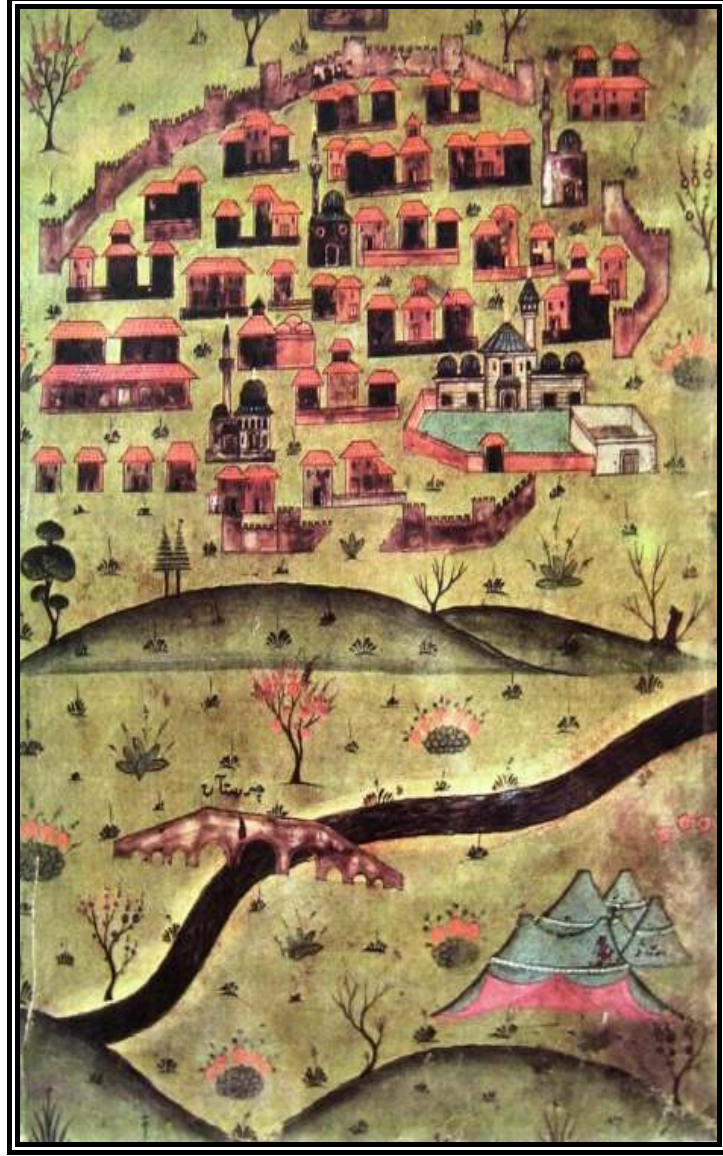
padişah zamanında yaşamıştır. İstanbul'un yiyecek ve erzakları ile yakacak odun ve kereste temini İzmit'ten sağlanmıştır. (Kazıklı Derbendi de bu ihtiyacı karşılayan yerlerden biriydi.) Anadolu'dan gelen kervanların yükleri İstanbul'a en yakın deniz bağlantı yeri olan İzmit'te boşaltılıp, buradan gemilerle İstanbul'a taşınmıştır. Bu nedenle şehirde imar faaliyetleri giderek artmış, kervansaraylar, han ve hamamlar yapılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk kez İzmit Körfezinde Yavuz Sultan Selim (1512–1520) zamanında bir “tersane” kurulmuştur¹⁷. Daha sonra III. Selim (1789–1807) ve II. Mahmut (1808–1839), harp ve ticaret gemilerinin yapıldığı tersanenin modernleşmesi yolunda çalışmalar yapmışlardır.

IV. Murat zamanı da(1623–1640) , İzmit'te imar faaliyetlerinin arttığı bir dönem olmuştur. Bizans döneminden sonra ilk saray onun devrinde yapılmıştır. Bu gün Abdülaziz'in Av Köşkü, Küçük Saray hatta Kasrı Hümayun olarak adlandırılan ve İstanbul dışında ayakta kalabilen Osmanlı saraylarından olan tarihi köşk, IV. Murat'ın yaptırdığı sarayın yanması üzerine aynı yere yeniden yapılmıştır¹⁸. Şehir IV. Murat'ın ölümü ve 1766 yılında geçirdiği depreminin etkisiyle 19. yüzyıla kadar bir durgunluk dönemi yaşamış ve ancak 19. yüzyıldan itibaren tekrar gelişmeye başlamıştır. 1843 tarihinde Padişah Abdülmecit (1839-1861) zamanında, İzmit'in İstanbul ile düzenli deniz bağlantıları karşılıklı vapur seferleri ile gerçekleştirilmiş ve 1873 tarihinde Anadolu-Bağdat Demiryolu'nun ilk parçası olan ve 91 km uzunluğundaki, Haydarpaşa- İzmit demiryolu açılmıştır¹⁹. 1867 yılında İzmit, merkezi Bursa olan Hüdavendigar eyaletine bağlı bir sancak merkezi olmuş, daha sonraları bir süre İstanbul vilayetine bağlanmasına karşın konumunun öneminden dolayı II. Abdülhamit döneminde (1876–1907) , 1888 yılında bağımsız bir sancak (mutasarrıflık) haline getirilmiştir.

¹⁷ Fıratlı, **age**, s.18.

¹⁸ Galitekin, **age**, s.29.

¹⁹ A. Çetin, **Kocaeli Tarihinden Sayfalar**, İzmit, 2000.

Resim 2: Matrakçı Nasuh Beyan—Menazil-i Sefer-i Irakeyn (16 yy İzmit)²⁰.

İlk Mutasarrıf Selim Sırrı Paşa, İzmit'te önemli bayındırlık etkinlikleri gerçekleştirmiştir²¹. Bu gün İzmit'in sembolü olan demiryolu kenarındaki tescilli anıtsal çınar ağaçları Sırrı Paşa zamanında dikilmiştir. İzmit'te dokuma üretimi ilk kez II. Mahmut döneminde (1808–1839) başlamıştır. Ancak bir süre sonra üretim yetersiz hale gelince Avrupa'dan makineler getirilmiş ve ordunun gereksinimi yanında halk için de yünlü ve pamuklu kumaşlar dokunmaya başlamıştır. 19. yüzyılda İzmit yöresi, ipek üretimi ve

²⁰ Y.Ulugün, *Seyahatnamelerde Kocaeli ve Çevresi*, İzmit, Rotary Klübü Kültür Yayınları, 2000.

²¹ Çetin, age, s.12.

işlenmesinde Bursa ve Bilecik'ten sonra Osmanlı Devleti'nde üçüncü sırayı almış, 1890 başlarında ise tüm sancaktaki ipek üreten fabrika sayısı otuzu bulmuştur. Dokumacılıkta öncü konumda bulunan İzmit'teki Çuhahane, Abdülmecit döneminde (1839–1861) kurulmuştur. Hereke'de ise Dolmabahçe Sarayı'nın perde, döşemelik ihtiyaçları yanında sarayda yaşayanların giysi gereksinimlerini karşılamak amacıyla, 1843 tarihinde dokuma ve halı fabrikası kurulmuştur²².

19. yüzyılda Kocaeli büyük göçlere sahne olmuştur. Kırım harbi sonrası 1851–1855 tarihleri arasında Tatarlar, 1855–1864 tarihleri arasında Çerkezler kara ve deniz yolu ile gelerek İzmit'e yerleşmişlerdir. 1877–1878 Osmanlı-Rus savaşı sırasında Rumeli ve Doğu Karadeniz' den göç eden toplulukların bir bölümü kentin çeşitli yerlerine dağılmış, Batum'dan gelenler daha çok Gölcük ve Sapanca'ya, Rumeli göçmenleri ise ilin çeşitli bölgelerine yerleşmişlerdir. İzmit Birinci Dünya Savaşı sonucunda, 6 Temmuz 1920 tarihinde İngiliz ve Yunan kuvvetleri tarafından işgal edilmiştir. İstanbul Hükümetince Anadolu'daki Milli Mücadele hareketini engellemek için hazırlanan Kuvva-i İnzibatiye için İzmit bir üs olarak kullanılmak istenmiştir. Fakat bu kuvvetler kısa bir sürede dağılmış ve İzmit Milli Mücadele sona ermeden 28 Haziran 1921 tarihinde işgal kuvvetlerinden kurtarılmıştır.

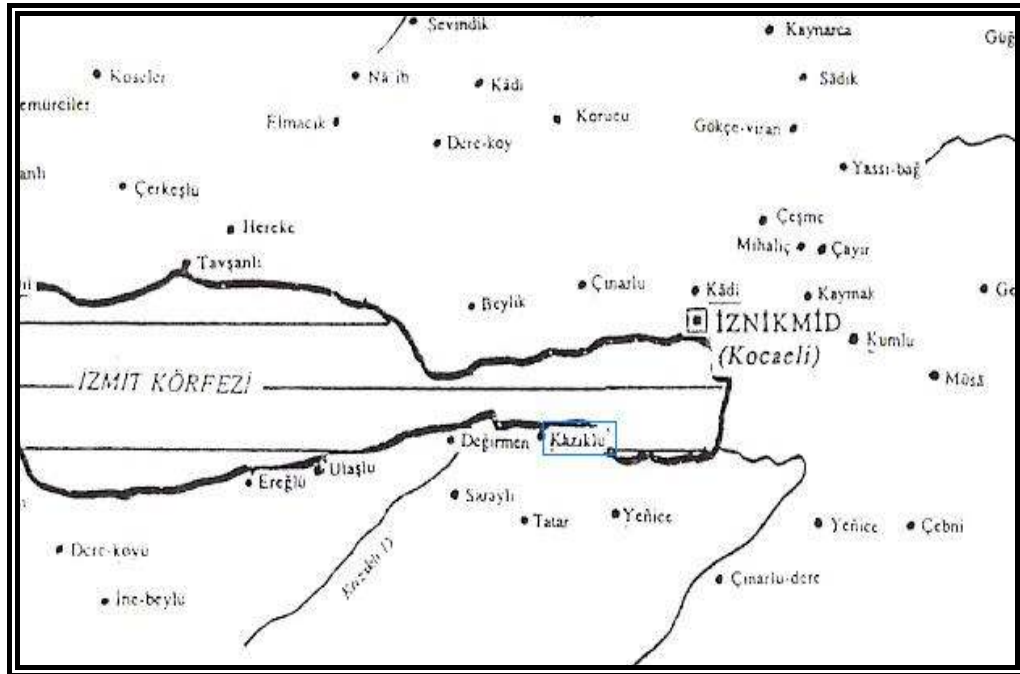
Büyük taarruzdan önce 17–19 Haziran 1922 tarihinde Atatürk, Türk dostu ünlü Fransız yazar Claude Farrere ile İzmit'te Av Köşkü binasında (Eski Müze) görüşmüş ve dünya kamuoyuna karşı önemli mesajlar vermiştir. Zaferden sonra Lozan konferansı sona ermeden Atatürk'ün yine aynı yerde söylediği siyasi nutuk ulusal tarihimiz açısından çok önemlidir. Bu nutuk'tan bazı bölümler saat kulesi yakınındaki Atatürk heykeli kaidesindeki mermer kaplama levhalarına kazınmıştır. İzmit, Cumhuriyetten sonra yapılan ilk idari taksimatta Kocaeli vilayetinin merkezi olmuştur²³.

²² Çetin, age, s.13.

²³ Engin Ürkmez, **İzmit'te Türk Eserleri**, Kocaeli, Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2007.

Hacı Hamza Bin İvaz Paşa Kervansarayı'nın sınırları dahilinde bulunduğu Gölcük İlçesi tarihinin de İzmit kadar eskiye vardığı bilinmektedir. İzmit'in Osmanlı hakimiyeti öncesi dönemine yukarıda belirtilmektedir. Bölge 1326 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk fethi sırasında Kara Mürsel Bey tarafından alınmıştır²⁴. Antik belgeler ve seyyahların notlarından öğrenilen bilgiler önceki yüzyıllarda Gölcük etrafında yer alan Değirmendere, Halidere, Hisareyn, Örcün, Saraylı ve Ulaşlı Köylerinin günümüzde halen bulunduğu; Dellallar, Karanca, Melekşah, **Kazıklı**, Konca, Kulfallu, Sığırlık Köylerinin ise şu an olmadıklarını göstermektedir²⁵. Bu bölgedeki yerleşimlere dikkat edildiğinde tezin konusu olan ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde **Kazıklı** Karyesinde yapılmış olan kervansarayın Osmanlı ticaret yolu ve ordu sefer güzergahının üzerinde ne kadar önemli bir bağlantı noktasında olduğu görülmektedir.

Kocaeli Livası(1530) Haritasından Detay

Harita 2: 438 Numaralı Muhasebe-i Vilayeti Anadolu Defteri, syf 767²⁶.

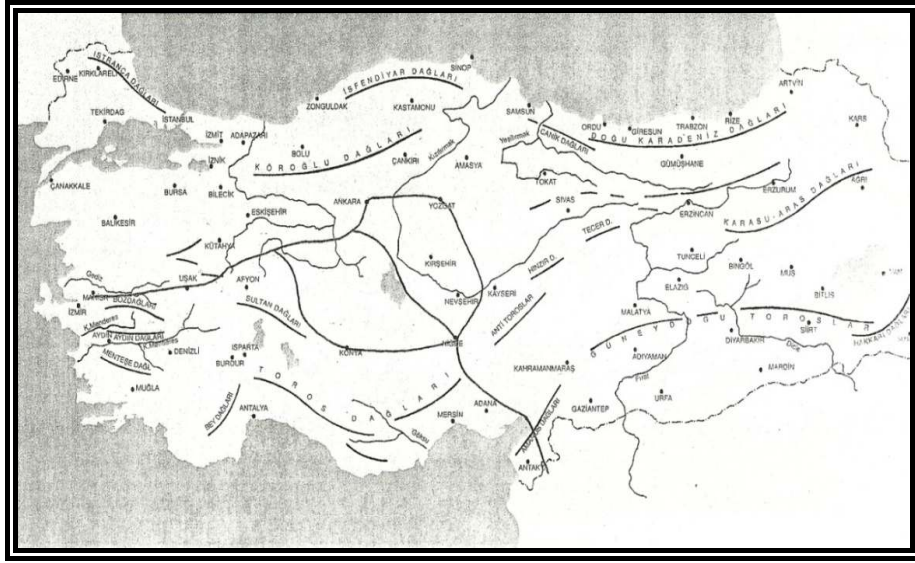
²⁴ Ürkmez, age, s.42.

²⁵ Galitekin, age, s.32.

²⁶ Y.Ulugün, Seyahatnamelerde Kocaeli ve Çevresi, İzmit, Rotary Klübü Kültür Yayınları, 2000.

3. ANADOLU TİCARETİ VE YOL GÜZERGAHLARI

Bilindiği üzere Anadolu binlerce yıldır, iki kıtayı birleştirmesi dolayısıyla ve üç tarafının da denizler ile çevrili olmasının etkisiyle tarih boyunca hem karadan hem denizden önemli ticaret yollarını bünyesinde barındırmıştır. Başta Ege'deki doğal limanlar olan Milet, Efes gibi yerleşimlerin Anadolu'ya denizden açılan kapı görevi görmeleriyle buradan özellikle pek çok uygarlığa ticaretin yapılması ve Sard'ın bu dönemde Kral Yolu'nun başlangıcı olarak sayılması Efes'e kadar varan bu yolun önemini Roma İmparatorluğu dönemine kadar sürdürmesini sağlamıştır²⁷.

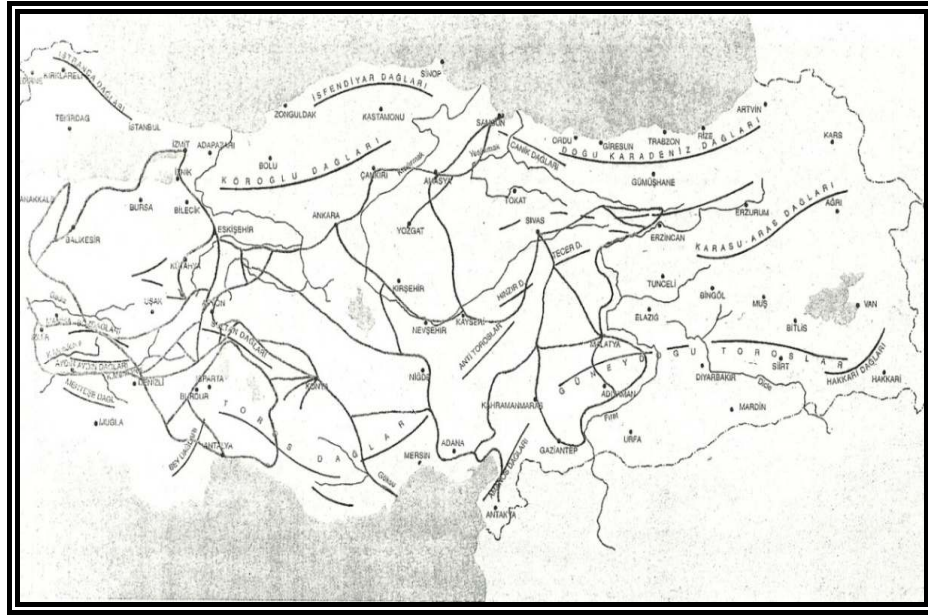
Harita 3: Kral Yolu Haritası²⁸.

Efes, Milet gibi liman şehirlerinin etkisiyle hareketlenen ticari hayat özellikle şu an ki İç Anadolu Bölgesi'ne ve kuzeyine doğru ilerlemiştir. Dönemin uygarlık başkentlerinden biri olan Hattuşaş'ın da Kral Yolu'nun 3 kolunun kesiştiği yerde olması da rastlantıdan ziyade ticaret yollarının uygarlıklar üzerindeki etkisini vurgulaması açısından önemlidir. Zaman

²⁷ Cengiz Bektaş, **Selçuklu Kervansarayları(Anadolu'nun Doğal yolları)** İstanbul, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, 1999.

²⁸ Bektaş, **age**, s.16.

içerisinde Doğu Roma(Bizans)'nın başkent olarak Kostantinopolis'i(İstanbul) seçmesiyle yolların yönü İstanbul'a doğru birkaç koldan kaymakta ve bu kolların her birinin de coğrafi mecburiyetten ötürü Nikomedia(İzmit)'dan geçmesi nedeniyle bölgenin ticaret yolları üzerindeki önemi dönem içerisinde artarak devam etmektedir²⁹. Bir nevi yerel diyebileceğimiz Kral Yolu yerini bölgenin bir dönem istikrarı haline gelen Roma İmparatorluğu' nun ekonomik ve siyasi gücüyle de orantılı olarak, gelişmiş ticari ve askeri yol ağına bırakmıştır. Alternatif yollarla birlikte İstanbul ve Kocaeli Yarımadası'nın da jeopolitik konumunun etkisiyle kıtaları birleştiren bir rol üstlenerek uluslararası bir boyut kazanmaktadır.

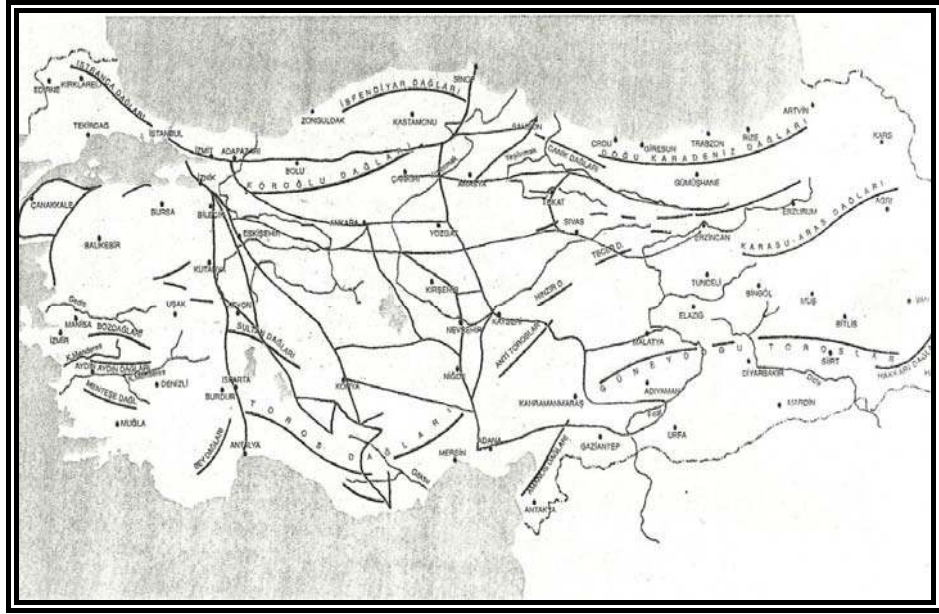

Harita 4: Roma Yolu Haritası³⁰.

Doğu Roma'nın başkenti İstanbul Doğu Roma ve Batı Roma İmparatorluklarının ayrılmasıyla birlikte bir süre daha bölgede Bizans Devleti olarak istikrarı sağlamıştır. Bizans döneminde de mevcut yollar korunmuş, güvenlik sağlanmış ve ticaret devam etmiştir.

²⁹ A.Öztüre, **İzmit(Nikomedia) Tarihi**, İstanbul, 1981.

³⁰ Bektaş, **age**, s.17.

Harita 5: Bizans Yolu Haritası³¹.

Anadolu, Bizans hakimiyetindeyken Akdeniz ticaretinin yönü, Orta Asya'dan Bağdat'a, oradan da Suriye limanlarının aracılığı ile Afrika ve Endülüs limanlarına yöneliyordu³². Ancak Anadolu uygarlıklarıyla komşu olan Bizans Devleti bu istikrarı fazla koruyamamıştır. Fetihten sonra ise İslam devletleri ile kuzey devletleri arasında gelişen ticari ilişkiler için engeller ortadan kalkmış Anadolu ticareti büyük bir önem kazanmıştır. Selçuklu İmparatorluğu'nun ilk dönemlerindeki siyasi iktidarsızlık yaklaşık bir asır sürmüş savaşların azalmasıyla birlikte ilk olarak Karadeniz-Akdeniz ticaret yolunun bağlantısının sağlıklı bir şekilde kurulması sağlanmıştır³³. Zamanla sağlanan siyasi istikrar ile savaşların azalması, yol güvenliğinin sağlanması, ipek ve baharat yolları gibi ticaret yollarının önem kazanması ile Türk-İslam kültüründen gelen vakıf sisteminin de pozitif etkisiyle kervansaray ve han gibi ticaret yapıları hızla yaygınlaşmaya başlamış ve Anadolu ticaretin cazip noktası haline gelmiştir. Selçuklular kervanların ortalama bir gün boyunca ilerleyebileceği mesafede yaptıkları ticaret yapılarıyla birlikte kervanların

³¹ Bektaş, **age**, s.18.

³² Cengiz Bektaş, **Selçuklu Kervansarayları(Anadolu'nun Doğal yolları)** İstanbul, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, 1999.

³³ Cezar, **age**, s.43.

masraflarını, konaklamalarını ve sorunlarını devlet güvencesi altına alınarak var olan ticareti iyileştirmek amacıyla yabancılardan alınan vergileri de düşürerek onların Anadolu'ya olan ilgisini arttırmaya başladılar³⁴. Yollarda herhangi bir şekilde zarar gören, soyguna uğrayan veya gemisi batanların malları devlet hazinesinden karşılanmıştır. Bu durum Ceneviz ve Venediklilerden yüzyıl önce, Anadolu Selçukluları'nın bir çeşit devlet sigortası sistemini uyguladığını göstermektedir³⁵. Ayrıca ticareti ve tüccarları teşvik politikaları, gümrük vergilerinin aşağıya çekilmesi ve yabancı ülkelerle imzalanan antlaşmalar ticaretin canlanmasına katkı sağlamıştır.

Anadolu Selçuklu Sultanları Anadolu'nun coğrafi konumu sebebiyle, Anadolu'yu kıtalararası bir transit ticaret merkezi haline getirmeyi başardılar. İzledikleri politikaları ve askeri hareketleri, iktisadi ve ticari amaçlarına yönelik olarak oluşturdular. Buna ek olarak Antalya (1207) ve Alanya (1223) liman şehirlerinin fethedilmesi; Kıbrıs, Suriye ve Mısır'la deniz yolu ile ticaret yapılmasına olanak sağlaması gösterilebilir³⁶. Bazı limanlarla, deniz ticareti ve büyük ticaret merkezlerini birbirine bağlayan yollar üzerinde kurulan kervansaraylar ve menzil hanları pek çok görevi üstlenmişlerdir. Kervansarayların sosyal nitelikli yapıları ile kalacak yer, yiyecek, giyecek, hayvanların bakımı, ısınma gibi ihtiyaçlar ücretsiz karşılanırdı. Sultanlar, sultan eşleri vb. devlet büyüklerinin vakıflarına bağlı olan kervansarayların gündelik işlemlerinin masrafları vakıf sistemi sayesinde kanunlara bağlanmış ve yaptırım gücü kuvvetli bir hal almıştır. Ayrıntılı olarak bahsedecek olursak günümüze ulaşmış vakfiyelerde de görüldüğü gibi çalışanların maaşları, yiyecek, içecek ihtiyaçları ve tüm ihtiyaçlar bu vakıfa gelir getirmesi için köprü, tarla vb. yerlerden alınan vergilerle ya da köylerin vakıflara bağlanmasıyla ve sebze, meyve, hayvan vb. ihtiyaçların bu köylerden karşılanmasıyla sağlanırdı³⁷.

³⁴ Turan, *age*, s.164.

³⁵ İsmail Aytaç, *Selçuklu Kervansarayları*, C.7 ,Ankara,Türkler, 2002, s854-864.

³⁶ Aytaç, *age*, s.856.

³⁷ Güran, *age*, s.55.

Selçuklular, Anadolu'da fethettikleri her şehirde imar faaliyetlerine girişiyor ve hanlar inşa ediyordu. Özellikle önemli ticaret yolları üzerinde yer alan şehirlerde han sayısı fazla idi; örneğin Sivas, Kayseri, Konya gibi. Bu hanlar tüccarların cinsine ve ihtisasına göre ayrılmıştır: Örneğin Pamuk Hanı, Bezzazlar Hanı, Şekerciler Hanı, Saraçlar hanı gibi türlü ticaret yapan ve tüccarları barındıran hanlardır³⁸. Şehirdeki hanlar, yollardaki kervansaraylara benzer bir teşkilata sahiptir. Selçuklular zamanında Anadolu'da ki bu kervan yolları Ümit Burnu'nun bulunmasından itibaren, Hindistan merkezli ticaret yolunun da atlas okyanusuna kaymasıyla eski canlılığı yitirmiş ve bir nevi tali yol durumuna düşmüştür³⁹. Anadolu Selçuklu zamanında iktisadi ve ticari faaliyetler ve politikalar yukarıda anlattıklarımızla sınırlı değildir. Bu dönemde milletler arası fuarlar da düzenlenirdi. "Yabanlu Pazarı" buna iyi bir örnektir. Pazarın yeri kesin olmamakla beraber Kayseri – Pınarbaşı yolu üzerinde bulunan Pazarören kasabasında pazarın kurulduğu biliniyor. Bu pazar Rusya, Çin, Afganistan, Irak, İran, Suriye, Kırım gibi ipek yolu üzerinde bulunan tüm ülkelerin kumaşları, atlas ve sakallat kumaşlarından yapılmış elbiseler, kürkler, ipekler, tarım ve hayvancılık ürünleri, savaş aletleri, tahıl, at, koyun, yün, tiftik, hatta cariyelerin bile satıldığı dünyanın en büyük milletler arası fuarı (panayır)dır. Fuar, mayıs ayı başlarında kurulup haziran ortasına kadar 40-45 gün devam ederdi⁴⁰. Ticari ve iktisadi hayatta önemli bir yer tutan üretim, ithalat ve ihracat Anadolu Selçuklu ekonomisinde önemli bir yere sahipti.

Anadolu'da at, koyun, sığır ve bu hayvanlardan elde edilen ürünler komşu ülkelere ihraç ediliyordu. Ayrıca ihraç edilen ürünler arasında tarım ürünleri özellikle buğday, meyveler, yün, tiftik, ipek, ipekli kumaşlar, Ankara'nın dünyaca meşhur sof kumaşı, halı, dokuma ürünleri, ham ve

³⁸ Turan, a.g.e., s. 195.

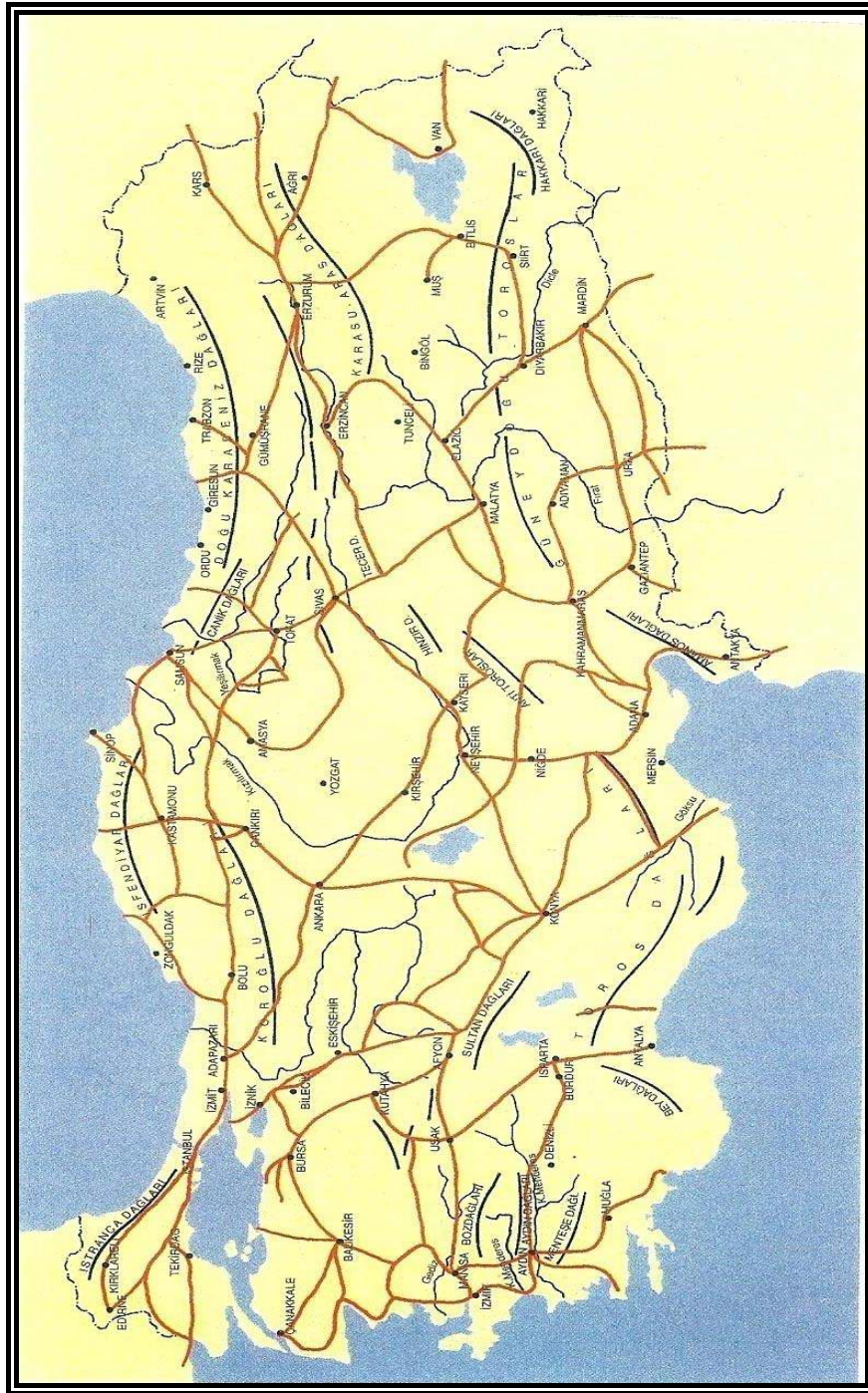
³⁹ Turan, a.g.e., s. 195.

⁴⁰ Faruk Sümer, **Yabanlu Pazarı**, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1985, s.83

Selçuklu İmparatorluğu'nun Anadolu'da etkinliğini kaybetmesi zaman içerisinde ticaret yollarının güvenliğini düşürmüştür. Anadolu iktidarındaki boşluk bir süre sonra yerini Osmanlı hakimiyetine bıraktığında ticaretin düzelmesi doğal olarak belirli bir zaman almıştır. Devletin iskan politikası ve zaman içerisinde elde edilen zaferlerle birlikte İstanbul'un fethinin gerçekleşmesi Osmanlı Dönemi yol ağını ve ticaret hayatını oldukça ileri seviyeye taşımıştır. Siyasi istikrarın düzenliliği, zaman içerisinde büyük ticaret merkezleri olan şehirlerin oluşması, Anadolu'da ki büyük ticaret yolları ve ticaret hacmi artışı gibi unsurlar Osmanlı döneminde şehir hanlarını ortaya çıkarmıştır. Ordu ilerlemesi, haberleşme, posta teşkilatı, ticaret ve çeşitli yolculuklar için kullanılan yollar Osmanlı Dönemi'nde de hanlar ve kervansaraylar sayesinde şekillenmiştir. Osmanlılar Selçuklu yapıları ve önceki dönem örneklerine kendi dönemlerinin ve ihtiyaçlarının da gerektirdiği ölçüde şekil vererek aynı geleneği farklı uygulamalarla sürdürmüşlerdir. Kervansaraylar kervan ve yolcuların can ve mal güvenlikleri ile kervanların konaklama yerlerindeki güvenlik ve istirahatlarının devlet garantisi altında olduğunu simgeleyen eserlerdir⁴⁴. Osmanlı dönemi kervansaraylarında -her dönemde olduğu gibi- gelen kervanların geçici konakladıkları mal değişimi, para vb. işlemlerin yapıldığı bilinmektedir. Malları çalınan kervanların ya da şahısların uğradıkları zarar da devlet güvencesiyle giderilirdi. Kervan yolcularının kalacak yerleri, yiyecek içecek ihtiyaçları, hayvanların ihtiyaçları ve barınacak yerleri, çalışan maaşları, kervan zarar ziyan masraflarının tamamı Osmanlı Devleti'nde uygulanan vakıf sistemi sayesinde vakıf aracılığıyla karşılanmaktaydı⁴⁵. Bu vakıflara ait gelir kaynakları olarak da köprüler, köyler vb. yerlerden sağlanan gelir, yiyecek ve içeceklerin kullanılması gösterilebilir. Menzil hanları ve kervansarayların önceki dönem özelliklerinin devamı niteliği taşımaları ve bunların üstüne birde çağın gereksinimlerine karşılık veren ek işlevler ve uygulamalar ile birlikte Selçuklu'dan beri süregelen 30-40 mil de bir kervansaray inşaatı ve yine

⁴⁴ Cezar, **age**, s.57

⁴⁵ Coşkun Alptekin, **Büyük Selçuklular**, İstanbul, Çağ Yay., C. 7, 1993, s. 207.

Harita 7: Osmanlı Ticaret Yolları Haritası⁴⁶.

⁴⁶ Bektaş, age, s.27.

kervanların devlet güvencesinde olması ile birlikte vakıf sisteminin varlığı Osmanlı ticaret hayatını uzun süre canlı tutan etkenler olmuştur. İpek yolu bu dönemde önemini üzerindeki yapılarında artmasıyla birlikte kat be kat arttırmıştır. Yollar bu dönemde de sadece ticaret amaçlı değil, ulak teşkilatının posta iletişimini sağladığı, ordunun seferlere çıkmasının sağlandığı ve hac ulaşımının yapıldığı ve güvenliğin kontrol altına alındığı iç güvenlik amaçlı olarak da kullanılmışlardır⁴⁷. Ordu sefere çıktığında vergilerin toplanması, asker sevkiyatı, iâşe vb. konular merkezden gelen fermanlarla çözüldü⁴⁸. Bunda belirli mesafede bir inşa edilen menziller önemli rol üstlenirdi. Menziller arası haberleşme şu şekilde gerçekleşmekteydi: Ulaştırılması istenen bir emir ya da haber, çıktığı merkezden bir ulakla bir sonraki merkeze iletilir, ulak o merkezde kalarak haber, diğer bir ulakla bir sonraki merkeze gönderilmek üzere mahalline ulaştırılırdı. Bu durumda ilk merkezde bir ulak eksik, son merkezde bir ulak fazlası ortaya çıkmaktaydı. Ancak, ters istikamette bir haberin ulaştırılması ile bu dengelenirdi. Çok önemli ve gizli haberler tek ulak kullanılarak ulaştırılırdı. Özel eğitim görmüş ve son derecede güvenilir kişilerden oluşan bu ulaklar ara merkezlerde at değiştirmek ve dinlenmek suretiyle bu mühim ve gizli haberleri ilgili yerlere ulaştırırlardı⁴⁹. Osmanlı Devleti'nde menziller, sadece haber amacıyla kullanılmamıştır. Ordunun sefere çıktığı anlarda ihtiyaç duyulan iâşe ve emtianın sağlandığı ve toplandığı mahaller olarak da vazife görmüştür. Ayrıca özel haberleşmede ve kısmen de olsa ticari mal naklinde de kullanılmıştır⁵⁰ Menzilciler, ulaklar için beygir beslemek ve bunları menzillere uğrayan ulakların kullanımına sunmak üzere hazır bulundurmak, ordunun veya askeri bir kıtanın istirahatini, levazımını ve doyurulmasını temin etmekle mükellefler⁵¹.

⁴⁷ 16.Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Yollar, Köprüler, Menzilhaneler, Derbent Teşkilatı ve Haberleşme, İstanbul, İst.B. Yayınları, 1999.

⁴⁸ Yusuf Halaçoğlu, Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller), Ankara, PTT Genel Müdürlüğü, 2002.

⁴⁹ Rıza Bozkurt, Osmanlı İmparatorluğunda Kollar, Ulak ve İâşe Menzilleri, Ankara, Harp Dairesi Yayınları, 1966,s. 2.

⁵⁰ Yusuf Halaçoğlu, XIV- XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, Ankara, Türk Tarih Kurumu yayınları, 1995, 167-168.

⁵¹ Halaçoğlu, age, s. 169-170.

Osmanlı ticaret hayatından ve bunu oluşturan unsurlardan bahsettikten sonra ticaret hayatının daha iyi anlaşılabilmesi için 1980 yılında Ertuğrul GÜLTEKİN'in çevirisini yaptığı, Seyyah J.B.Tavernier'in yazdığı; "Türkiye Üzerinden İran'a Seyahat" isimli seyahatnamesinden alıntılar yaparak bir kervanın işleyişinden, kurallarından, kervansarayların özelliklerinden bahsetmek gerekmektedir.

Tavernier, İran Seyahatleri başlıklı birinci kitabının birinci bölümünde Paris'ten İsfahan'a gitmek için kullanılan ve Anadolu'nun çeşitli vilayetlerinden geçen yolları anlatmaktadır⁵². Bu kervan güzergahı İstanbul'dan başlayan ve diğer yakadaki Üsküdar üzerinden hareket edilerek İzmit'e geçilen sonrasında Sapanca'da bir kervansarayda konaklanan daha sonra sırasıyla -şu anki adlarıyla- Düzce, Bolu, Gerede, Çerkeş, Karacalar, Koçhisar, Tosya, Hacıhamza, Osmancık, Hacıköy, Amasya, İnebazar, Turhal, Tokat, Erzurum üzerinden bir hareket rotası ile İran' a varmaktadır. Tavernier öncelikle anlatımına başlamadan kaldığı tüm yerlerin (kervansaraylardan bahsediyor) gerek hava bozunca, gerek hırsızlarla karşılaşmayı önlemek için geri dönmek zorunda kalındığı zamanlar güçlük çekilmesin diye birbirlerinden –deve kervanı ile- sadece bir günlük uzakta olduğunu söylemektedir. Tavernier'in özellikle vurguladığı bu husus Osmanlı Devleti öncesi ve Osmanlı Devri kervansaraylarının büyük ticaret yolları üzerinde, birbirine 30-40 km mesafede, her menzil için bir tane olarak sabah güneşiyle yola çıkan kervanın aynı günün akşamında diğer kervansaraya (menzil han), varabileceği mesafede yapıldıklarını ortaya koyan bir ifadedir. Bu mesafedeki yerleşim şekli hem güvenlik kontrolünde kolaylık sağlamakta hem de yolları kullanan kervanlara rehberlik sağlayıp yardımcı olmakla birlikte, kervanların da seyahat esnasında oluşan ihtiyaçlarını sık duraklar sayesinde gidermeleri ve alışverişlerini de sağlamaları açısından oldukça kolaylık sağlayan bir uygulama olmuştur. Tavernier bu kısımdan sonra seyahatnamesinde İzmir'den ve Tokat'tan İsfahan'a giden yollardan

⁵² J.B. Tavernier „XVII. Asır Ortalarında Türkiye Üzerinden İran'a Seyahat, çev. Ertuğrul Gültekin, İstanbul, Tercüman Yayınları, 1980.

ayrıntılılarıyla ve bazı önemli gördüğü günlük olaylar halinde bahsetmektedir. Konunun dışına taşmamak adına seyahatnamenin bu kısmına daha fazla değinmeden Kervansaraylar, Kervanlar, Develer, İran paraları alt başlıklı 6.bölümden konuyla alakalı kısımları vurgulayarak devam edilmektedir. Seyyah bu kısımda kervansarayların doğunun lokalleri olduğunu söylemekte ve genelde dörtgen biçiminde ve tek katlı oldukları nadiren de çift katlı örneklerinin bulunduğunu, büyük bir kapıdan avluya girildiğini, küçük odacıkların bulunduğu bölümlerin arkasında ahırların bulunduğunu, üst örtünün de tonoz olduğunu belirtmektedir. Kervansarayların ahır kısımlarında her atın başının önünde bir niş ve bir küçük pencerecik(mazgal pencereden bahsediyor olmalı) bulunduğunu anlatarak bir nevi Osmanlı devri kervansaraylarının bir kısmının mimari özelliklerini genel bir tanımla vurgulamaktadır. Tavernier bu kısımda işleyiş olarak 2 çeşit kervansaray mevcut olduğunu bunlardan bir tanesinin bakımının dini kuruluşlar sayesinde sağlandığını ve ücretsiz olduğunu; diğer çeşitin ise yenilen şeylerin parasının ödendiğini belirtmektedir. Anadolu'dan başka hiçbir yerde bu ilk türden kervansaray olmadığını vurgulayarak da daha önce belirttiğimiz gibi tüm kervansaray masraflarının ve kervan ihtiyaçlarının vakıf sistemi sayesinde karşılandığını bize göstererek bu sistemin aktifliğinden de bahsetmekte ve vakıfa bağlı bu tip kervansarayların inşasının da sadece Padişahın validesine, hemşerilerine ve Hristiyanlara karşı üç defa savaşa katılmış olan vezirler ile paşalara verildiğini vurgulamaktadır. Bu kısımdan sonra Tavernier köylerde bulunan (menzillerden bahsetmekte) kervansaray odalarından kira ücreti alınmadığını ancak şehirlerde bulunan kervansaraylarda(şehir hanları) odaların cüzi bir ücretle tutulduğundan söz etmektedir⁵³. Kervansaraylarda herkesin oda ayırtma hakkına sahip olduğunu ve bu esnada zengin fakir ayrımı gözetilmediğini belirterek de kervansarayların nasıl bir sosyal yapıda olduklarını da bizlere izah etmektedir⁵⁴.

⁵³ Tavernier, **age**, s.84.

⁵⁴ Tavernier, **age**, s.87.

Tavernier kervansaraylardan bahsettikten sonra kervanların işleyişinden ve seyahatlerinden bahsetmektedir. Bu kısımda çeşitli biçimlerde seyahat edildiğini ya kervanlarla 10-12 kişilik gruplar halinde ya da bir kılavuz(kervancıbaşı) eşliğinde seyahat edildiğini kervan seyahatlerinin daha güvenilir olduğunu ancak seyahatlerin bu şekilde daha uzun sürdüğünü dile getirmektedir. Kervandaki tüccarlar kendi aralarından bir kervancıbaşı seçerler ve yetkiyi ona verirlerdi. Bu kişi yürüyüşü tanzim eder, günleri ayarlar, yolda meydana gelebilecek anlaşmazlıkları kervanın ileri gelenleriyle birlikte değerlendirerek bir sonuca bağlardı. Kervan içerisinde Türkler yoğunlukta ise kervancı başı Türklerden seçili, örneğin Ermeniler Türklerden daha çok ise Kervancıbaşının Ermeni olduğunu belirtmektedir. Kervanlarda genelde develerin kullanıldığı bunun nedeninin ise az masraflı olmaları, dayanıklılıkları ve 3, 4 atın taşıyabileceği kadar yük taşıyabileceklerini söylemektedir. Bu kervanlarda yük taşımada kullanılan develerin yanında tüccarların binek hayvanı olarak kullandığı atlar, katırlarda bulunurdu.

4. TİCARET YAPILARI

Türk Kültüründe ticaret yapıları olarak ribatlar, hanlar, kervansaraylar, arastalar, bedestenler vb. yapılar kullanılmıştır. Konuyu teşkil eden Han kelimesi Farsça'dan dilimize girmiş bir kelimedir. İlk olarak ortaya çıkan han tipi menzil hanlarıdır. Menzil hanları ve kervansaray yapıları genel olarak benzer anlamda kullanılsalar da mimari ve fonksiyon yönlerinden farklılık göstermektedirler. Şehir hanları ise ticaretin ve bölgelerin gelişmesi ile ortaya çıkmış olan ve kervansaray, menzil hanları gibi benzer ticari amaçlara hizmet eden ancak bulundukları yerlerin şehir merkezleri olması sebebiyle farklılıklar arz eden yapılardır.

4.1. TÜRK İSLAM DEVLETLERİ DÖNEMİ TİCARET YAPILARI

Genel hatlarıyla bakıldığında Osmanlı Dönemi öncesi ticaret yapılarını oluşturan dönem ilk Türk-İslam Devletleri adı altında ifade edilebilir. Gazneliler, Karahanlılar, Büyük Selçuklu İmparatorluğu, Anadolu Selçuklu İmparatorluğu bu dönemi oluşturmaktadır. Osmanlı öncesi dönemin ağırlıklı örneklerinin Selçuklu dönemine ait olduğu düşünüldüğünde ve Selçukluda da kullanılan eyvanlı üstü açık avlulu plan tipinin kendisinden önce gelen Gazne ve Karahanlılardan etkilendiği de dikkate alındığında yapılacak olan sınıflandırmalar içerisinde Gazne ve Karahanlı örneklerine de yer vermek daha yararlı olacaktır.

Bilindiği üzere Selçuklular'da genel olarak 3 tip kervansaray yapısına rastlanılmaktadır. Bunlar eyvanlı üstü açık avlulu tip, avlusuz sahnalı kapalı mekandan oluşan tip ve bu iki tarzın değişik uygulamaları sonucu oluşan karma tiplerdir⁵⁵. Eyvanlı üstü açık avlulu plan tipine örnek verilebilecek bilinen en eski Türk hanları Gazneliler ve Karahanlılar zamanına ait

⁵⁵ C.Güran, *age*, s.4.

yapılardır. Ribat denilen bu yapılar içlerinde hazır kuvvet bulundurulan sınır kışlaları ve tabyaları fonksiyonuna sahiptirler ve tahkim edilen bir çevre duvarı içinde çeşitli yapılar ve askeri birliklerden oluşmaktaydılar. Bunlara verebileceğimiz en eski örnek ise Gazneli Mahmud tarafından 1019-1020 tarihinde yaptırılmış olan **Ribat-ı Mahi**'dir. Eserin boyutları yaklaşık olarak 70mx72m boyutlarında olup kare planlı, 4 eyvanlı avlu şeması ve eyvan-kubbe birleşmesinin de önemli örneklerindendir⁵⁶. Bu örnekte eyvanlardan birisinin arkasında kubbenin yer alması yenilikçi bir denemedir. Söz konusu Gazneliler'e ait Ribat-ı Mahi örneği kendisinden yüzyıl sonraki Selçuklu kervansaraylarının öncüsü olarak Karahanlı mimarisi ile Selçuklu mimarisi arasında bir bağlantı teşkil etmiştir⁵⁷.

Diğer örneğimiz ise Karahanlı dönemine ait ve Semerkand-Buhara yolu üzerinde yer alan 1079 yılında inşa ettirilen 86m x 86 m ebatlarındaki 12 metre duvar yüksekliğinde olan kerpiçten yapılmış, üzeri tuğla kaplanmış köşelerde yarım silindir biçiminde payelerle destekli yukarıdan sivri kemerlerle birbirine bağlanmış şekilde olan **Ribat-ı Melik**'tir⁵⁸. İslamiyeti kabul eden ilk Türk devleti olan Karahanlılar'ın inşa ettiği Ribat-ı Melik (M: 1078) isimli yapı, tarihte Müslüman Türklerin inşa ettiği ilk kervansaray olarak adlandırılmaktadır⁵⁹. Görüldüğü üzere ilk kervansaray binasının isminde ribat ismi kullanılarak, bugün bizim kervansaray olarak tanımladığımız yapının kendi döneminde ribat olarak tanımlandığı anlaşılmaktadır. Mustafa Cezar, ilk Arap ribatlarının askeri amaçlı tesisler olduğunu söyleyerek, bunların hudut boylarında, stratejik yerlerde cihada hazır İslam kuvvetleri ile onların binek hayvanlarının hazır bulundurulması için inşa edildiğini belirtmektedir. Müslüman Araplar, Kuzey Afrika'da olduğu gibi Türkistan'da da askeri amaçlı

⁵⁶ F.Köprülü, "**Ribat**", Vakıflar Dergisi, S.2, Ankara, 1942, s.267-278.

⁵⁷ C.Güran, **Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi**, İstanbul, V.G.M. yayınları, 1976.

⁵⁸ Fuat Köprülü, "**Ribat**", Vakıflar Dergisi, S.2, Ankara, 1942, s.267-278.

⁵⁹ Oktay Aslanapa, **Ortaçağda Türklerin İleri Bir Sosyal Yardım Müessesesi: Kervansaraylar**, Ankara, 1963, 26-30.

ribatlar inşa ediyorlardı⁶⁰. Güvenlik ihtiyacı dolayısıyla kale tarzında olan bu yapı stili ileriki dönemde Selçuklu ve Osmanlı han ve kervansaraylarına da etkide bulunmuştur. Ribat-ı Mahi ve Ribat-ı Melik hanları(kervansarayları) Orta Asya Türk devletlerinin ticari yapılarının Anadolu'da kurulmuş olan Türk devletlerinin ticari yapılarına üslup, mimari ve plan açısından etkide bulunduklarını göstermeleri açısından önemli örneklerdendir.

İlk Türk-İslam Devletleri mimarisinin yoğun kullanılan üslubu olan eyvanlı-avlu düzeni bu dönemde de etkisini sürdürmektedir. Bu dönemde mimaride -bulundukları coğrafya dolayısıyla- Karahanlılar ve Gaznelilerde olduğu gibi Sasani mimari üslubunda da yaygın kullanılmakta olan kubbe, eyvan, duvar nişleri, sivri kemerli portaller ön plana çıkmaktadır⁶¹. Bu üsluba örnek olarak ise Melikşah zamanında yaptırılan **Ribat Zafarani** gösterilebilir. 75m x 75m. boyutlarında, kare biçiminde, köşe kuleli bir yapı olup, ortasında dört eyvanlı avlu ile kenarları simetrik bir kervansaraydır⁶². Yüksek bir tuğla temel üzerine, kerpiç duvarlarla yapılmış olan kervansaray, tuğlaları söküldüğünden çok harap durumdadır. 1940 yılında bu bölgeleri araştıran Godard'ın notuna göre Ribât-ı Zafaranî tamamen yok olmuştur⁶³. Ribât-ı Zafaranî'nin odaları avluya bakar durumda eyvanların yanına sıralanmıştır. Köşelerdeki odaların plânlaması değişiktir. Girişe nazaran sağda büyükçe bir mescit kısmı vardır⁶⁴.

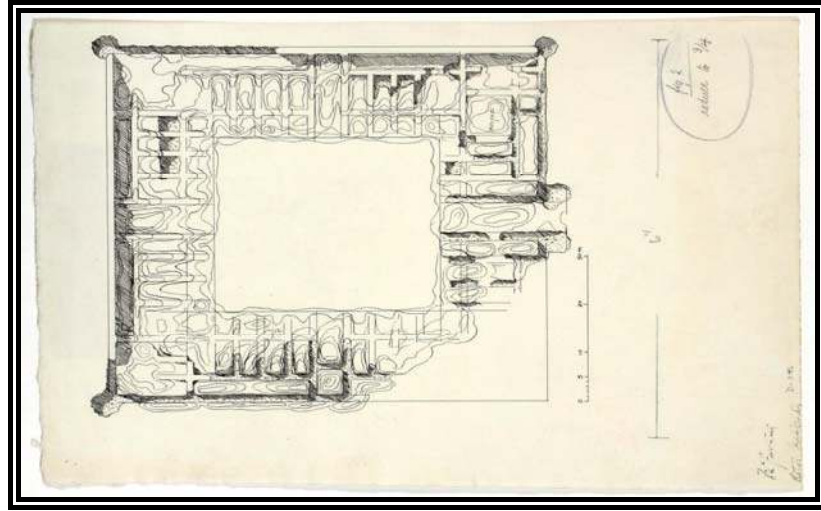
⁶⁰ Mustafa Cezar, **Türk Tarihinde Kervansaray**, C.II, Ankara, VIII. TTK Basımevi, 1981, 931.

⁶¹ Ceyhan Güran, **Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi**, İstanbul, V.G.M. yayınları, 1976.

⁶² Fuat Köprülü, age, s.267-278.

⁶³ Aslanapa, age, 94-95.

⁶⁴ Cezar, age, 931.

Plan 1: Ribat-ı Zafarani⁶⁵.

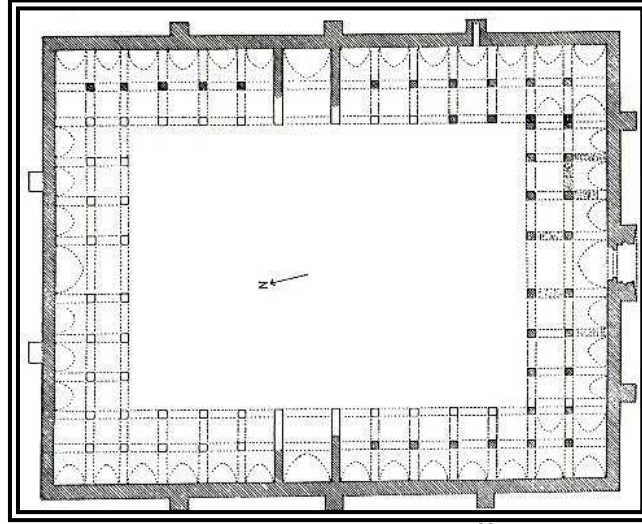
Anadolu Selçuklu ticaret yapılarında da Orta Asya kökenli birinci tip yapı grubunun örnekleri olan eyvana odaklı mimari üslup ufak değişikliklerle birlikte devam etmektedir. Dönem kervansarayları fonksiyonları gereği kontrollerin yapıldığı eyvanlı bir giriş, alt katta hayvanların barınacağı ve besleneceği yerler olan ahır, kervan eşyalarının ve malzemelerinin konulacağı depolar olarak avlu etrafına hacimler şeklinde, üst katta ise hamam, mescid, yatacak yerlerden oluşan bir plandan veya bazı örnekleri de güvenlik kaygılarından ve askeri özellikleri dolayısıyla da avlusuz kalevari biçimdeki yapılardan oluşmaktadır⁶⁶. Han ve kervansaraylarda ribatlarda yaygın bir kullanımı olan kerpiç ve tuğla örgü sistemi yerini sadece taşın kullanılmaya başlandığı örgü sistemine bırakmış, içeriden malzeme kaçırılmasını önlemek ve savunma sırasında avantaj sağlaması için dışarıdan dar olan ve içe doğru genişleyen mazgal pencere sistemine geçilmiştir. Anadolu Selçuklularında eyvanlı açık avlulu tipin örneği olarak ise Evdir Han bilinmektedir⁶⁷. Bu örnek 45mX78m boyutlarında dikdörtgen planlıdır. Bir avlu etrafında kapalı mekanlar sıralanmıştır. I.İzzeddin Keykavus

⁶⁵ Ernst Herzfeld, "Ars Islamica, X Damascus: II. The Cruciform Plan, Syrian Architecture, 1943.

⁶⁶ Ceyhan Güran, **Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi**, İstanbul, V.G.M. 1976.

⁶⁷ C.Güran, age, s.4.

tarafından inşa edilen bu eser ikinci Sultan Han olarak bilinmektedir. 4 eyvanlı bu yapı tamamen kesme taştan inşa edilmiştir. Cepheleri kulelerle takviye edilmiştir.

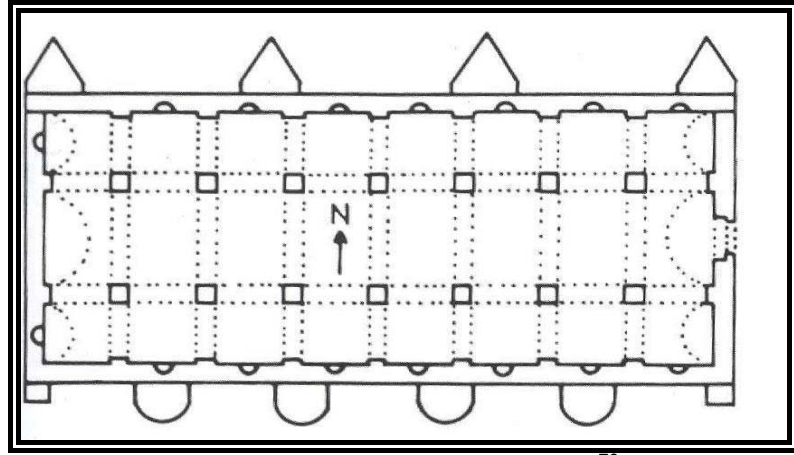

Plan 2 : Evdir Hanı Planı⁶⁸.

Bir diğer plan tipi ise ilk defa Anadolu'da ortaya çıkan 'kapalı sahnınlı' plan tipidir. Bu tip Selçuklu ve öncesinden gelen ribat tarzı yapılardaki dışarıdan dar olan ve içeriye doğru genişleyen mazgal pencere tipinin kullanıldığı yüksek portalli, avlusuz, 3 veya 5 sahnınlı sütun veya payelerle ayrılan ve askeri amaçla da kullanılabilen yapıların geleneğinin devamı olarak nitelendirilir. Tezin konusu olan Kazıklı Kervansarayı'nın da temsil ettiği kapalı plan tipli, sahnınlı(nef sayısı farklı), sütun veya payelerin ayırdığı avlusuz plan tipinin akla gelen ilk örneği Ezine Pazar Hanı'dır. 1238-1246 yılları arasında Valide Sultan Melike Mahperi Hatun tarafından yaptırılmıştır. Doğu- Batı doğrultulu, dikdörtgen planlı, 3 sahnınlı yapı avlusuzdur ve kapalı bölümden oluşmaktadır⁶⁹. Düzenli aralıklarla yapı içerisinde ocaklar ve nişler açılmıştır. Duvarlarda kemerlerin başlangıç noktasına kadar taş, kemerler ve tonozlarda ise tuğla malzeme kullanılmıştır.

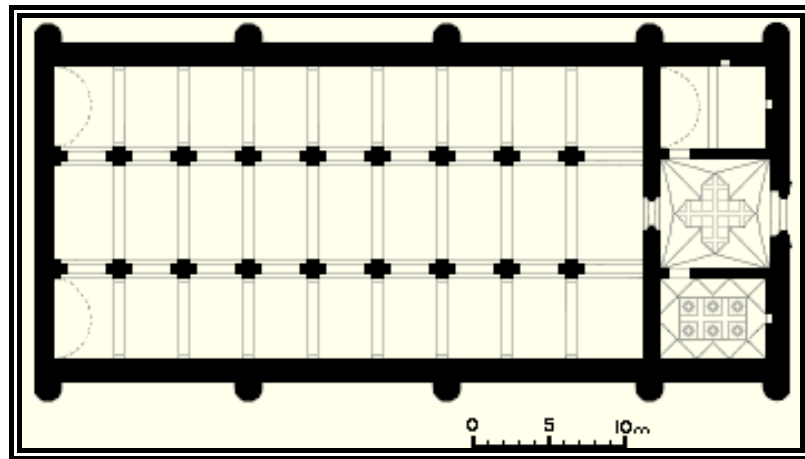
⁶⁸ Hakkı ACUN, *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, Ankara, KBY, 2007.

⁶⁹ *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, s.

Plan 3: Ezine Pazar Hanı(13.yy)⁷⁰.

Kapalı sahnalı plan tipine bir diğer örnek Iğdır'da bulunan ve 13. yüzyıl sonlarına tarihlendirilen Şerafeddin Ejder(Iğdır) Kervansarayı'dır. 52mX22m boyutlarında avlusuz kapalı bir yapı olan hanın 3 sahnalı orta kısmı daha geniş salonunun önünde tonoz örtülü bir giriş kısmı bulunmaktadır. Hanın beden duvarları dıştan 10 adet kuleyle desteklenmektedir. Taş malzemeden yapılmış han dönem örneklerine nazaran portal kısmında yoğun süsleme özellikleri göstermektedir. Düzenlenen portali benzer plan tipindeki örneklere göre bir eyvan biçiminde dışa taşkın vaziyetiyle farklılık göstermektedir.

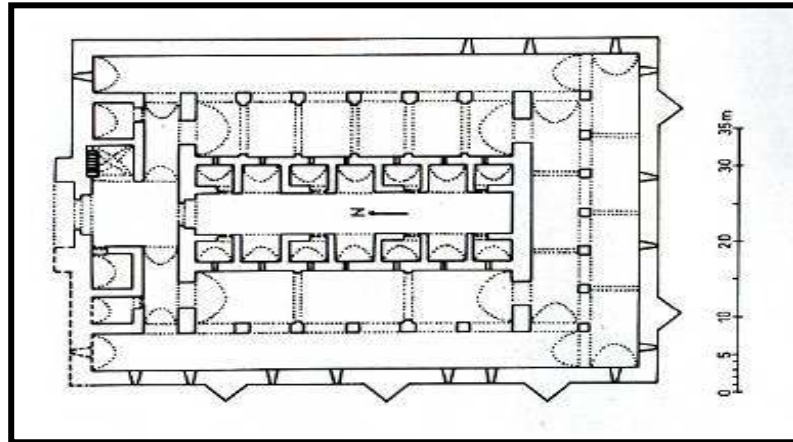

Plan 4: Şerafeddin Ejder Kervansarayı(Iğdır)⁷¹.

⁷⁰ Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları, s.407.

⁷¹ Hamza Gündoğdu, Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları, Ankara, KBY, 2007, 403.

Diğer plan tipi ise birinci ve ikinci tipin birleşmesi ve birlikte kullanımıyla ortaya çıkan karma tiptir. Bu karma plan grubunun ilk örneklerinden birisi avlulu kısım ile kapalı kısmın iç içe olduğu Alara Hanı'dır. 1231'de Alaaddin Keykubat tarafından yaptırılmıştır. 35m x 45m ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen planlı bir yapıdır. Dış cephelerden payandalarla desteklenmiştir. Portal kısmında herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır. İki kule arasındaki sivri kemerli bir niş ile giriş kısmı düzenlenmiştir. Yapının tamamı taş örgülüdür. Giriş kısmının arkasındaki bir eyvandan avlulu kısma geçilmektedir. İç avlu kısmı kalın duvarları ile han içerisinde ikinci bir han gibi yerleştirilmiştir.

Plan 5 : Alara Han Planı⁷².

⁷² Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları, s.407.

4.2. OSMANLI DÖNEMİ TİCARET YAPILARI

Osmanlı Devleti'nin topraklarının önemli bir kısmının, Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlayan kara yolu üzerinde olmasının kervansaray yapımına önem kazandırdığını bilmekteyiz. Bu yollar, doğu ile batıyı birbirine bağlarken, son derece önemli ticari hareketliliğine de zemin hazırlıyorlardı. Osmanlı İmparatorluğu döneminde daha önceki dönemlerde de olduğu gibi kervansaraylar, gelen kervanların geçici konaklamalarının sağlandığı, ticaretin yapıldığı yerler olarak kullanılmaktaydılar. Menzillerde inşa edilen menzil külliyesi ya da kervansaraylar, kuruldukları bölgeyi cazibe merkezi haline getiriyorlardı. 16. yüzyılda kervan yollarının geçtiği önemli iskan yerleri şehirleşiyordu⁷³. Menzillerdeki kervansaray ve külliyelerin inşa edilmesiyle birlikte, bu cazibe merkezi olma durumu öyle bir hal alıyordu ki, bu yapı topluluklarının etrafında mahalleler kuruluyor ve yeni kent dokusu oluşuyordu⁷⁴. Bu dönemde Han ve kervansaraylarda kale fonksiyon ve görünüşünden uzaklaşmıştır. Yapının dışla bağlantısı artmış ve bazı örneklerde olduğu gibi cephelerde dükkanlar yer almaya başlamıştır⁷⁵. Osmanlı Dönemi Kervansarayları isimlerindeki "saray" kelimesine karşılık son derece sadeydiler. Tezyinatları sadece mimariyi öne çıkartmaya yönelikti⁷⁶. Kervansarayların içinde yapının büyüklüğüne ve önemine göre şadırvan, mescid, nalbant ve ahır aşevi, hastahane, eczahane, araba tamirhanesi, demirci dükkanı ve depolar da bulunmaktaydı⁷⁷.

Kazıklı Kervansarayı'nın da inşa edildiği dönem olan Osmanlı İmparatorluğu'nun 16.Yüzyılı diğer sanat dallarında olduğu gibi mimari açıdan da en gelişmiş örneklerin verildiği yüzyıl olarak bilinmektedir. Bu dönemde oldukça fazla sayıda mimari eser hayata geçirilmiştir. Ancak bunların her bölgede ihtişamlı ya da aynı şekilde yapıldığını düşünmemek

⁷³ Gönül Cantay, **Osmanlı Külliyelerinin Kuruluşu**, Ankara, AKM Yayınları; 2002, s80.

⁷⁴ F., Müderrisoğlu, **Menzil Kavramı ve Osmanlı Devleti'nde Menzil Yerleşimleri**, C.10, Ankara, Türkler Ansiklopedisi, 2002, 923.

⁷⁵ Ceyhan Güran, **age**,s.49.

⁷⁶ E.H.Ayverdi, **Fatih Devri Mimarisii**, İstanbul, İstanbul Fetih Derneği,1953.

⁷⁷ Gönül Cantay Güreşsever, **agt**, s.73.

gerekmektedir. Bunda iki önemli etken söz konusudur. Birincisi ekonomik etkenler diğerleri ise coğrafi ve jeolojik özelliklerdir. Bölgeye göre yaygın kullanımı değişen malzemelerin yapıların inşa aşamalarında çok önemli etkileri olduğu görülmektedir. Bu konuda bir şeyi daha belirtmekte yarar vardır. Coğrafi özelliklerin yapıların malzeme özelliklerinde etken olduğunu söylemiştik ancak bir de imalat ve nakliye gibi etkenlerden masrafı artan malzemelerin de bölgelerdeki malzeme kullanımına etkide bulunduğu bilinmektedir. Örnek verecek olursak 16. yy'ın ikinci yarısında Halep Kadısı Zekeriya Efendi'nin sayımında İstanbul'da 417 adet kervansaray olduğu tespit edilmiştir⁷⁸. Bahsettiğimiz kervansarayların pek çoğu bugüne ulaşamamıştır ancak dönemin başkenti olmasına rağmen burada hem ahşap hanlar hem de taş vb. malzemeden yapılmış olan hanların varlığı bilinmektedir. Osmanlı Döneminde 17. yüzyıl sonuna kadar yaygın olarak görülen kervansaray inşası 18. yüzyıl ile birlikte azalmaya başlamış ve 19. yüzyılda tanzimat fermanından itibaren neredeyse yok denecek kadar azalmıştır. Bunda en büyük etken ekonomik problemler ve miri topraklar rejiminden şahıs mülkiyetindeki topraklar rejimine dönüşmüş olmasıdır⁷⁹.

Mimari ve plan açısından kendilerinden önceki İslam toplumlarının geleneklerini üzerine ekleyip geliştiren Osmanlılar kare veya kareye yakın açık avluyu çeviren sütun ve payelere oturan kemerlerden oluşan revak sisteminde örnekler veya sadece neflerden oluşan örneklerle eski adetlere bağlılık göze çarpmakta ancak yapılan derinlemesine analizde söz konusu plan ve mekan anlayışının kendisinden önceki örneklerden farklılıklar arz ettiği de anlaşılmaktadır. Özellikle Osmanlı Devri şehir hanları mimarisi önceki dönemlerdeki simetrik genel olarak dikdörtgen planlı formları kaybedip daha ziyade arsa ve yola göre formlar alıp avluda mutlaka düzgün formlar arama endişesini kaybetmiş olup, ihtiyaçlara en geniş ölçüde cevap verebilme gayreti taşımaktadır⁸⁰. Böylece revaklı avlu gerisinde misafir ve

⁷⁸ Güran, **age**,

⁷⁹ Cezar, **age**, s.58.

⁸⁰ Ceyhan Güran, **Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi**, İstanbul, V.G.M. yayınları, 1976.

yolcular için mekanlar yapılırken insanların, hayvan barındırma yerlerinden kesin bir mekan ayrılığı ile kopması ve nefler halinde veya ayrı bölümlerde misafir ve yolculara yer verilmesi çok önemli bir gelişme olarak ortaya çıkmıştır⁸¹. Cephe mimarisinde kervansaraylar önceki dönem örneklerinin abidevi, anıtsal portalli, kuleli örnekleri, iç kısımlarda yoğun kullanılan tezyinat yerini baştan aşağıya sade bir anlayışa bırakmıştır. Yapılarda süsleme çok az hale getirilmiş Selçuklu Dönemi'nin dışa fıskıran portal anlayışı yerini oldukça sade portal sistemine bırakmıştır. Burada temel fark Osmanlı Devrinde kervansaray yapılarının işlevsel durumlarının ön plana çıkarılmasıdır. Burada en önemli uygulama farklılığı ise cepheye hakim olan portal görünüşünün terk edilmiş olup, cephenin bir bütün olarak ele alınmış olmasıdır⁸². Yine aynı devirde kare veya kareye yakın, revaklı avlu şeması esas alınmakla beraber iki ve daha çok katlı örnekler de ortaya çıkmaktadır. Diyarbakır Hüsrevpaşa Kervansarayı(1527), Edirne Rüstem Paşa Kervansarayı(1644), Merzifon Kara Mustafa Paşa Kervansarayı(1681) bu tipin örnekleri arasında gösterilebilir.

Yukarıda bahsettiğimiz genel bilgilerden sonra Osmanlı Dönemi Kervansaray yapılarının tipolojisinden bahsetmek faydalı olacaktır. Gönül CANTAY, "Osmanlı Devri Kervansaray Yapılarının Tipolojisi" isimli bildirisinde kervansarayları; külliye bünyesinde yer alan kervansaraylar ve menzillerde inşa edilmiş münferit kervansaraylar olmak üzere iki ana gruba ayırmaktadır⁸³. Tezin konusu olan Kazıklı Kervansarayı menzil üzerindeki münferit kervansaraylar grubuna girmektedir. Bu ikinci grup menzil yapıları ise kendi içerisinde ahşap örtü sistemli kervansaraylar, sahnalı kervansaraylar, ve sahnalı mekanlardan ibaret iki bloğun bitişik olarak inşa edildiği yapılar olarak üçe ayrılmaktadır⁸⁴. Kazıklı Kervansarayını da içerisine

⁸¹ Güran, **age**, s.59.

⁸² Güran, **age**,

⁸³ G.Cantay, "Türkiye'de Osmanlı Devri Kervansaray Yapılarının Tipolojisi", IX. Türk Tarih Kongresi, Ankara,1981 s.1382, 1386-1390.

⁸⁴ Cantay, **age**,s.1382-1390.

dahil edebileceğimiz ahşap örtü sistemine sahip olan kervansaraylar ise tek salonlu ve çift salonlu olanlar olmak üzere iki alt gruba ayrılmaktadır.

Münferit neflerden ibaret han ve kervansaraylarda iki kapalı nefin ayrı yapıldığı uygulamalar olduğu gibi bu neflerin ortada kubbeli bir mekanla birleştiği uygulamalar da görülmektedir. Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi'nin kervansarayı bu gruba örnek olarak verilebilir. Kazıklı Kervansarayı ile aynı dönemde yapılmış, çift salonlu ancak külliye bünyesine bağlı kervansaraylar grubunda yer alan **Çoban Mustafa Paşa Külliyesi** kervansarayını da bu kısımda vermek aynı dönemde aynı şehirde yapılmış olan iki farklı tipi karşılaştırmak açısından önemlidir. Külliyenin menzil olarak kullanılmasından dolayı kervansaraya önem verilmiş ve büyük boyutta yapılmıştır. Külliyenin kuzey cephesinin büyük bölümünü oluşturan kervansaray; şadırvan, cami ve türbe ile birlikte orta eksenli oluşturmaktadır. Mimar Acem Ali'nin yapmış olduğu külliye; doğuda tekke ve batıda paşa odalarının arasında yer alan kervansaray simetrik planlanmıştır. Doğu- Batı doğrultulu olan kervansarayın orta kısmında yer alan giriş bölümü üzeri bir kubbeyle örtülerek vurgulanmıştır. Tek salonlu ahşap direklerle taşınan tipin örneklerinde(Kazıklı Kervansarayı gibi) kubbe veya tonoz örtü görülmemektedir. İki sahınlı kervansaraya giriş kapısı kuzeyde yer almaktadır. Buradan ahır kısımlarına hayvanların girişi sağlanmaktadır. Bu giriş kısmı taç kapı şeklinde düzenlenmiş ve kesme taştan yapılmıştır. Bu kubbeli giriş kısmına girdiğimizde doğu-batı duvarlarında birer adet ocak bulunmaktadır. Kervansarayın ana avluya bağlantısını güney yönünde yer alan ve yine taç kapı olarak düzenlenmiş kesme taştan yapılmış merdivenlerle çıkılan bir kısım sağlamaktadır. Bu kısımdan insanlar camiye geçmektedir. Kervansaray bu özelliğiyle ve caminin tam karşısında yer alması, tekke ve paşa odalarına da bitişik olması dolayısıyla külliyenin diğer yapılarıyla da organik bütünlük arz etmektedir. Doğu- batı yönlü kervansarayın giriş kısmının her iki kanadında ahır kısımları yer almaktadır. Bu kısımlar hayvanların ve insanların barınak yeri olarak kullanılan 23,20mx 11,20m boyutlarında simetrik düzenlenen mekanlardır. Giriş kısmından birer

kapıyla geçilen bu ahırlar doğu- batı doğrultulu 4 ayakla ayrılan ve ikişer sahından oluşan, kemerlerin taşıdığı beşik tonozla örtülü kısımlardan meydana gelmiştir ve dikdörtgen planlıdır⁸⁵. Ahırların aydınlatılması ve havalandırılması mazgal pencerelerle sağlanmıştır. Kervansarayın duvar örgüsü dönemin diğer yapılarında da yoğun olarak görülen taş- tuğla almaşık düzenidir. Kervansarayın giriş kısmı yüksek tutulmuş sekizgen kasnakla geçilen bir kubbeyle örtülü tutularak vurgulanmış ve kirpi saçaklarla hareketlendirilmiştir. Dışarıdan fırınların bacaları da onarımlar sonrası tekrardan yapıp düzenlenmiştir.

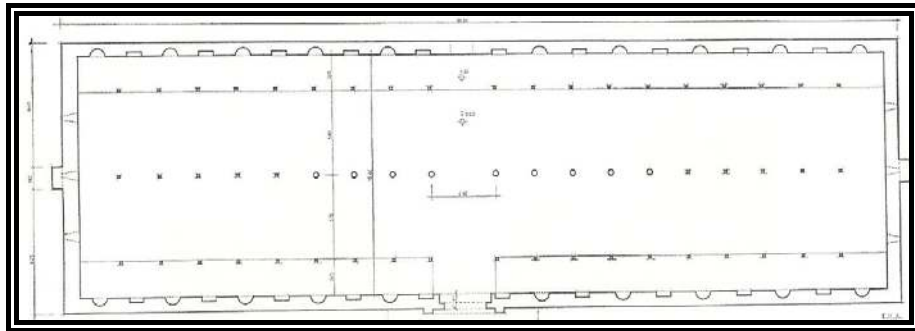
Kazıklı Hacı Hamza Bin İvaz Kervansarayının da içerisinde bulunduğu tipolojideki diğer üst başlığı oluşturan münferit kervansaraylar menzil üzerinde yer alan, sahnalı, ahşap örtülü, ahşap direkli ve tek salonlu mekanı olan kervansaraylar kare veya dikdörtgen planlı olup tek kapılıdır. Bu münferit kervansaraylarda tek salonlu ve çift salonlu olmak üzere iki alt gruba ayrılmaktadır. Giriş aksının her iki yanında yer alan kısımlar zeminden yükseltilerek yolcuların yatacağı yerler halinde ayrılmıştır. Duvarda ocak ve nişler vardır. Orta bölüm yük ve hayvanlar için ayrılmıştır. Pencereler yüksek dar ve küçükçe yapılmıştır. Dış cephelerin taş ve tuğla karışımı olarak yapıldığı bu yapılar bazen kubbe ve tonozlarla, bazen de ahşap bir çatı üzeri kiremitle örtülmüştür⁸⁶. Münferit Kervansaraylar grubunun tek salonlu örnekleri ise şunlardır;

- Çanakkale Lapseki Çardak'ta yer alan Yakup Bey Kervansarayı (1462-1463).
- Büyükçekmece Kanuni Sultan Süleyman Kervansarayı(1566-1567).
- Silivri Piri Mehmet Paşa Kervansarayı(1530-1531).
- Konya Beyşehir Kurdular Köyü Hanları(18.yy. başı).
- Kazıklı Hacı Hamza Bin İvaz Kervansarayı (1550-1555).

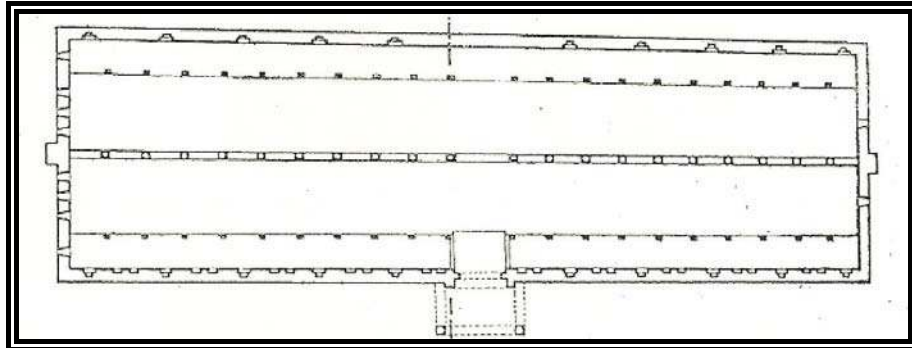
⁸⁵ F.Müderrişoğlu,XVI. YY'da Osm. İmp.'da İnşa Edilen Menzil Külliyyeleri, C.II, 1993.

⁸⁶ Güran, age,

Çanakkale Lapseki Çardak'ta yer alan **Yakup Bey Kervansarayı** külliye'nin parçası halinde inşa edilmiş olup günümüze münferit bir halde ulaşabilmiştir. Yaklaşık olarak 62m x 19 m boyutlarında dikdörtgen planlı bir kervansaraydır. Yakup Bey Kervansarayı'nın duvarları düzgün taşlardan örülmüştür ve yapının dar cephelerinde mazgal pencereler bulunmaktadır. Uzun cephelerden bir tanesinin ortasında portalli giriş bulunmaktadır⁸⁷. Üst örtü sistemi çatı olan yapının orta kısmında sıra halinde yirmi adet farklı şekilde başlıklara sahip sütunlar görülmektedir. Yapıdaki diğer destek ünitesi ise uzun kenar boyunca sekilerin kenarlarından yükselen ahşap kalın direklerdir. Portalin karşısında yer alan duvarda on adet ocak bulunmakta olup, portalin bulunduğu cephede bir ocak, iki niş sırası uygulanarak on ocak ve yirmi niş açıklığı bulunmaktadır⁸⁸. Tek salon olarak inşa edilmiş olan bu yapı döneminin önemli örneklerinden olmuştur. Aşağıda Yakup Bey Kervansaraya'na ait 2 adet plan görmektediriz.

Plan 6: Çanakkale Çardak'ta yer alan Yakup Bey Kervansarayi (1462-1463)⁸⁹.

Plan 7: Çanakkale Çardak'ta yer alan Yakup Bey Kervansarayi (1462-1463)⁹⁰.

⁸⁷ Güran, age

⁸⁸ Cantay, age, s.1382-1390.

⁸⁹ Ekrem Hakkı Ayverdi, **Fatih Devri Mimarisi**, İstanbul, İstanbul Fethi Derneği,1953.

⁹⁰ Güran, age

Görmüş olduğunuz her iki çizimde de orta mekan, dikdörtgen plan halinde görülmekte ortada sütunlar, kenarlarda ise ahşap direkler, taşıyıcı unsurlar olarak görülmektedir. Her iki plan ilk bakışta benzer olarak görünse de dikkatli bakıldığında iki farklı çizim göze çarpmaktadır. Birincisi Ayverdi'nin çiziminde cepheyle bir bütün olarak algılanmış giriş kısmının Güran'ın planında portal şeklinde dışa taşkın olarak verilmiş olmasıdır. Diğer farklılık ise Ayverdi'nin planında portal tarafında belirtilen ve on sıra ocak ve yirmi sıra nişten oluşan açıklıkların portalin karşı cephesinde de simetrik olarak aynı sayıda verilmesidir. Ancak Güran planında portal cephesindeki on sıra ocak yirmi sıra nişten oluşan dizilimin karşı cephede sadece on adet ocaktan oluştuğunu vurgulamaktadır.

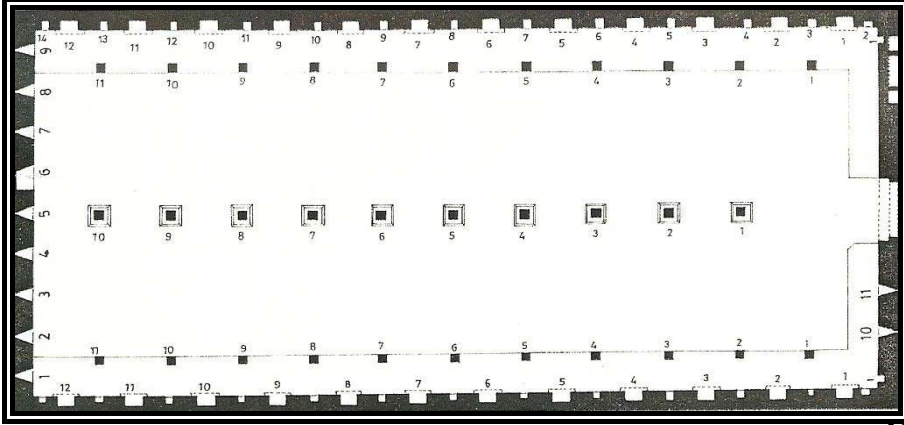
Silivri Piri Mehmet Paşa Kervansarayı(1530-1531) 50m x 14 m boyutlarında dikdörtgen planlı bir yapıdır⁹¹. Kervansarayın uzun kenarlarından birisini oluşturan doğu cephede yer alan yaklaşık olarak 3 metre genişliğindeki bir kapıdan yapıya giriş yapılmaktadır. Yapının iç kısmında ahşap direkler bulunmaktadır. Bu ahşap direkler taş kaidelere oturtulmuştur. Yapının iç duvarları kesme taş ile örülmüş ve duvar yüzeylerinde ocak nişleri açılmıştır⁹². Silivri Mehmet Paşa Kervansarayı ebat olarak Kazıklı Kervansarayından daha ufak boyutlarda bir yapıdır. Her iki yapıda da ahşap direklerin kullanılması önemlidir.

Benzer tipolojideki diğer bir örnek **Büyükçekmece Kanuni Sultan Süleyman Kervansarayı'dır**.(1566-1567) 16. yy' da Osmanlı İmparatorluğu döneminde, Trakya'dan batıya uzanan yollar üzerinde Büyükçekmece büyük menzil (konak) yeri idi. Bu yol üzerinde günümüze ulaşan külliye bir menzil olarak bünyesinde mescit, namazgah, çeşme, köprü ve kervansarayı barındırmaktadır. Sinan'ın inşa etmiş olduğu külliyenin yapım tarihi ve bilgileri H.974/M.1566 tarihli çeşme kitabesinden anlaşılmaktadır.

⁹¹ Oktay Aslanapa, **Osmanlı Devri Mimarisi**, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 1973.

⁹² Yüksel Aydın, İ., **Osmanlı Mimarisinde Kanuni Sultan Süleyman Devri**, C. VI, İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti, 2004.

Büyükçekmece'deki bu kervansaray ordunun batıya yapmış olduğu seferlerde ilk konaklama yeri olarak bilinmektedir⁹³.

Plan 8: Büyükçekmece Kanuni Sultan Süleyman Kervansarayı Planı⁹⁴.

Kervansaray yaklaşık olarak 49m x 23m ölçülerindedir. Diğer örneklerle göre uzun kenarı daha kısa boyutlardadır. Dikdörtgen planlı bu yapının portalli girişi kısmı güneybatı cephede yer almaktadır. Dikdörtgen bir mekan halinde uzanan ahır mekanı, ortada bir destek dizisi ile ikiye ayrılır. Bu destek dizisi ve ekseni oluşturan bağlantı orijinalinde ahşap olmasına rağmen 1965-1966'daki tamirde betonarme kolon ve kirişe dönüştürülmüştür. Kervansarayda, diğer benzer tipolojideki örneklerde olduğu gibi 3 sıralı taşıyıcı sistem uygulanmıştır. Kervansarayda üç sıra halinde yer alan taşıyıcı sistemin iki yan sırası, yapının içinde duvar boyunca uzanan 2,40m. genişliğindeki sekilerin kenarında yükselir. Üst örtü sistemi çift meyilli çatı olan yapının örtü sistemi ahşap direklere bağlı bir konstrüksüyon taşır. Yapının her iki uzun duvarında yirmi iki ocak ve yirmi dört duvar nişi bulunmaktadır⁹⁵. Yapı dış cephelerinde bir sıra kesme taş ve iki sıra tuğla ve harçtan oluşan bir örgü sistemine rastlanmaktadır. Yapının kuzey ve güneyde yer alan uzun cepheleri, düz yüzeyler halinde olup üstten bir saçak bordürü ile sınırlanır. Kuzey cephesi ise farklı bir yoruma sahiptir. Bu cephede sonradan

⁹³ Ş.Akinci, **Büyükçekmece Kervansarayı ve Çevresi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İTÜ, 1986.

⁹⁴ Akinci, **age**,

⁹⁵ Akinci, **age**,

bir giriş açılmışsa da iki sıra halindeki mazgal açıkları orijinaldir. Bu mazgal sıraları üzerinde de altta yedi üstte dört adet tuğla sivri kemerli mazgal pencereler, bezemeli taş şebekeli olarak, cepheyi zenginleştirirler. Taş mazgal pencere şebekeleri, geometrik geçme bezeme örneğine sahiptir. Bu cephe de üstten çift meyilli çatı saçağı ile sınırlanır. Kervansarayın yapı malzemesi taş, tuğla ve derzdir. Ancak, yapının içinde duvar dokusu muntazam kesme taş ve iki sıra tuğla ve derzle meydana getirilmiştir⁹⁶.

Fotoğraf 1: Büyükçekmece Kanuni Sultan Süleyman Kervansarayı'ndan Görünüm⁹⁷.

Aynı gruba dahil edebileceğimiz son örnekler ise **Konya Beyşehir Kurdular Köyü'nde** bulunan hanlardır.(18.yy. başı) Burada dikdörtgen planlı iki adet han bulunmaktadır. Söz konusu yapıların cepheleri moloz taştan inşa edilmiştir ve her ikisine de 3 metrelik bir girişten ulaşılmaktadır. 19 m x 10 m ölçülerinde dikdörtgen planlı olan her iki yapı da önemli cephe özellikleri göstermemektedirler. Cephelerde taş sıraların yanına ahşap hatıllar atılmış olup devşirme malzemelerde yapının bazı kesimlerinde

⁹⁶ Akıncı, age,

⁹⁷ Akıncı, age,

kullanılmıştır. Üst örtü sistemi basit bir ahşap konstrüksüyonla oluşturulmuş ve diğer örneklerdeki gibi çift eğimli bir çatıyla örtülmüştür. Tek salondan oluşan bu hanlarda her hangi bir ocak izine rastlanılmamaktadır⁹⁸.

Münferit Kervansaraylar grubunda bulunan çift salonlu örnekler ise şunlardır;

- Edirne Ayşe Kadın Kervansarayı,
- Bilecik Vezirhan Köprülü Mehmet Paşa Kervansarayı.

Ahşap örtülü çift salonlu bu örneklerden Edirne Ayşe Kadın Kervansarayı 1609 yılında inşa edilmiştir. Simetrik plana sahip yapının iki dikdörtgen ile hollere açılan yay kemerli iç han portalleri bulunmaktadır. Her iki salon da 0.80x0.80 metre ölçüsündeki dörder paye ile ikiye ayrılmaktadır. Plan yönünden en önemli benzeri kendisinden yarım asır sonra inşa edilmiş olan Vezirhan'daki kervansaraya öncülük etmiştir. Yapının tüm cephe duvarları, payeler ve bağlayıcı kemerler taş malzemeden inşa edilmiştir. Tuğla bedesten dükkanlarının kemerlerinde kullanılmıştır. Yapının iç mekan duvarları ise tamamen kesme taş ve aralarında derzlerle örülmüştür. Kervansaray kırma çatı ile örtülüdür. Her iki salonda dörder taş paye ile ikiye ayrılmıştır. Bu payeler ahşap çatı konstrüksüyonunun en önemli taşıyıcı unsurudur.

Diğer örneğimiz Bilecik Vezirhan Köprülü Mehmet Paşa Kervansarayı ise 1656-1661 yılları arasında inşa edilmiştir. 16. ve 17. yüzyıl kervansaray - larının tipik fakat büyük ölçüde yapılmış bir örneğidir. Yapı ortada ki giriş mekanının sağında ve solunda yer alan iki salondan oluşmaktadır. Salonlar ikişer sıra direklerle üç nefe ayrılmaktadır. Yapının dış kısmı kale duvarı gibi payandalarla desteklenmiştir. Yine dönem özelliği olarak yapıda mazgal pencere sistemi görülmektedir. Üst örtüsü kırma çatıdır. Yan kısımlarda mekanın geniş olmasından dolayı ortada üç sıra halinde destek dizisinin bulunduğu ve çatı ağırlığının bu destekler üzerine aktarıldığı anlaşılmaktadır.

⁹⁸ Cantay, *age*, s.1382-1390.

Münferit inşa edilmiş grup içerisinde ki bir diğer grup olan sahnalı kervansaraylar ise nef sayılarına göre alt gruplara ayrılmaktadır. Örnek olarak ise üç sahnalı olan Antakya Hüsnü Sabuncu Kervansarayı ve Aladdin Keykubat'ın hanımı Mahperi hatun tarafından yaptırılan, 37mx17m ölçülerinde, iç kısmı kemerli üç bölümden oluşan ve tonoz örtülü bir yapı olan Amasya Ezinepazar Kervansarayı verilebilir. İki sahnalı olarak Adana İbrahim Paşa Hanı ve dört sahnalı olarak ise Bitlis Baş Han(1672) verilebilir.

Münferit inşa edilmiş olan ve sahnalı mekanlardan ibaret iki blok olan kervansaraylar grubuna örnek olarak ise Afyon Döğür Kervansarayı ve Bitlis Küfündür Han'ı verilebilir. Afyon Döğür Kervansarayı 15. yüzyılda Sultan II. Murat döneminde(1434) inşa edilmiştir. Kesme taş örgülü ve kırma çatı örtülüdür. Enine dikdörtgen planlı yapı bitişik iki ayrı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm iki katlıdır. Duvarlar taş kaplıdır. Uzun duvarlara bitişik ayaklar birbirine kemerlerle bağlanmış ve üzerleri çapraz tonozlarla örtülüdür. İkinci katta yer alan odalar kubbe ile örtülüdür. Bu odalardan biri mescit olarak düzenlenmiştir. İkinci bölüm tek katlıdır ve duvarlar moloz taş örgülüdür. İçte yer alan dört ayak birbirlerine kemerle bağlanmış ve üzerleri beşik tonozla örtülüdür.

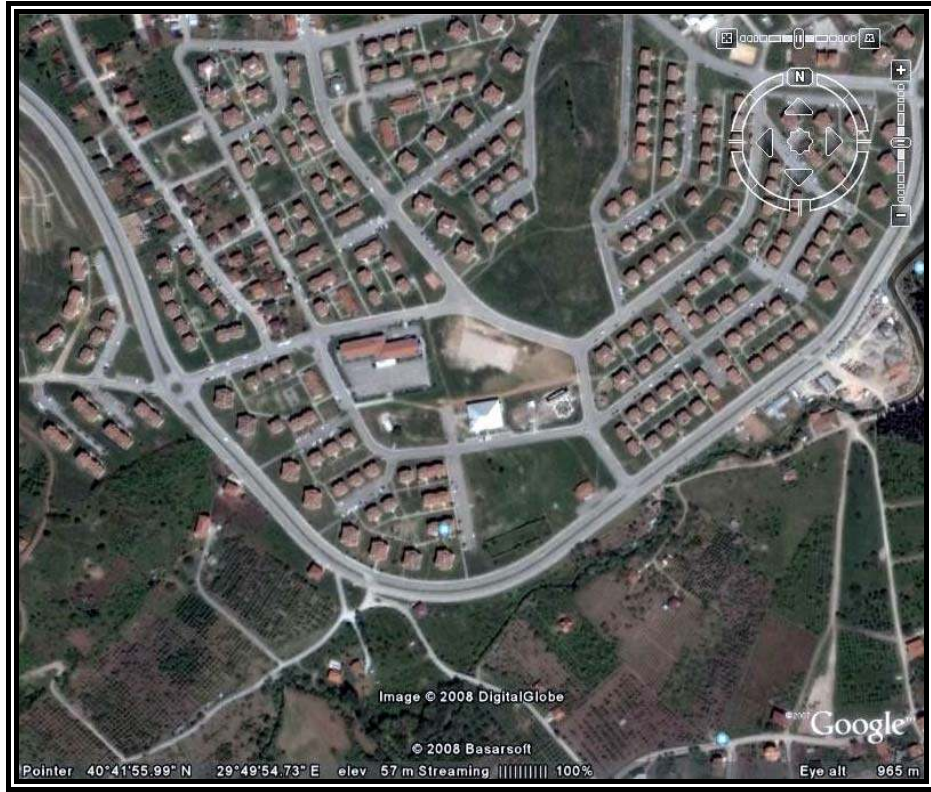
İki blok halinde inşa edilmiş bir diğer kervansaray ise Bitlis Küfündür Hanı'dır. Söz konusu han yıkık vaziyettedir. Ancak planından iki kitleli olduğu belli olmaktadır. Kervansarayın doğu kanadı biraz daha sağlam durumdadır. Doğu-batı doğrultusunda oluşan iki tonozlu sahnadan oluşmaktadır. Güney sahnının batı kısmında kapı boşluğu ve üzerindeki tonoz örtünün bir kısmı durmaktadır. Girişi izleyen iç sahnın ikinci bir kapıyla ayrılmaktadır. Yapının temel izlerinden doğu-batı doğrultulu 3 sahnadan oluştuğu anlaşılmaktadır. Yapının blokları aynı doğrultuda değildir. Birbirlerine sonradan yanaştırılmış gibi görünmektedirler⁹⁹.

⁹⁹ Orhan Cezmi Tuncer, Vakıflar Dergisi, S.XXV,

5. KAZIKLI HACI HAMZA BİN İVAZ KERVANSARAYI

5.1. YERİ:

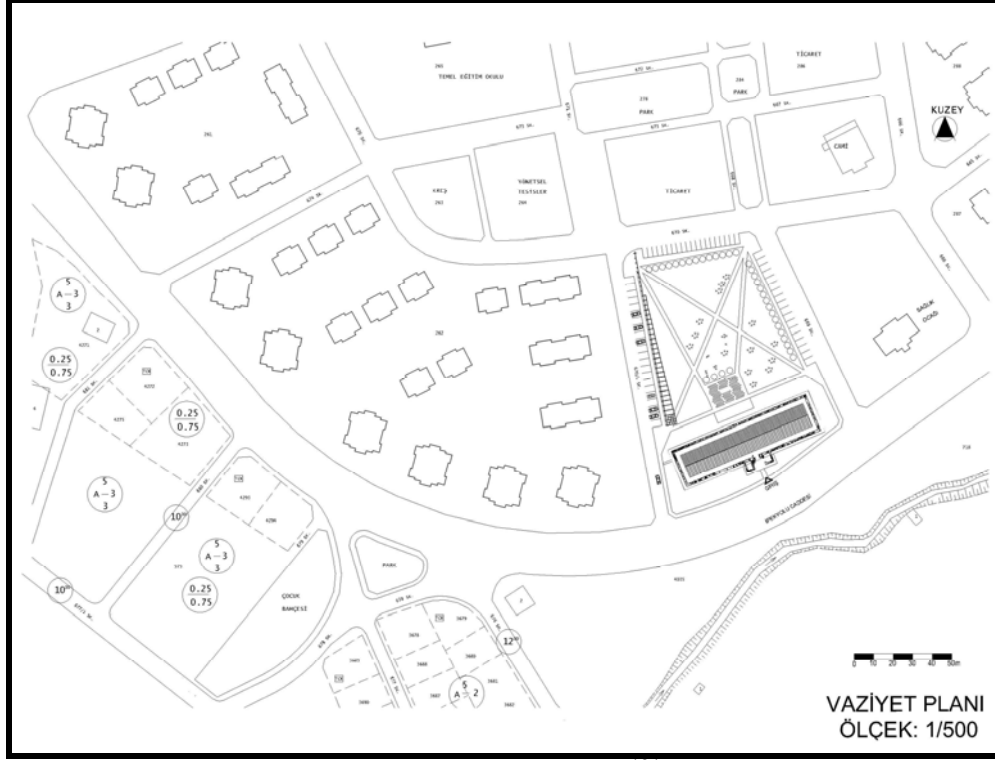
Kazıklı Hacı Hamza Bin İvaz Kervansarayı, Kocaeli İli, Gölcük İlçesi, Şirinköy Mahallesi, İpek Yolu Caddesinde, Eski 7 pafta, 721 parsel, Yeni 280 ada, 1 parsel üzerinde bulunmakta olup hazine mülkiyetindeki arazisiyle Gölcük Belediyesine tahsislidir. Yapının etrafında 17 Ağustos 1999 depremi sonrası inşa edilmiş kalıcı konutlar, cami ve dere bulunmaktadır.

Harita 8: Kazıklı Kervansarayı Uydu Görüntüsü¹⁰⁰.

¹⁰⁰ Uydu Fotoğrafı, erişim, Google Earth.com.

1/500 ölçekli vaziyet planında kervansarayın konumu görülmektedir.

Harita 9: Vaziyet Planı¹⁰¹.

¹⁰¹ Kocaeli Koruma Kurulu Arşivi.

5.2. ADI:

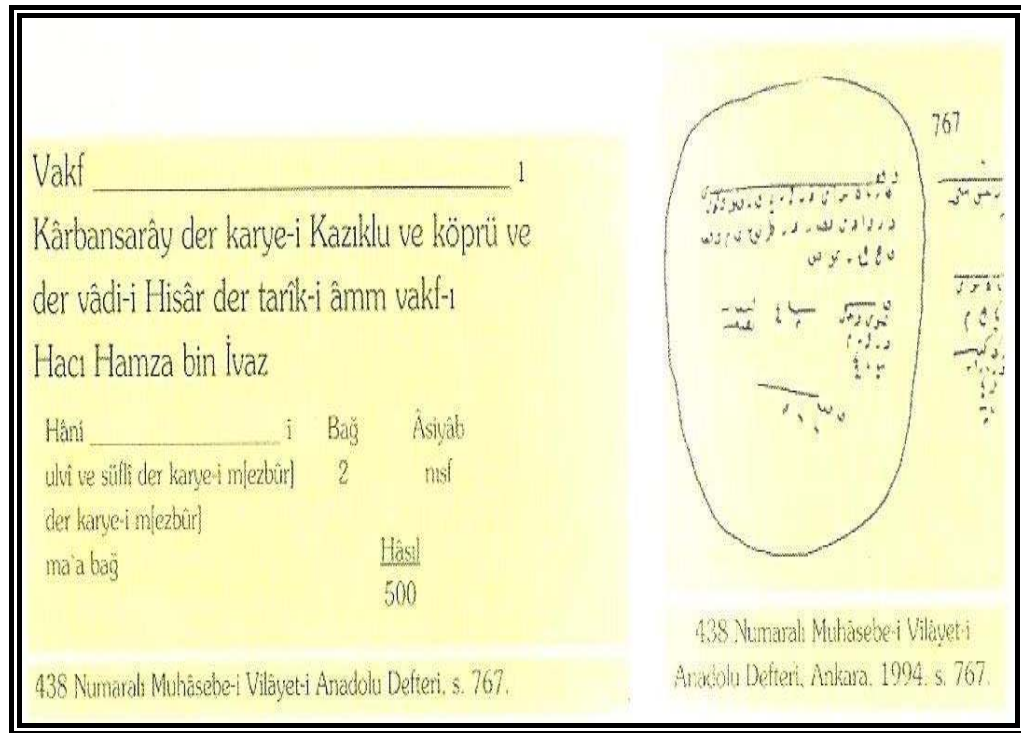
Hakkında fazla bilgi olmayan yapıyla ilgili çok fazla kaynak bulunmamaktadır. Ancak bazı seyyahların eserlerinde Kazıklı Karyesinin ve Kervansarayı'nın adından bahsedilmektedir. Tarih boyunca Kazıklı Derbendi (Karyesi) olarak kayıtlarda geçen bu menzil bir süre Saraylı' ya ait bir yerleşim yeri (söz konusu mevkii Saraylıya bağlı bir mahalle iken 1958 yılında köy statüsü kazanmıştır.) olmuş daha sonra Şirinköy ismini alarak Gölcük İlçesi'ne bağlanmıştır¹⁰².

16. yüzyılın ortalarında inşa edilen kervansarayın isimlendirilmesinde seyahatnameler, haritalar ve minyatürlerde Kazıklı Derbendi(Karyesi) olarak bahsi geçen mevkinin adından yola çıkılarak hareket edilmesi gerekmektedir. Kazıklı Kervansarayı olarak dile getirebileceğimiz yapının banisi olan ve Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri'nde Hacı Hamza bin İvaz adına vakıf kaydına rastladığımız kervansarayın adının Kazıklı Hacı Hamza Bin İvaz Kervansarayı olarak isimlendirilmesi uygun olacaktır.

¹⁰² Galitekin, *age*, s.129.

5.3. BANİSİ

Bu bölüme ilişkin ulaşılan en önemli belge Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteridir. Defterin 767. sayfasında yer alan kayıtta Kazıklı Kervansarayı'nın Hacı Hamza bin İvaz vakfı tarafından bir köprü ile birlikte yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Buradan yapının banisinin Hacı Hamza Bin İvaz olduğu anlaşılmaktadır. Yapılan araştırmalarda kendisi hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Resim 3: 438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri S.767¹⁰³.

¹⁰³ Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri, Ankara, 1994, s767.

5.4. İNŞA TARİHİ

Kazıklı Kervansarayı'nın kitabesi bulunmadığı için tarihlendirmede dönemin seyyahlarının eserlerinden faydalanılmıştır. Dönemin en önemli eserlerinden Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Kazıklı Kervansarayı'na ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Dönemin diğer önemli eserlerinden bir tanesi de Matrakçı Nasuh'un Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde yapmış olduğu Irak seferinin(1534) gezi notlarının yer aldığı ve ziyaret edilen menzillerin ve önemli yerlerin minyatürlerini çizdiği Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn Seyahatnamesi'dir. Matrakçı Nasuh eserinde bir adet dikilitaş, sonrasında ilerleyen bir yol ve Kazıklı Karyesi'nden söz etmektedir¹⁰⁴. Kervansarayla ilgili olarak bu eserde herhangi bir bilgiye yer verilmemektedir. Dönemin iki önemli seyahatnamesinde Kazıklı Karyesinin(Derbend) belirtilmesine rağmen Kazıklı Kervansaraya ilişkin bir bilgi olmaması kervansarayı 1540'lı yıllara kadar var olmadığı göstermektedir.

Kervansaray tarihlendirilmesine ilişkin ulaşabildiğimiz en erken tarihli belge ise 1555 yılında İstanbul üzerinden Anadolu'ya seyahate çıkan Derschwann'ın seyahatnamesidir. Derschwann eserinde İzmit'te bir gece konakladıktan sonra yolculuğuna devam ettiğini 13 Mart 1555'te bir gece Kazıklı Kervansarayı'nda konakladığını belirtmektedir. Derschwann seyahat günlüğünde kervansaraydan şu şekilde bahsetmektedir; "Kazıklı kervansarayı **yeni** yapılmış. Binanın alt kısmında eski İzmit'ten getirilmiş büyük taşlar kullanılmış. Kervansarayı içinde kalın meşe direkler dikilmiş. Direkli kısımlar 93 adım uzunluğunda, 21 adım genişliğinde. Kervansarayda 10 ocak var¹⁰⁵." Eserde Kazıklı Derbendi'nde yer alan Kazıklı Kervansarayının yeni yapıldığı belirtilmektedir. Bu önemli bilgi yapının inşa tarihini net olarak vermemekle birlikte, kervansarayın 1555 yılına yakın bir zamanda yani Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde yapıldığını göstermektedir.

¹⁰⁴ Hüseyin Gazi Yurdaydın, *age*,

¹⁰⁵ Hans Derschwann, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, çev. Y.Önen, Ankara, Kül.Bak, 1987

5.5. TARİHİ KAYNAKLARDA KAZIKLI KERVANSARAYI

Bu bölümde tarihlendirmeyi doğru yapabilmek, ve yapının işlevselliğini daha iyi algılayabilmek için, sadece temel seviyesinde ayakta kalmış kervansarayın mimari özellikleri hakkındaki ipuçlarını ve hangi seyahat güzergahı üzerinde yer aldığını, kervansarayın kendisinden önce ve sonra hangi menziller olduğunu öğrenebilmek için tarihi kaynaklarda Kazıklı Derbendi ve Kervansaraya ilişkin yapılan taramalarda tespit edilen kaynaklar kronolojik sırasına göre verilecektir.

Kazıklı Derbendi adıyla ulaşılan en eski kaynak Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran ve Mısır Seferini anlatan Haydar Çelebi Ruznamesi'dir(1514-1518). Eserde Edirne'den Şah İsmail'e karşı savaşmak üzere yola çıkılmasından ve yol üzerindeki menzillerden söz edilmektedir. Eserde Kazıklı Karyesi'ne Çaldıran Seferi esnasında(21 Mart 1514) gidildiği seferde 25 Nisan'da Gebze'de, 26 Nisan'da Değirmendere'de 29 Nisan'da Kazıklı Derbendi yakınında konaklandığı belirtilmektedir¹⁰⁶. Burada herhangi bir kervansaraydan bahsedilmemektedir.

Kazıklı Derbendi'ne ilişkin ulaştığımız diğer kaynak ise Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'ne aittir. 1534 yılı Irak seferinin gezi notlarının yer aldığı ve Matrakçı Nasuh'un ziyaret edilen menzillerin ve önemli yerlerin minyatürlerini çizdiği, Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn eserindeki Kazıklı Derbendi Minyatürü'nün alt kısmında bir adet Dikilitaş'tan başlayan ve örülmüş bir yolla ulaşılan dağların eteğinde tasvir edilmiş olan Kazıklı derbendi görülmektedir¹⁰⁷. Burada herhangi bir mimari unsur bulunmaması Kazıklı Derbendi'nin tarihinin 1534 yılına ve belki de daha öncesine dek uzandığını Kazıklı Kervansarayının ise bu yılda henüz inşa edilmediği göstermesi açısından önemlidir .

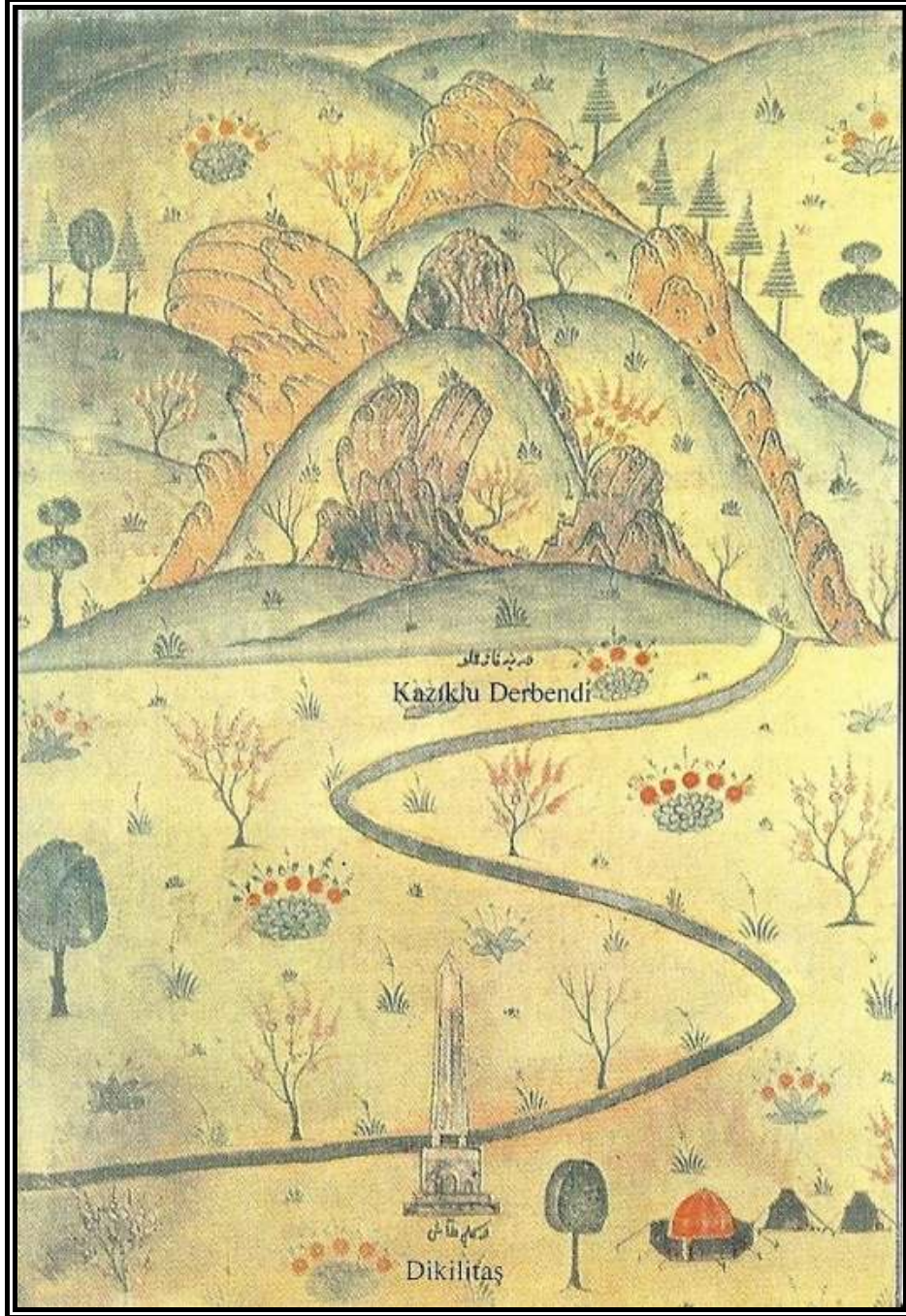
¹⁰⁶ Yavuz Senemoğlu, **Haydar Çelebi Ruznamesi**, İstanbul, 1001 Temel Eser(73).

¹⁰⁷ Hüseyin Gazi Yurdaydın, **Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1963.

1555 yılında İstanbul üzerinden Anadolu'ya seyahate çıkan Dernschwam, "İstanbul Ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü" isimli seyahatnamesinde ise İzmit'te bir gece konakladıktan sonra yolculuğuna devam ettiğini 13 Mart 1555'te bir gece kervansarayda konakladıktan sonra İznik üzerinden yoluna devam ettiğini belirtmektedir. Dernschwam'ın seyahat notları şu şekildedir.

"- 13 Mart öğleden sonra İzmit'ten ayrılarak dağın eteğindeki küçük bir köye geldik. Bir dere kenarında, kervansarayda kaldık. Bu küçük köyün adı Kasikli (Kazıklı) idi. Derenin adı da Kazıklı Deresi. İzmit'ten çıktığımızda sol tarafta küçük bir köy görmüş ve iki tahta köprüden geçmiştik. Daha sonra da eski, üzeri taş kaldırımlı ve iki kemerli bir köprüden geçtik. Yalnız bu kemerler ortalarından çökmüş, açılan kısma tahta kaplamışlar. Bu köprü'nün altındaki su oldukça büyük ve denize dökülüyor. Adı Kiles imiş. Burada bir Macar kadın gördük. Belki de kadın bize katılıp yola devam edecekti. Fakat Türkler onu köprüden geri çevirdiler. Köprüdeki bir kulübede iki veya üç bekçi bulunuyor. İzmit şehrinin sona erdiği yerden hemen sonra Sinüs Maris (İzmit Körfezi) veya bizim günlerdir kenarından geldiğimiz denizin kolu sona eriyor. Biz hemen oradan, sanki bir gölün şeddinden geçiyor gibi karşıya geçtik ve karlı dağa doğru ilerledik. Bir süre sonra yukarıda sözünü ettiğim kervansaray ve Kazıklı Köyü'ne geldik. Yolda İstanbul'a götürülen odunlar ve koyunlar gördük. Orada sahilde bir de odun tartılan kantar vardı. Daha sonra ilk defa Macarlara rastladık. Bunlar sığır güdüyorlardı. Adamlar başka zaman böyle iş yapmazlar. Çünkü onların davar sürüleri falan yok. Biraz daha gidince yan tarafta küçük bir köy göründü. Yolun kenarında, bir ahıra bile benzemeyen bir ev vardı. Bir sipahinin eviymiş. İzmit'ten Kazıklı'ya kadar uzanan yol kaldırım döşeli, güzel ve geniş. İzmit'ten geceyi geçirdiğimiz Kazıklı'ya kadar geldiğimiz yol boyunca 25 adet taş ve tahta köprüden geçtik. Kazıklı Kervansarayı yeni yapılmış. Binanın alt kısmında eski İzmit'ten getirilmiş büyük taşlar kullanılmış. Kervansarayın içinde kalın meşe direkler dikilmiş. Direkli kısımlar 93 adım uzunluğunda, 21 adım genişliğinde. Kervansarayda on ocak var. 14 Martta Kazıklı'dan İznik (İznik)'e doğru yola çıktık. Yolculuğumuz

akşam karanlık basıncaya kadar devam etti ve 10 Macar milinden fazla sürdü¹⁰⁸.”

Resim 4: Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn Eseri, Kazıklı Derbendi, Matrakçı Nasuh¹⁰⁹.

¹⁰⁸ Hans Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, çev. Y. Önen, Ankara, Kül. Bak, 1987

¹⁰⁹ Hüseyin Gazi Yurdaydın, *Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1963.

muhtemeldir. Bir diğ er olasılık ta bu bölgedeki yerleşimin her hangi bir sebepten ötürü başka bir yere taşınması veya göç yaşanmasıdır. Bu durumda zamanla buraya giden yolun ve nihayetindeki kervansarayın kullanılmayıp تنها bir hal almasına neden olmuş olabilir.

Rıza BOZKURT “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kollar, Ulak ve İaşe Menzilleri” adlı eserinde Osmanlı ordusunun 18. yüzyılda muharebe alanlarına nasıl bir güzergahla gittiğini, haberleşmenin bu esnada nasıl sağlandığını ve ordunun yollarda gıda ihtiyacını nasıl giderdiğinden bahsetmektedir. Osmanlı orduları özellikle 18. yüzyılda muharebe alanlarına gitmek için bu yolları kullanmıştır. Çeşitli tablolarla ortaya koyulan çalışmadan hareketle bu menzil yolları üzerinde Kazıklı Kervansarayı’nın yeri daha net anlaşılmaktadır. Bozkurt eserinde 6 ana kola ayırdığı Anadolu’ yollarının 4. kolu olan ve Kazıklı Kervansarayı’nın da üzerinde bulunduğu İstanbul-Yalova-Bursa-İzmir istikametine Anadolu sağ kolu adını vermektedir. Burada Kazıklı Kervansarayı İaşe Menzilleri cetvelinde “İaşe merkezlerine gerekli ikmal maddelerinin sağlandığı yerler isimli bölümde görülmektedir¹¹².

Cetvelin menziller kısmında 6. sırada ki menzil olarak Kazıklı Kervansarayı görülmektedir. Viranhan olarak da belirtilen menzil’e Sapanca, Sarıçayır, Yalova, Absafi, Karamürsel nahiyelerinden ikmal maddesi olarak arpa, un, odun, ot, saman getirildiği anlaşılmaktadır. Başbakanlık arşivinden temin edilen belge bize 1730 yılında Kazıklı Kervansarayı’nın İaşe menzili olarak kendisine bağlı köylerden aldığı ikmalleri orduya ilettiğini göstermektedir.

¹¹² Bozkurt, **age**, s.38.

<i>Menziller</i>	<i>Saat Mesafe</i>	<i>Menzillere çeşitli ikmal maddesi veren Kaza ve Nahiyeler</i>	<i>Şair (arpa) Kile</i>	<i>Dakik (un) Kile</i>	<i>Dakik-i has Kile</i>	<i>Sanan kanar</i>	<i>Halep (odun) araba</i>	<i>Kiyah (ot) araba</i>
Bostancı başı Köprüsü		İstanbul, Üsküdar	8000	1100	100	2000	300	150
Ali Çayırı		İstanbul, Gebze	"	"	"	"	"	"
Dil öñü (Kadın hanı)		İstanbul, Şile, Taşköp- rü, Yoros, Pazarköy	"	"	"	"	"	"
Acı deresine yarım saat mes.		İstanbul, Sarıçayır, Absafi, Yalakabad	"	"	"	"	"	"
Kilas Köp. Meks 1		İznikmid, Kandıra, Gençli, Ağacli, Kaymaz, Şeyhli	16000	2200	200	4000	600	300
Kazıklı (Viranhan)		Sapanca, Sarıçayır, Ya- lova, Absafi, K. Mürsel	8000	1100	100	2000	300	150
Başkires (Çayırılık)								
Dikilitaş (Tilkicik)		Geyve, Gemlik, Akhisar Görle, Üskülbü, Akşepazı	"	"	"	"	"	"
Halil Hanı (İznik'ten 1,5 saat ötede)		İznik, Mudanya, Yarhisar, Gümtüşabad, (Meks 1)	16000	2200	200	4000	600	300
Büyüksu		Yenişehir, Bursa, Kir- mastı, Mihaliç, Kokre	8000	1100	100	2000	300	150
Akbıyık Sultan		Gönen, Yenice-i Tarak- lı, Bodurga, K. Tuzla	"	"	"	"	"	"
Pazarcık (Ermeni Pazarı)		Pazarcık, Domaniç, Bergama, Ilıca, Kuzu P.	"	"	"	"	"	"
Bozöyük		Tarhala Gökçedağ, Göynük, Kepsut, Bayramiç	"	"	"	"	"	"
İnönü		İnönü, Gölpazarı, Manyas, Edincik	"	"	"	"	"	"
Eskişehir Meks 1		Eskişehir, Karacaşehir, Atranos, Harmançık, Söğüt, Beypazarı,.....	16000	2200	200	4000	600	300

İaşe Menzilleri Cetveli: 1730 yılında ki Doğu Seferi esnasında Üsküdar - Halep arasındaki menzillere tertip edilen ikmal maddeleri listesi¹¹³.

¹¹³ Bozkurt, age, s.47.

5.6. GEÇİRDİĞİ ONARIMLAR

1540-1555 yılları arasındaki bir süreçte Hacı Hamza Bin İvaz tarafından yaptırılan Kazıklı Kervansarayı yaklaşık bir asır sonra IV. Murad'ın Bağdat Seferi sırasında kaleme alınan Bağdat Seferi Menzilnamesi'nde (1638) Harap Han olarak belirtilmektedir¹¹⁴. 1730 yılında Üsküdar'dan Halep'e yapılmış olan doğu seferinde ordunun iâşe ihtiyaçlarının karşılandığı yerlerden olan Kazıklı Kervansarayının isminin yanında da harap olduğunun belirtilmesi bu süreç içerisinde yapının her hangi bir onarım görmediğini bize göstermektedir¹¹⁵. Bu bilgiden de yapının 1730 yılına kadar olan zaman diliminde de harap olarak durduğu anlaşılmaktadır.

Kervansarayın onarıldığına dair ilk belge Hicri 1220(M. 1805-1806) tarihli Salyane defterinde kayıtlı ve 272.5 kuruş tutan tamirattır. Buradaki işlemlerin ayrıntısından bahsedilmemektedir. Aynı defterde 1806 yılı içerisinde hanın onarımı için toplamda 440 kuruş harcandığı ve 2 onarım geçirdiği belirtilmektedir¹¹⁶. Salyane defterinde harap hanın kirasının 312.5 lira olduğu daha sonra bu bedelin 150 kuruşa düştüğü görülmektedir. Bu bilgiler harap durumda olmasına rağmen hanın kullanılmakta olduğunu göstermektedir. Kervansarayın onarımına ilişkin 19.yüzyıl başından günümüze kadar başka herhangi bir bilgiye ise rastlanılmamaktadır.

¹¹⁴ H.Sahillioğlu, **age**, s. 5-6.

¹¹⁵ Bozkurt, **age**,

¹¹⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Salyane Defteri(1805-1806).

5.7. MİMARİ ÖZELLİKLERİ

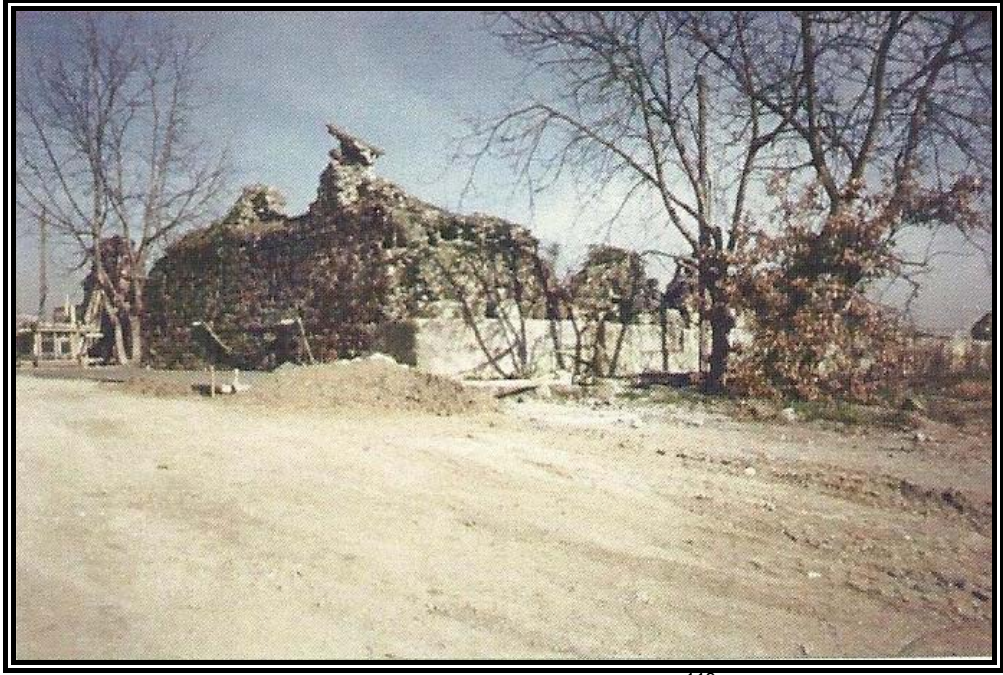
Kazıklı Hacı Hamza Bin İvaz Kervansarayı batısında kalıcı konutlar, kuzeyinde ticaret merkezi ve cami, doğusunda sağlık ocağı ve güneyinde İpek yolu caddesi ile ilerisindeki derenin ortasında yer almaktadır. Kervansarayın onarımının sürmesi dolayısıyla restorasyon öncesi ve restorasyon esnası olarak iki kısımda değerlendirmek gerekmektedir.

Dikdörtgen planlı olduğu ilk bakışta anlaşılabilen yapı oldukça harap durumdadır. 17. yüzyılın ortalarında harap olarak nitelendirilen bir yapının günümüzde bu halde olması gayet normal karşılanmalıdır. Restorasyon öncesinde yapıda otlanma, yosunlanma, çökme yoğun olarak görülmektedir. Yapının üst örtüsü bulunmamaktadır.

Bu kısımda daha önceki başlıklarda bahsedilen ve Dernschwam'ın seyahatnamesinde tasvir ettiği Kazıklı Kervansarayını hatırlamak faydalı olacaktır. “Binanın alt kısmında eski İzmit'ten getirilmiş büyük taşlar kullanılmış. Kervansarayın içinde kalın meşe direkler dikilmiş. Direkli kısımlar 93 adım uzunluğunda, 21 adım genişliğinde. Kervansarayda on ocak var¹¹⁷.”

Çalışmalar esnasında restorasyon projesi ilerlemekte olan Kervansarayın restorasyon öncesi halinin bazı fotoğraflarını bu bölümde kullanmak yararlı olacaktır. 1996 tarihli fotoğrafta yapının cephe duvarı kalıntılarının daha yüksek seviyede ayakta olduğu görülmektedir. 2008 tarihli fotoğrafta ise yapının beden duvarlarındaki çökme ve dökülmeler göze çarpmaktadır.

¹¹⁷ Dernschwam, age,

Fotoğraf 2: 1996 tarihli fotoğraf¹¹⁸.

Fotoğraf 3: 2008 tarihli fotoğraf¹¹⁹.

¹¹⁸ Koruma Kurulu Arşivi.

¹¹⁹ Koruma Kurulu Arşivi.

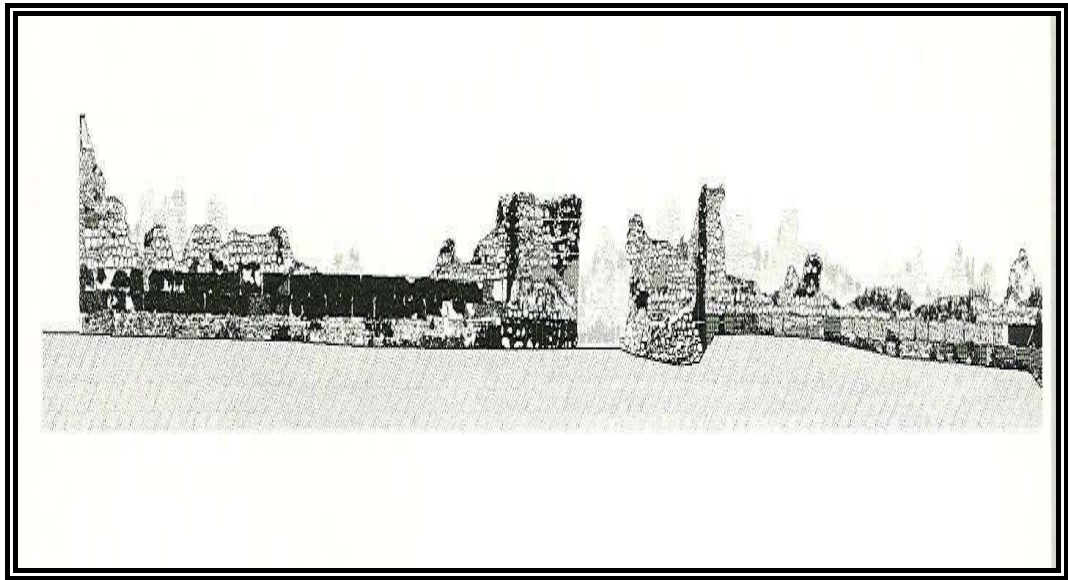

Fotoğraf 4: İç Mekan- Kuzeydoğudan Görünüm.(O.KAMILOĞLU)

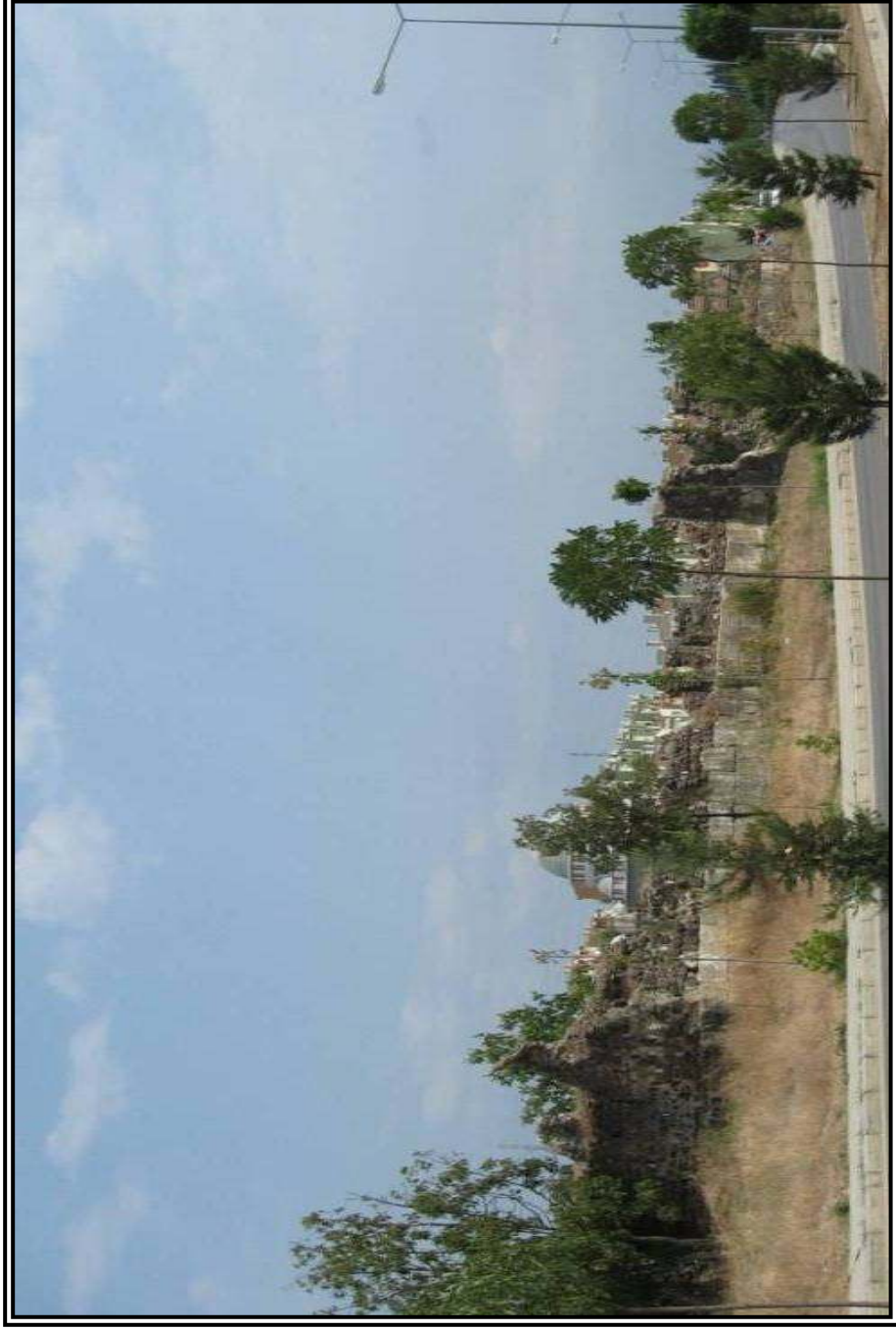
Fotoğraf 5: İç Mekandan Görünüm. (O.KAMILOĞLU)

Kervansarayın giriş kısmının da bulunduğu güney cephenin çizimi aşağıda görülmektedir. Kervansarayın uzun kenarlarından birisi olan güney cephe yaklaşık olarak 75 metre uzunluğundadır. Duvar örgüsünün orta aksında yer alan giriş kısmının açıklığı 3 metredir. Girişin doğu ve batı yönlerinde simetrik ölçülerde 5 m x 4.5 m genişliğinde 2 adet hacim bulunmaktadır. Güney cephede ki duvar yüksekliği bugün ki durumuyla çok fazla değişiklik göstermektedir. Dış yüzün ayakta kalan kısımlarında dönemin karakteristik özelliğini vurgulayan kirpi saçaklar göze çarpmaktadır. Güney cephenin iç kısmında ise 4 adet niş görülmektedir.

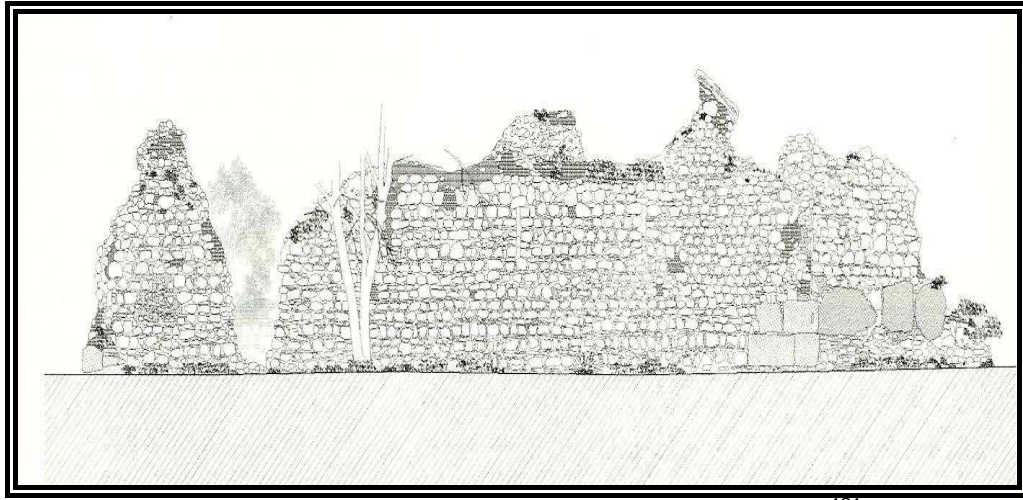
Çizim 1: Kazıklı Kervansarayı Güney Cephesi Çizimi¹²⁰.
(Çizim: Yrd.Doç.Dr.Gül KÖKSAL)

¹²⁰ Koruma Kurulu Arşivi.

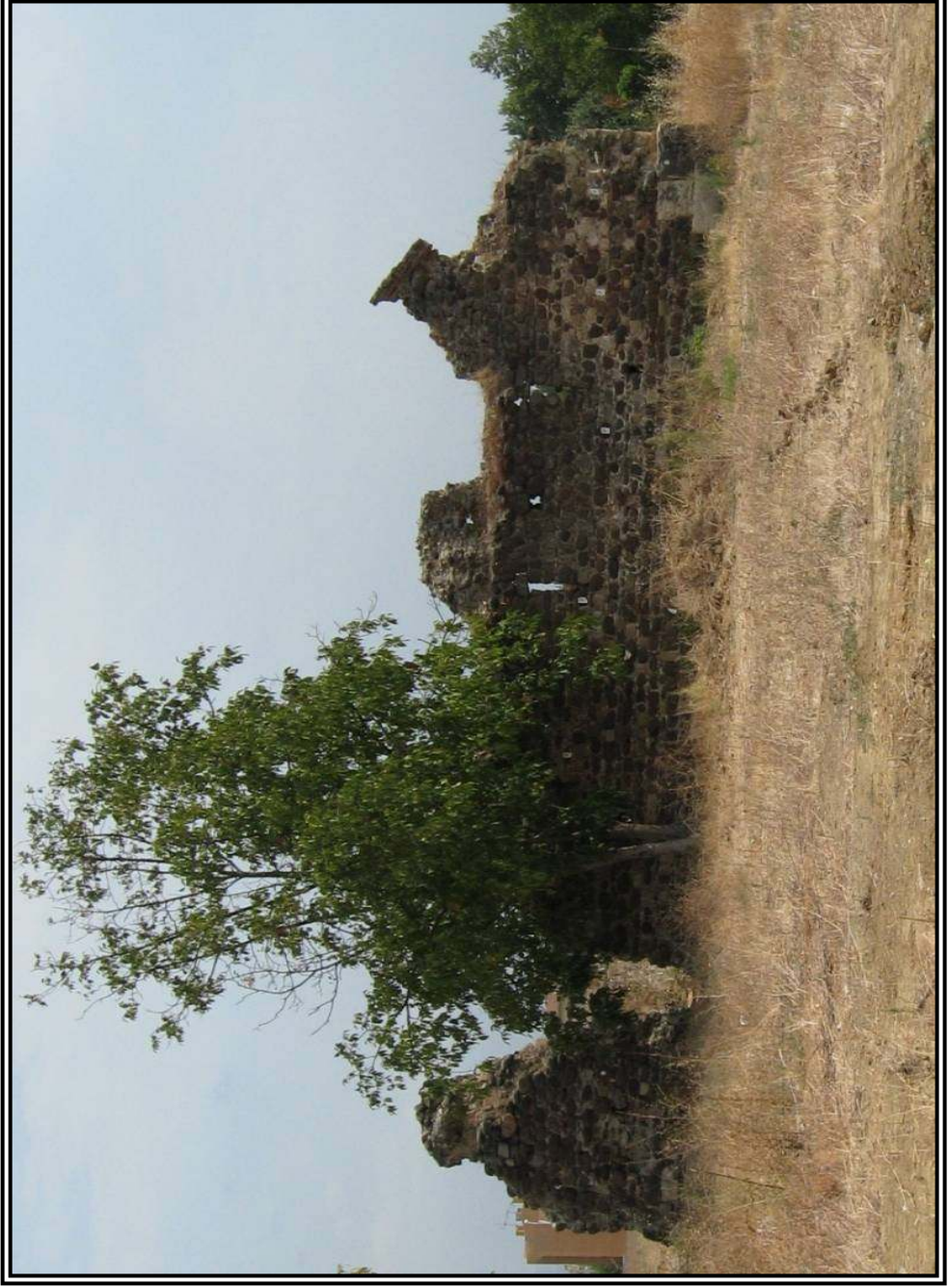
Fotoğraf 6: Güneybatıdan Görünüm. (O.KAMILOĞLU)

Kervansarayın 20 metre uzunluğundaki kısa kenarlarından bir tanesi olan batı cephesinde iki adet mazgal pencere boşluğu görülmektedir. Bu kısımdaki duvar kalıntısının yüksekliği de diğer cepheler gibi farklılık göstermektedir. Taş örgüsü batı cephesinde de göze çarpmaktadır ancak başka herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

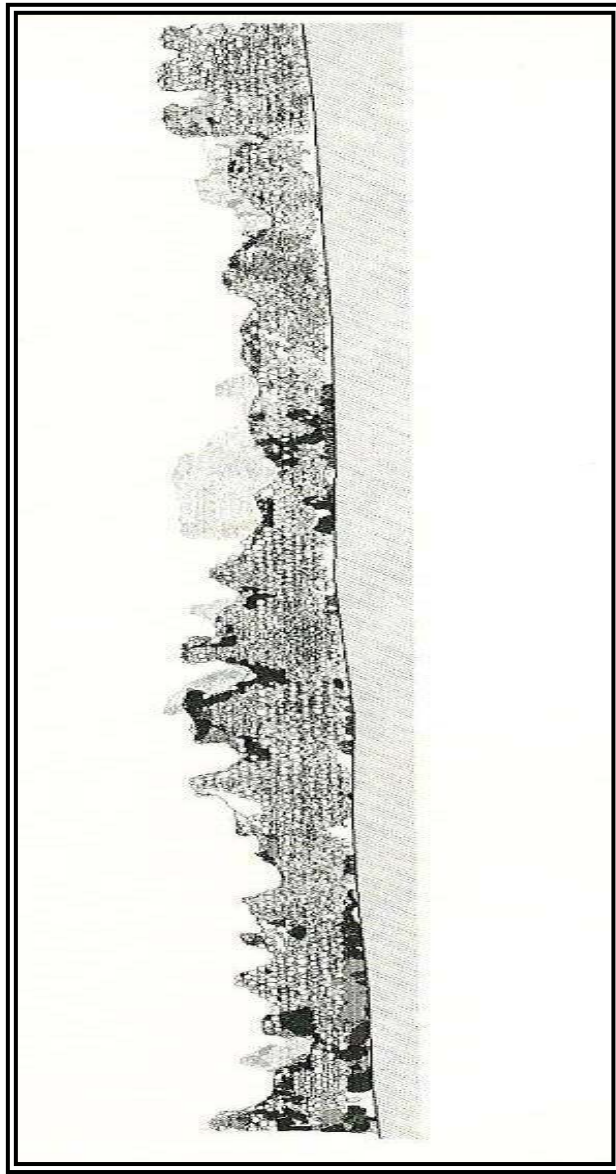
Çizim 2: Kazıklı Kervansarayı Batı Cephesi Çizimi¹²¹.
(Çizim: Yrd.Doç.Dr.Gül KÖKSAL)

¹²¹ Koruma Kurulu Arşivi.

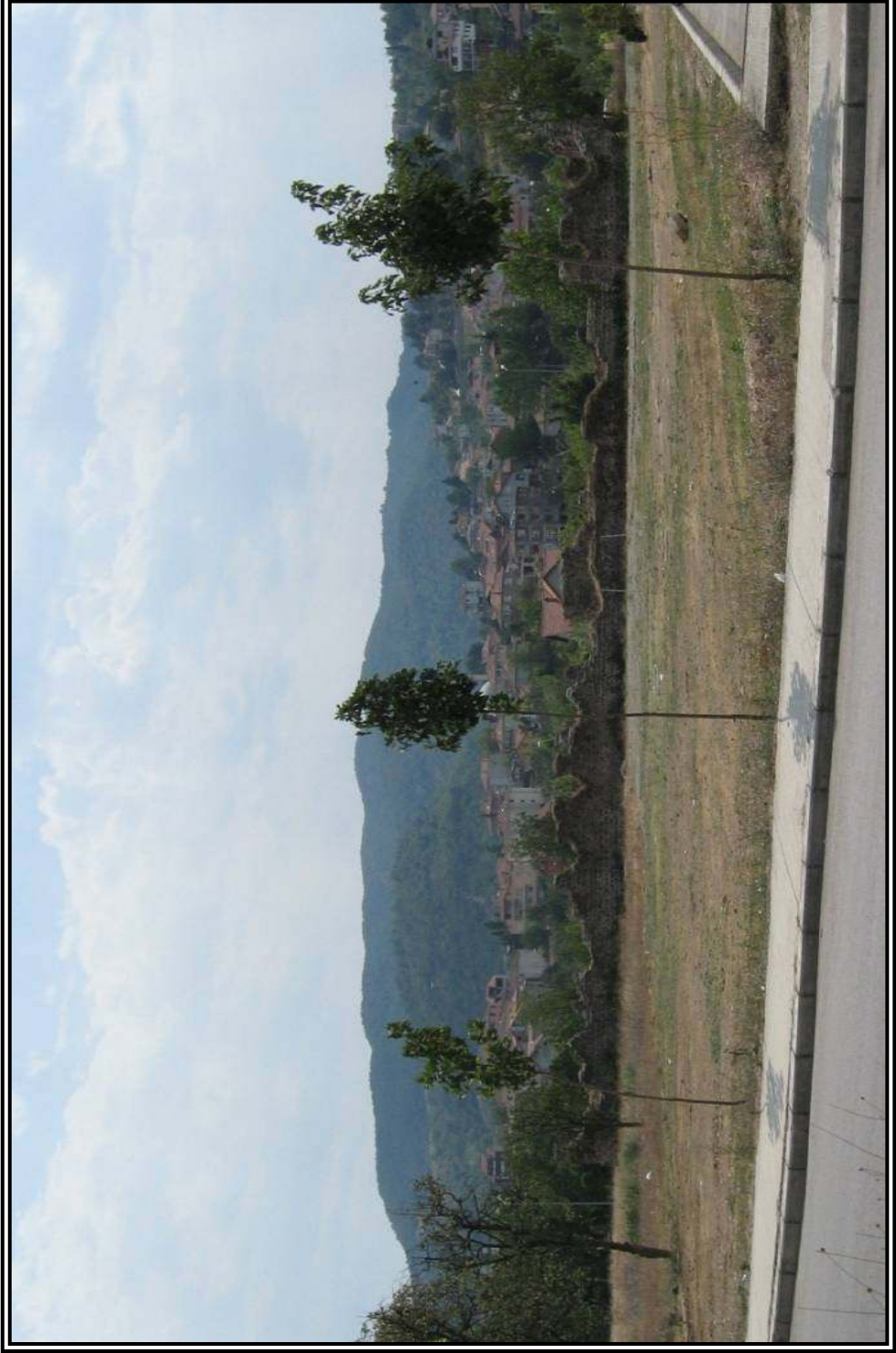
Fotoğraf 7: Batı Cepheden Görünüm. (O.KAMİLOĞLU)

75 metre uzunluğundaki kuzey cephe duvarı da diğer cepheler gibi farklı yüksekliklere sahiptir. Cephe üst kısmı sağlam olmadığından pencere açıklıkları gözlemlenememektedir. Kuzey cephe iç yüzünde on adet niş görülmektedir.

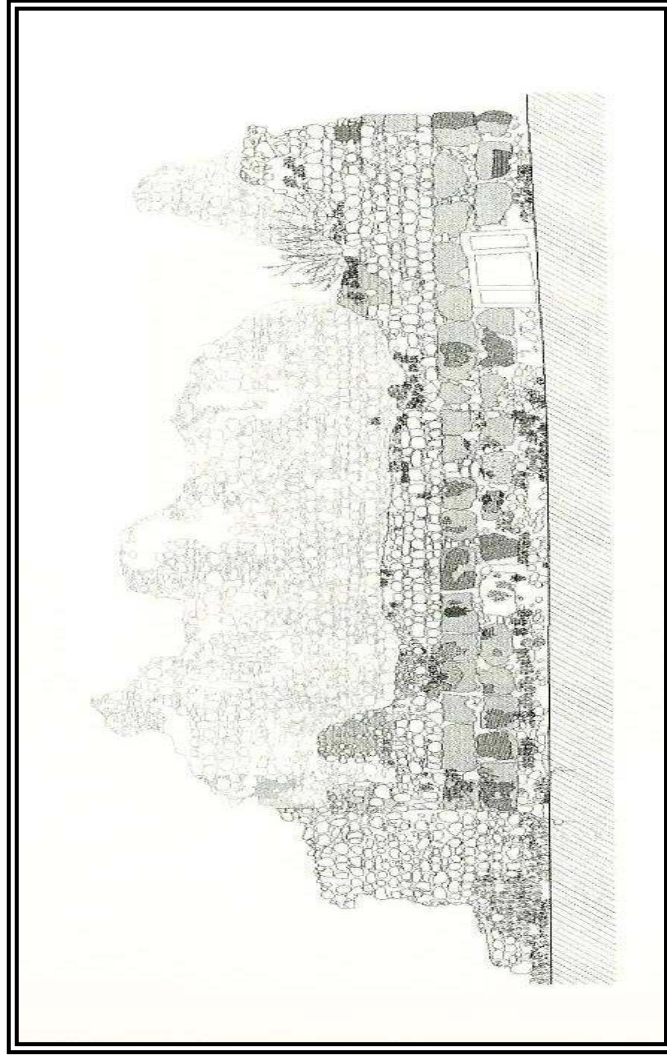
Çizim 5: Kazıklı Kervansarayı Kuzey Cephesi Çizimi¹²²
(Çizim: Yrd.Doç.Dr.Gül KÖKSAL)

¹²² Koruma Kurulu Arşivi.

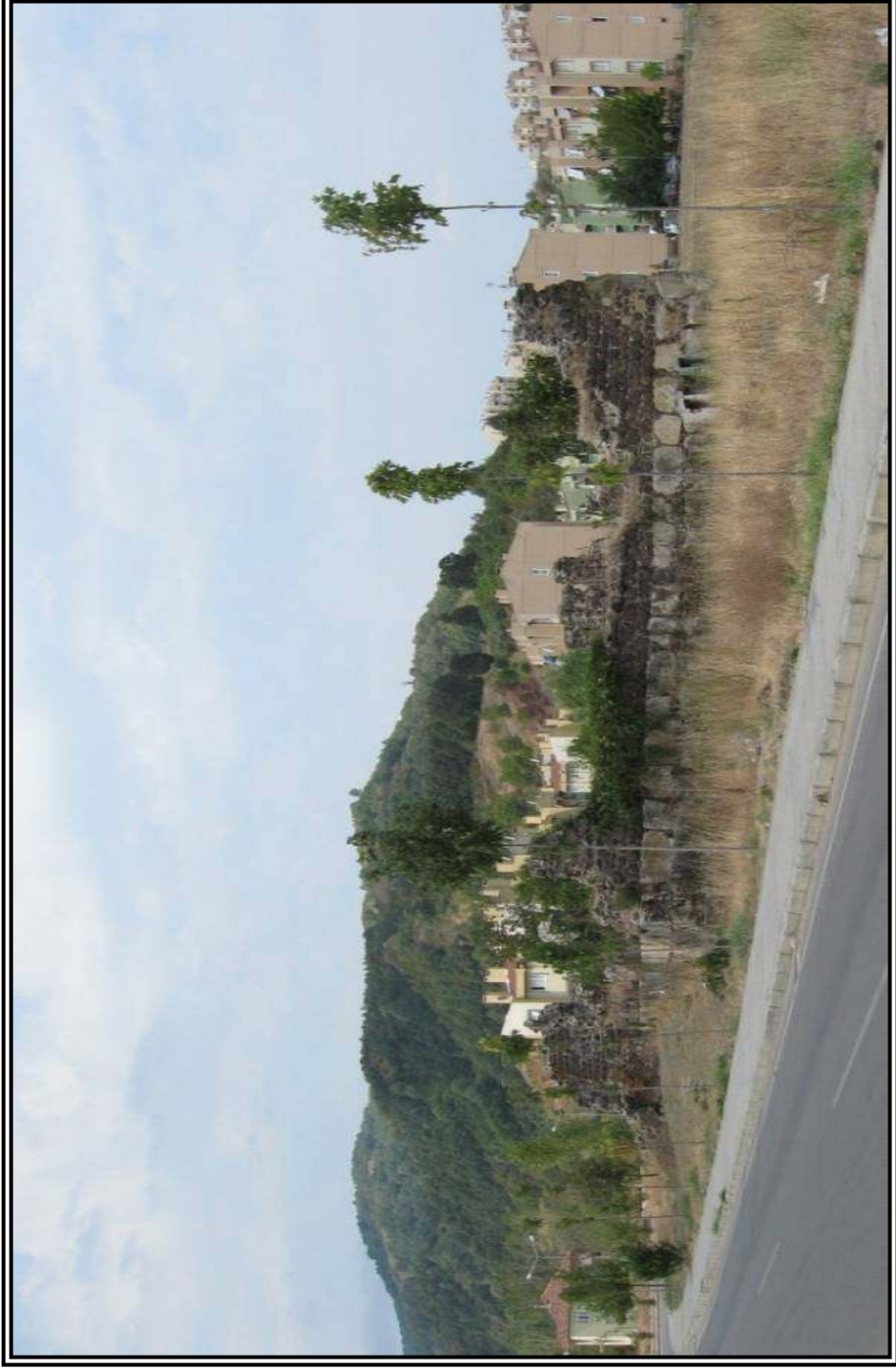
Fotoğraf 8: Kuzey Cepheden Görünüm. (O.KAMILOĞLU)

20 metre uzunluğunda olan doğu cephe duvarı yüksekliği de diğer cepheler gibi farklılık göstermektedir. Duvarı herhangi bir süsleme ögesi ve pencere açıklığı bulunmamaktadır.

Çizim 6: Kazıklı Kervansarayı Doğu Cephesi Çizimi¹²³.
(Çizim: Yrd.Doç.Dr.Gül KÖKSAL)

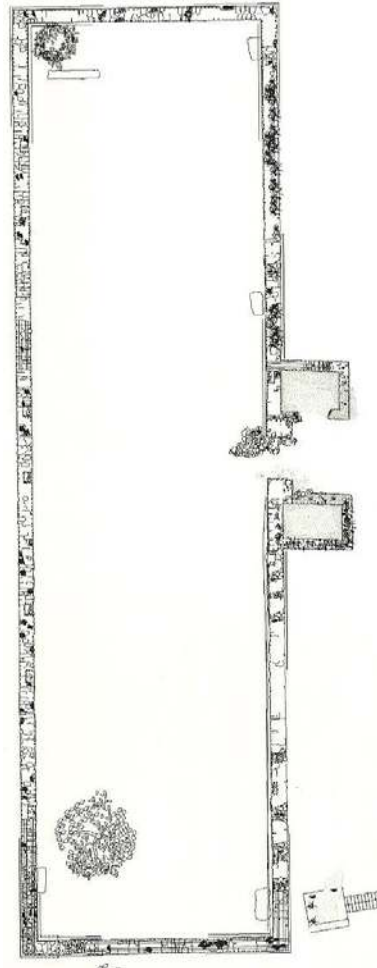
¹²³ Koruma Kurulu Arşivi.

Fotoğraf 9: Doğu Cepheden Görünüm. (O.KAMILOĞLU)

5.8. PLAN ÖZELLİKLERİ

Kazıklı Hacı Hamza Bin İvaz Kervansarayı Doğu-Batı doğrultulu 75m x 20m ölçülerinde dikdörtgen planlı bir yapıdır. Güneyde yer alan giriş kısmının doğusunda ve batısında simetrik ölçülerde(5m x 4.5m) iki adet hacim bulunmaktadır. Bilindiği üzere kervansaraylar ve hanlar, içerisinde malların saklandığı ve ticaretin döndüğü yapılardır. Bu yapılarda güvenlik, hırsızlığa önlem olarak had safhada olmak zorundaydı. Giriş kısmının her iki yanındaki hacimlerde giriş çıkış kontrollerinin yapıldığı muhafız odaları olarak kullanılan birimler olarak bilinmektedirler.

Plan 9: Kazıklı Hacı Hamza Bin İvaz Kervansarayı Planı¹²⁴.
(Çizim: Yrd.Doç.Dr.Gül KÖKSAL)

¹²⁴ Koruma Kurulu Arşivi.

Osmanlı döneminde kervansaraylar(menzil hanları) kullanılmaya devam etmiş ve zaman içerisinde de şehiriçi hanları ortaya çıkmıştır. Osmanlı Ordusu'nun 1730 senesindeki Doğu Seferi sırasında Kazıklı Karyesi'nin menzil olarak kullandığı kaynaklardan anlaşılmaktadır¹²⁵. Bu durumda Kazıklı Kervansarayı'nın da menzil hanları(kervansaray) sınıfında değerlendirilebileceğini göstermektedir.

Osmanlı Dönemi menzil hanları tek mekana doğru bir gelişim göstermişlerdir ve kervansaray yapılarında bu yüksek portal yerine daha basit, ihtişamsız girişler tercih edilmiştir¹²⁶. Bu tipte kapalı kısımlar ahır veya salon olarak isimlendirilirler. Bu kervansaraylar genellikle nef sıralarıyla oluşmuştur ve üzerleri tonoz örtülü yapılardır¹²⁷. Kazıklı Kervansarayı da yukarıda saydığımız özellikleri göstermektedir.

Kazıklı Hacı Hamza Bin İvaz Kervansarayı plan tipi olarak tek katlı, üstü kapalı neflerden oluşan "Avlusuz Kapalı Tip" kervansaraylardandır. Dernschwam seyahatnamesinde uzunluk ölçülerine yer vererek yapının dikdörtgen planı hakkında bize bilgiler vermekle birlikte kervansarayın iç kısmında da ahşap meşe direklerin bulunduğunu söyleyerek şu anda ayakta olmayan taşıyıcı sistemin o dönemde ahşap olduğunu belirtmektedir.

¹²⁵ H.Sahillioğlu, *age*, s. 5-6.

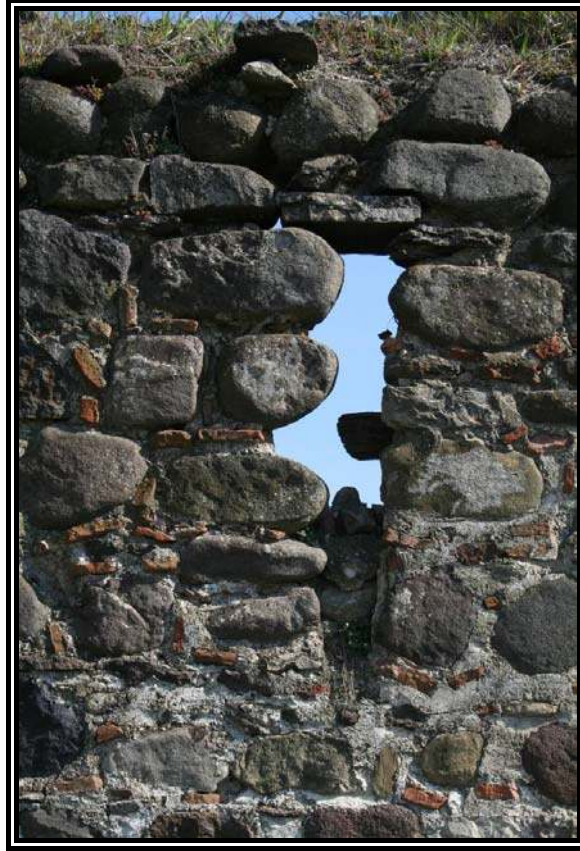
¹²⁶ G.Cantay, "**Türkiye'de Osmanlı Devri Kervansaray Yapılarının Tipolojisi**", IX. Türk Tarih Kongresi, Ankara,1981 s.1382, 1386-1390

¹²⁷ G. Keleş, Usta, **Anadolu Osmanlı Dönemi Mimarisinde Mekan Analizi Han ve Kervansaray Yapılarında Uygulama**, Trabzon, Yayınlanmamış Doktora Tezi, KTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, 1994.

5.9. MALZEME VE TEKNİK

Yapıya ilişkin malzeme ve teknik ile ilgili bilgiler vermeden önce Dernschwann'ın seyahatnamesinde bahsettiği bazı noktaları tekrar vurgulamak gerekmektedir. Dernschwann, seyahatnamesinde "... Binanın alt kısmında eski İzmit'ten getirilmiş büyük taşlar kullanılmış. Kervansarayın içinde kalın meşe direkler dikilmiş..." demektedir¹²⁸. Buradan yapının inşası sırasında Nikomedia antik kentinde kullanılan taşların yapının temelinde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ancak restorasyona ilişkin analiz raporunda temelde kullanıldığı belirtilen antik taşların altında da dere taşlarının kullanıldığı belirtilmektedir. Bu bilgi de yapının inşasında temel seviyesinde dere taşı su basman seviyesine kadar ise antik blok taşların kullanıldığını göstermektedir. Yine yapının taşıyıcı unsurlarının o dönemde meşe ağaçlarından oluştuğu da Dernschwam'ın eserinden ulaştığımız bir bilgidir. Ayakta kalan duvar kalıntılarından anlaşıldığı üzere yapının inşasında yerel malzeme olarak da adlandırabileceğimiz dere taşı kullanılmıştır. Duvarlarda iki sıra kesme taş ve farklı yüksekliklerde iki sıra ahşap hatıl bulunmaktadır. Yapının güney ve batı duvarlarında yer alan saçak kalıntıları ise tuğla parçaları görülmektedir. Bu bilgiler ışığında yapının ana malzemesinin dere taşı olduğu bu durumda yapıldığı yüzyılda kervansarayın dereye çok yakın mesafede olmasının etkisinin olduğu, su basman seviyesinde antik blok taşların kullanıldığı söylenebilir.

¹²⁸ Dernschwann, **age**, s.76.

Fotoğraf 10: Mazgal Pencereden Görünüm¹²⁹.

Fotoğraf 11: Subasman Seviyesindeki Kesme Taşlardan Görünüm¹³⁰.

¹²⁹ Koruma Kurulu Arşivi.

¹³⁰ Koruma Kurulu Arşivi.

5.10. SÜSLEME

Osmanlı Devri kervansaray yapıları sosyal sorumlulukları yanı sıra zaman ilerledikçe artan işlevsel özelliklerinin de yapıların mimarisine etkide bulunmaya başlamasıyla birlikte Selçuklu Devri'ne göre süsleme açısından daha az özellik göstermektedirler. Selçuklu Dönemi'nde özellikle önem verilen yüksek portalli girişler yerini daha mütevazı girişlere bırakmışlardır¹³¹. Osmanlı Devri yapısı olan Kazıklı Kervansarayı'nda da bu sade düzenlenmiş giriş anlayışı devam etmektedir. Güvenlik hassasiyeti ve işlevsel özelliklerden dolayı duvarlarda örgü sistemi harici bir hareketlilik görülmemekle birlikte dış cephede mümkün oldukça az pencere açıklığıyla aydınlanma sağlanmaktadır. Pencere açıklıkları da mazgal pencere şeklinde düzenlenmiştir.(Bknz.F.9) Örtü sistemi altlarında bulunan kirpi saçak uygulamalar dönemin karakteristik özelliği olarak diğer örneklerde de olduğu gibi Kazıklı Kervansarayı'nda da bulunmaktadır.

Fotoğraf 12: Kirpi Saçaktan Görünüm¹³².

¹³¹ Ceyhan Güran, **Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi**, Ankara, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1978.

¹³² Koruma Kurulu Arşivi.

6. RESTORASYON ÇALIŞMALARI

Gölcük Belediyesi mülkiyetinde yer alan Kazıklı Kervansarayı'nın yeniden işlevlendirilebilmesi ve korunabilmesi amacıyla Kocaeli Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü tarafından Rölöve-Restitüsyon-Restorasyon ve İç-Ek Yapı Projeleri hazırlanmış ve bu projelerin Kocaeli Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü tarafından onaylanmasıyla 28.02.2009 tarihinden itibaren uygulamasına başlanmıştır. İhale şartlarında proje süresinin son tarihi 19.12.2009 tarihi olarak belirtilmektedir. Kültürel ve sosyal amaçlı olarak kullanılması planlanan kervansarayın restorasyon sürecini şubat 2009 tarihinden itibaren iki aylık periyotlar halinde proje dokümanlarını kullanarak özetlemek uygun olacaktır.

6.1. MART-NİSAN 2009

28.02.2009 tarihinde yer tesliminin yapılması ile birlikte Mart ayı itibariyle yapı duvarlarının saracak şekilde ahşap iskele yapımına, Müze Müdürlüğü denetiminde temel kazılarına ve tehlikeli bölümlerin askıya alınmasına başlanmıştır. Kocaeli Müze Müdürlüğü tarafından yürütülen temel kazılarında yapıya ait olduğu tespit edilen parçalar haricinde Osmanlı Dönemi'ne tarihlendirilebilecek çeşitli seramik parçaları(çanak,çömlek gibi) tespit edilmiştir. İnşaat alanında bulunan ve tarihi yapıdan düştüğü anlaşılan parçalar belirlenmiş ve restorasyonda kullanılmak üzere koruma altına alınmıştır.

Fotoğraf 13: Temel Kazısı Sonrası Orijinal Kottan Görünüm¹³³.

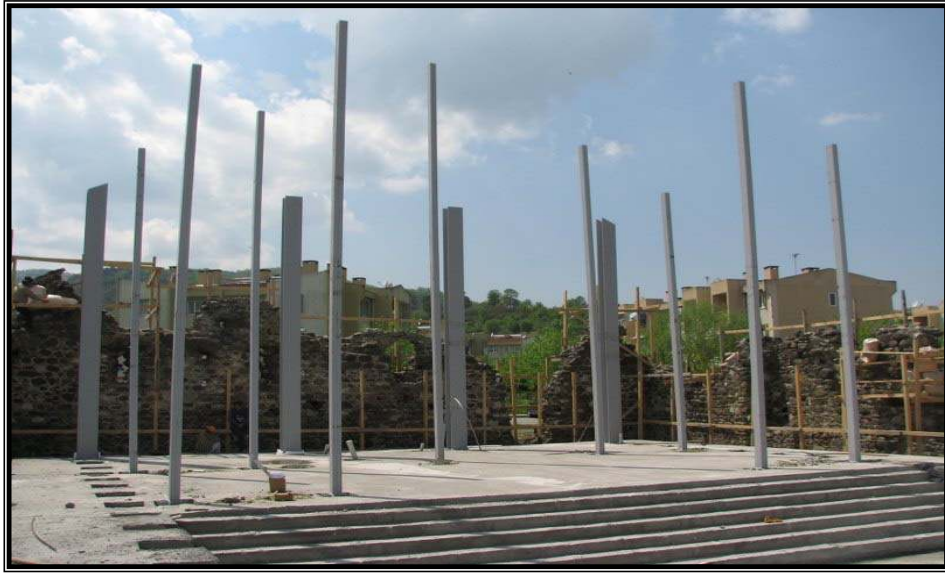

Fotoğraf 14: Radye Temel Plağı Betonundan Görünüm¹³⁴.

¹³³ Koruma Kurulu Arşivi.

¹³⁴ Koruma Kurulu Arşivi.

Temel ile ilgili alışmalar Mart ayında tamamlandıktan sonra Nisan ayında devam eden ahşap iskele çalışmasıyla birlikte, yapı duvar kalıntılarında mekanik temizliğe başlanmıştır. Bunun haricinde perde ve kolon kalıpları hazırlanmış beton dökülmüştür. Döşeme betonu da döküldükten sonra sahne yapısı ve kontrol yapısının elik dikmeleri de tamamlanmıştır.

Fotoğraf 15-16: elik Kolonlardan Görünüm¹³⁵.

¹³⁵ Koruma Kurulu Arşivi.

6.2. MAYIS-HAZİRAN 2009

Mayıs ayından itibaren “giriş” kısmında yapılacak olan giriş rampası, seyir terasları ve bunları örtecek olan giriş sundurmasının temelleri için kalıp, ankrajlar ve donatıları hazırlanarak temel betonu dökülmüştür. Temeli atılmış bulunan su deposu ve hidrofor odasının perde ve kolon kalıp ve donatıları hazırlanarak betonu dökülmüş duvarlarının sıvası yapılmıştır.

Fotoğraf 17: Yapı İç Kısmı- Doğudan Görünüm¹³⁶.

Fotoğraf 18: Su Deposunun Temel Bölümünden Görünüm¹³⁷.

¹³⁶ Koruma Kurulu Arşivi.

¹³⁷ Koruma Kurulu Arşivi.

Haziran ayı çalışmalarında ise öncelikli olarak yapı duvarlarını korumak ve sonrasında restorasyonda kullanılmak üzere iş iskelesi projesi hazırlanarak imali tamamlanmıştır. Betonun ardından saha aydınlatması tesisatı için kazı yapılmış, borular döşenmiş ve aydınlatma direklerinin ankrajları beton içine tespit edilmiştir.

Fotoğraf 19: Ahşap Dikmelerden Görünüm¹³⁸.

Fotoğraf 20: Yapı İç Kısmı- Doğudan Görünüm¹³⁹.

¹³⁸ Koruma Kurulu Arşivi.

¹³⁹ Koruma Kurulu Arşivi.

6.3. TEMMUZ-AĞUSTOS 2009

Ahşap dikmelerin dikilmesinin ardından her birine kot verilerek dikmeleri yatayda bağlayan ahşap elemanların montajına geçilmiş ve ahşap dikmelere makasların ve çaprazların tespit edilebilmesi için montaj levhaları bulonlanmış, ardından oluşturulan bu düşey sistem çelik çaprazlarla bağlanarak çatı imalatına hazır hale getirilmiştir.

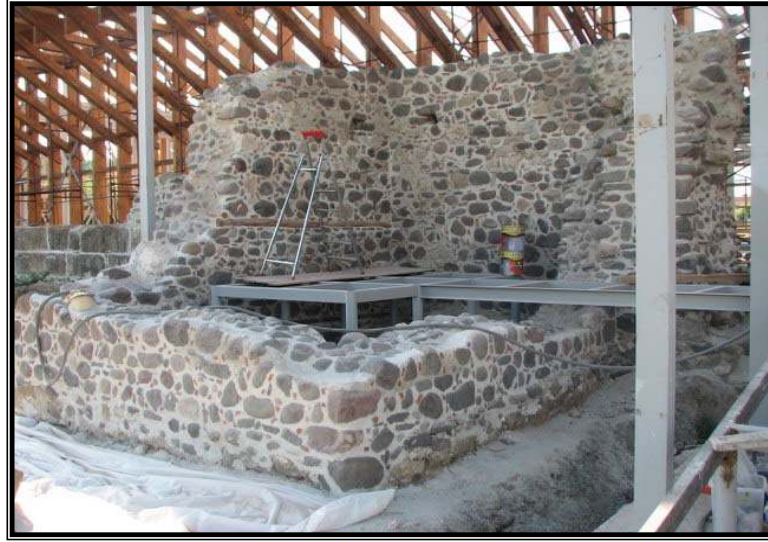
Fotoğraf 21: Çok Amaçlı Salon Kontrol Yapısından Görünüm¹⁴⁰.

Fotoğraf 22: Çatı Konstrüksiyonundan Görünüm¹⁴¹.

¹⁴⁰ Koruma Kurulu Arşivi.

¹⁴¹ Koruma Kurulu Arşivi.

Fotoğraf 23: Girişin Batısındaki Muhafız Odasından Görünüm¹⁴².

Ağustos ayına gelindiğinde iç ek yapının taşıyıcı karkası batı çelik aksının saçaklarının ve makas gergilerinin montajının ardından tamamlanmıştır. Çatı örtüsünün kenetli metal haricinde kaplanmasından sonra üst çatı ve saçakların yağmur oluklarının imalatı yapılmıştır.

Fotoğraf 24: Kuzey Cepheden Görünüm¹⁴³.

¹⁴² Koruma Kurulu Arşivi.

¹⁴³ Koruma Kurulu Arşivi.

Fotoğraf 25: Batı Cepheden Görünüm¹⁴⁴.

Fotoğraf 26: Güney Cepheden Görünüm¹⁴⁵.

¹⁴⁴ Koruma Kurulu Arşivi.

¹⁴⁵ Koruma Kurulu Arşivi.

6.4. EYLÜL-EKİM 2009

Eylül ayı ile birlikte mekan bölümlenmeleri oluştukça yapı içindeki tesisat işleri de yoğunluk kazanmıştır. Bu ay içerisinde su deposunun olduğu bölüme ek olarak bir de yangın hidrantı yapılmış ve yapının kuzeyindeki rekreasyon alanına çim ekimine başlanmıştır.

Fotoğraf 27: Batı Cephesi Saçak Üstü Metal Kaplamasından Görünüm¹⁴⁶.

Fotoğraf 28: Sahne Açıklığından Görünüm¹⁴⁷.

¹⁴⁶ Koruma Kurulu Arşivi.

¹⁴⁷ Koruma Kurulu Arşivi.

Fotoğraf 29: Batı Cepheden Görünüm¹⁴⁸.

Fotoğraf 30: Batı Cepheden Görünüm¹⁴⁹.

Ekim ayında Gölcük Belediyesi ve Kocaeli Valiliği'nin talebi üzerine ve mimari proje müellifinin onayıyla ara katta ek olarak bir idare odası ve ıslak hacmi, bir arşiv odası ve bir fotokopi odası, projesi hazırlanarak, imalatı yapılmıştır. Tarihi yapının batı duvarında bulunan açıklıktan sanatçı girişi

¹⁴⁸ Koruma Kurulu Arşivi.

¹⁴⁹ Koruma Kurulu Arşivi.

oluşturmak üzere çelik bir geçit seyir terasına bağlanmıştır. İç kısım çalışmalarına ağırlık verilerek klima yuvaları hazırlanmış ve havalandırma tesisat boruları döşenmiştir.

Fotoğraf 31: Doğu Cepheden Görünüm¹⁵⁰.

Fotoğraf 32: Güney Cepheden Görünüm¹⁵¹.

¹⁵⁰ Koruma Kurulu Arşivi.

¹⁵¹ Koruma Kurulu Arşivi.

Fotoğraf 33: Kuzey Cepheden Görünüm¹⁵².

Fotoğraf 34: Seyir Terası Doğudan Görünüm¹⁵³.

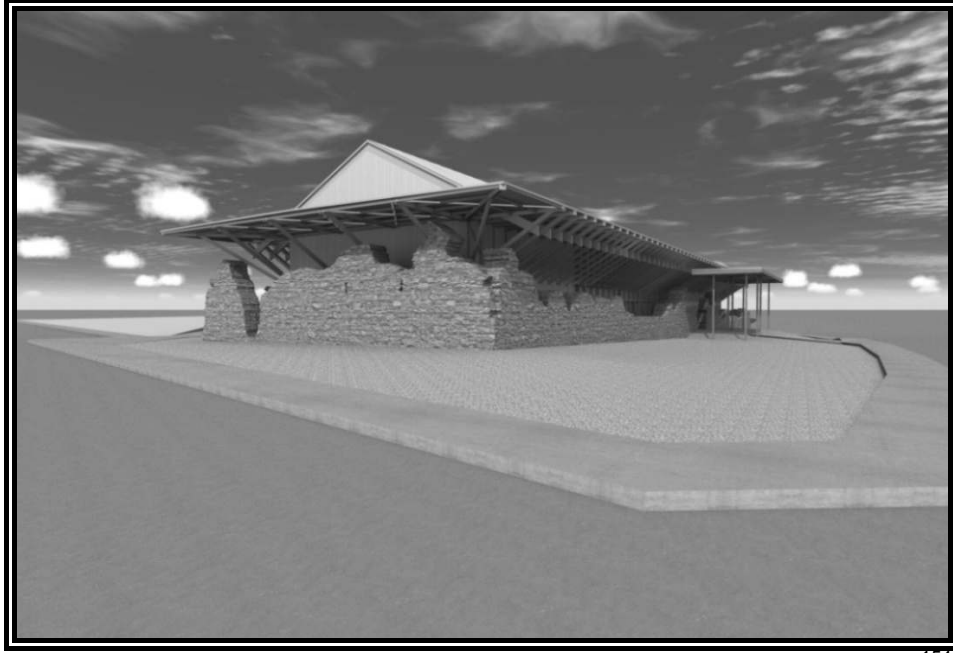
¹⁵² Koruma Kurulu Arşivi.

¹⁵³ Koruma Kurulu Arşivi.

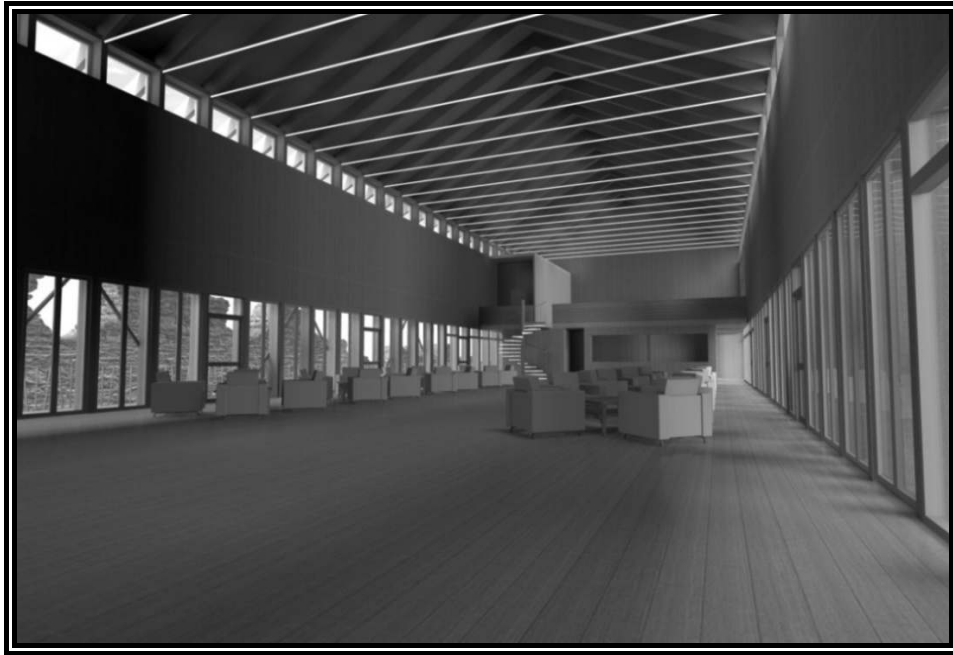
6.5. KASIM- ARALIK 2009

Yapı dış kısmındaki aydınlatma elemanları takılmış ve tesisatları yapılmıştır. Peyzaj alanında yapılan bitkilendirme ardından çim serilme işlemi yapılmış olup, sulama armatürleri monte edilmiştir. İhale süresi sonu olan 19.12.2009 tarihine kadar yapılması gerekli diğer işlemler ise şunlardır;

- Doğramaların takılması,
- İç doğramaların takılması,
- Sahne ve projeksiyon perdelerinin takılması,
- Ahşap zemin kaplamasının yapılması,
- Seyirci koltuklarının montajı,
- Ses sisteminin kurulması,
- Mekanik kontrollü perdelerin montajı,
- Klima ünitelerinin montajı ve delikli sac ile kaplanmaları,
- Mutfak ve ıslak hacim elemanlarının montajı,
- Islak hacimlerin yüzeylerinin kaplanması,
- Yapı girişinde şeffaf korkuluk ve döşeme yapılması,
- Yapı çevresinde çim ve çakıl zemin teşkili,
- Rekreasyon alanında projesine uygun ahşap karkas ve membran örtülü dinlenme birimleri oluşturulması.

Çizim 5: Güneybatı Cepheden Restorasyon Sonrasına Ait Proje Çizimi¹⁵⁴.
(Çizim: Yrd.Doç.Dr.Gül KÖKSAL)

Çizim 6: Restorasyon Sonrası İç Mekan Proje Çizimi¹⁵⁵.
(Çizim: Yrd.Doç.Dr.Gül KÖKSAL)

¹⁵⁴ Koruma Kurulu Arşivi.

¹⁵⁵ Koruma Kurulu Arşivi.

Fotoğraf 35: Kervansarayın Genel Görünümü. (O.KAMILOĞLU)

Fotoğraf 36: Kervansarayın Son Hali. (O.KAMILOĞLU)

Fotoğraf 37: Uygulamalardan Görünüm. (O.KAMILOĞLU)

Fotoğraf 38: Muhafız Odasından Görünüm. (O.KAMILOĞLU)

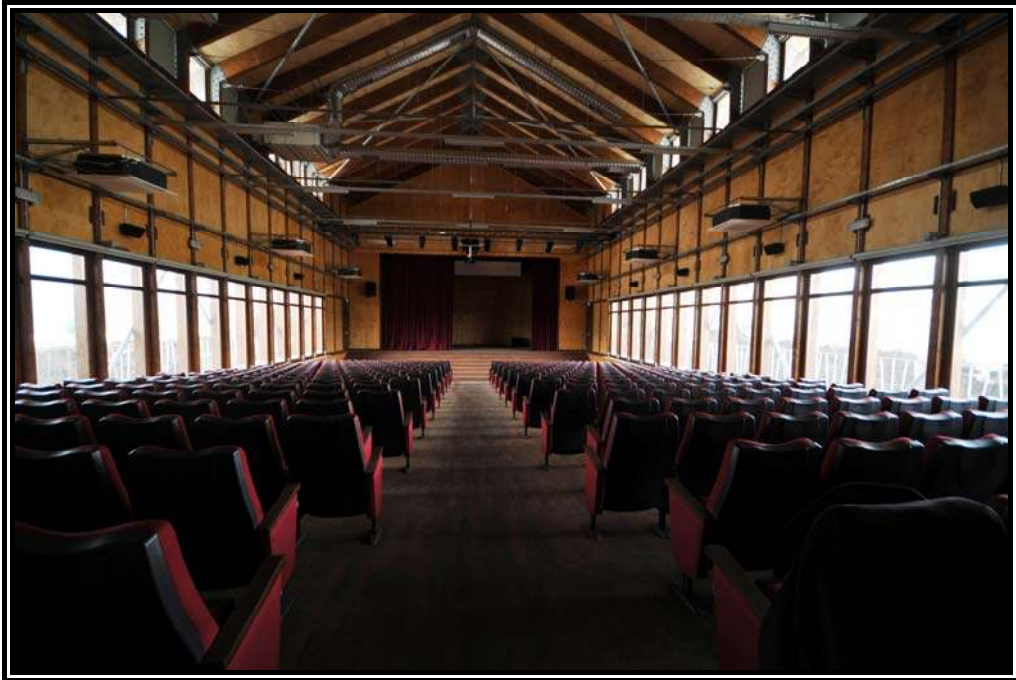
Fotoğraf 39: Kervansaraydan Genel Görünüm. (O.KAMILOĞLU)

Fotoğraf 40: Kervansaray Beden Duvarı Detay Görünümü. (O.KAMILOĞLU)

Fotoğraf 41: Kervansaray İç Mekan Görünümü. (O.KAMILOĞLU)

Fotoğraf 42: Kervansaray Konferans Salonu Görünümü. (O.KAMILOĞLU)

7. KARŞILAŞTIRMA

Bu bölümde Kazıklı Kervansarayı benzer tipolojideki örnekler ile karşılaştırılarak verilecektir. Bilindiği üzere münferit tip kervansaraylar genel hatlarıyla sahinli kervansaraylar, ahşap örtü sistemli kervansaraylar ve sahinli mekanlardan ibaret iki bloğun bitişik olarak inşa edildiği yapılar olarak üçe ayrılmaktadır¹⁵⁶. Kazıklı Kervansarayını da dahil edebileceğimiz ahşap örtü sistemine sahip olan kervansaraylar ise tek salonlu ve çift salonlu olanlar olmak üzere 2 alt gruba ayrılmaktadır. Tek salonlu grubun örnekleri şunlardır; Çanakkale Lapseki, Çardak'ta yer alan Yakup Bey Kervansarayı, Büyükçekmece Kanuni Sultan Süleyman Kervansarayı, Silivri Piri Mehmet Paşa Kervansarayı, Konya Beyşehir Kurdular Köyü Hanları, İzmit Pertevpaşa Kervansarayı(Külliyeye Bağlı), Kazıklı Hacı Hamza Bin İvaz Kervansarayı'dır. Çift salonlu grubun örnekleri ise Gebze Çoban Mustafa Paşa Kervansarayı Bilecik Köprülü Mehmet Paşa Kervansarayı, Edirne Ayşe Kadın Kervansarayıdır.

7.1. İNŞA TARİHİ

- Çanakkale Lapseki(Çardak)Yakup Bey Kervansarayı (1462-1463)
- Büyükçekmece Kanuni Sultan Süleyman Kervansarayı(1566-1567)
- Silivri Piri Mehmet Paşa Kervansarayı(1530-1531).
- Konya Beyşehir Kurdular Köyü Hanları(18.yy. başı).
- Kazıklı Hacı Hamza Bin İvaz Kervansarayı (1550-1555).
- Gebze Çoban Mustafa Paşa Kervansarayı(1523-1524)
- İzmit Pertevpaşa Kervansarayı(1579)
- Bilecik Köprülü Mehmet Paşa Kervansarayı(1656-1661)
- Edirne Ayşe Kadın Kervansarayı(1609)

¹⁵⁶ Cantay, *age*,s.1382-1390.

Yukarıda adı geçen kervansarayların inşa tarihlerine bakıldığında ağırlıklı olarak 16. Yüzyıl yapıları olmasına rağmen yaklaşık olarak birer asır öncesi ve sonrasına da tarihlendirilebilen yapılar görülmektedir. Bunda en önemli etken kervansaray mimarisinin ilk örneklerinden itibaren her dönem çok az farklılıklar ile benimsenmiş olması ve erken örneklerin bulunduğu döneme uyarlanarak bir geleneği devam ettirmesi olarak söylenebilir. Benzer tipolojideki örnekler içerisinde Kazıklı Kervansarayı kronolojik olarak dördüncü sırada görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun yoğun bir imar faaliyetine girdiği 16. Yüzyılda örnekleri yoğun olarak görülen bu kervansarayların dönemin bilinen yapılarından olması söz konusu münferit kervansaray tipinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

7.2. PLAN

Kazıklı Kervansarayı ile aynı dönemde yapılmış, çift salonlu ancak münferit kervansaraylar grubuna dahil olmayıp külliye bünyesinde bulunan Çoban Mustafa Paşa Külliyesi Kervansarayı aynı dönemde aynı şehirde yapılmış olan farklı bir plan tipini göstermesi açısından önemlidir. Gebze Çoban Mustafa Paşa Kervansarayı külliyeyle bağlı çift salonlu bir örnektir. Kervansaray simetrik planlanmıştır. Doğu- batı doğrultulu dikdörtgen plan şeması mevcuttur. Giriş kısmının her iki kanadında ahır kısımları yer almaktadır. Bu kısımlar hayvanların ve insanların barınak yeri olarak kullanılan 23,20mx 11,20m boyutlarında simetrik düzenlenen mekanlardır. Bu da yaklaşık olarak 47mx 23 m lik bir dikdörtgen planı oluşturmaktadır.

Bilecik Köprülü Mehmet Paşa Kervansarayı; 16. ve 17. yüzyıl kervansaraylarının tipik fakat büyük ölçüde yapılmış bir örneğidir. Yapı ortadaki giriş mekanının sağında ve solunda yer alan iki salondan oluşmaktadır. Yapı her salonda ikişer sıra direklerle üç nefe ayrılmaktadır.

Edirne Ayşe Kadın Kervansarayı; kuzeybatı ve güneydoğusunda yer alan kısımlara, plan olarak simetrik olan, iki dikdörtgen ile hollere açılan yay kemerli iç han portalleri bulunmaktadır. Her iki salonda 0.80x0.80 metre

ölçüsündeki dörder paye ile ikiye ayrılmaktadır. Osmanlı kervansaray mimarisi içinde ayrı bir tip meydana getiren bu yapı dikdörtgen salonları itibarıyla Büyükçekmece'deki kervansaray ve Silivri'deki Piri Mehmet Paşa Kervansarayı ile de benzerlik göstermektedir. İki salonun bir bütün halinde devam ettiği diğer bir benzer örnek de Lapseki Çardak'taki kervansaraydır. Plan yönünden en önemli benzeri kendisinden yarım asır sonra inşa edilmiş olan Vezirhan'daki kervansaraya öncülük etmiş ve 17. yüzyıl içinde tipolojisinin erken fakat gelişmiş bir örneği olmuştur.

Çanakkale, Lapseki, Yakup Bey Kervansarayı külliyesinin parçası halinde inşa edilmiş olup günümüze münferit bir halde ulaşabilmiş bir kervansaraydır. 62m x 19 m boyutlarında dikdörtgen planlıdır. Tek salon olarak inşa edilmiştir. Uzun cephelerden bir tanesinin ortasında portalli giriş bulunmaktadır¹⁵⁷. Portalin karşısında yer alan duvarda on adet ocak bulunmakta olup, portalin bulunduğu cephede bir ocak iki niş sırası uygulanarak on ocak ve yirmi niş açıklığı bulunmaktadır¹⁵⁸.

Büyükçekmece Kanuni Sultan Süleyman Kervansarayı 49m x 23m ölçülerindedir. Diğer tek salonlu örneklerle göre uzun kenarı daha kısa boyutlardadır. Dikdörtgen planlı bu yapının portalli giriş kısmı güneybatı cephede yer almaktadır.

Silivri Piri Mehmet Paşa Kervansarayı 50m x 14 m boyutlarında dikdörtgen planlı bir yapıdır¹⁵⁹. Kervansarayın uzun kenarlarından birisini oluşturan doğu cephede yer alan yaklaşık olarak 3 metre genişliğindeki bir kapıdan yapıya giriş yapılmaktadır.

Tek salonlu gruba verebileceğimiz geç örneklerden birisi İzmit Pertevpaşa Kervansarayı'dır. Külliyeyle bağlı inşa edilmiş yapı daha sonraki dönemde yıkılmıştır. Mimar Sinan'a ait bir eserdir. Caminin olduğu yönden

¹⁵⁷ Güran, age

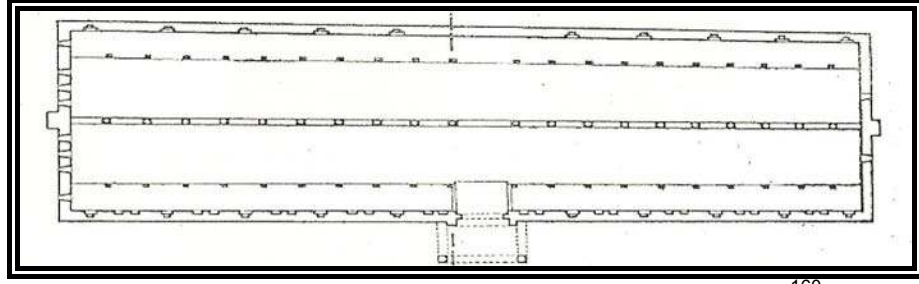
¹⁵⁸ Cantay, age, s.1382-1390.

¹⁵⁹ Oktay Aslanapa, **Osmanlı Devri Mimarisi**, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 1973.

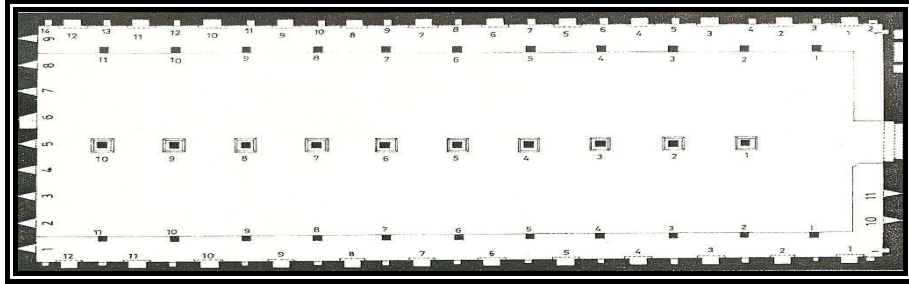
revaklı bir girişı bulunmaktadır. Orijinal boyutları tam olarak bilinmemekle birlikte dikdörtgen planı beş nefle oluşturulmuştur.

Konya Beyşehir Kurdular Köyünde dikdörtgen planlı iki adet han bulunmaktadır. Her ikisine de üç metrelik bir girişten ulaşılmaktadır. 19 m x 10 m ölçülerinde dikdörtgen planlı küçük boyutlu yapılar olup tek salonlu örneklerdendir.

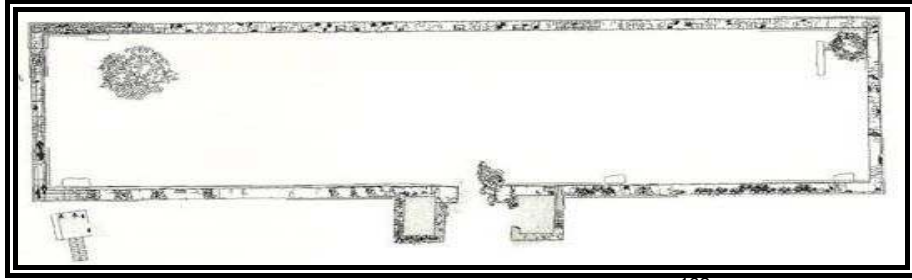
Kazıklı Kervansarayı yukarıda bahsettiğimiz beş farklı örnek ile birlikte dikdörtgen planı temsil etmektedir. Yapıların tamamı boyuna dikdörtgen planlıdır. Kazıklı Kervansarayı da dahil olmak üzere yapıların tamamında giriş portalı uzun kenarlardan bir tanesine yerleştirilmiştir. Çoban Mustafa Paşa Kervansarayı(iki salonlu) haricindeki yapılar tek salonlu gruba dahildir. Plan açısından benzerlik dikkate alındığında Kazıklı Kervansarayı'na en yakın örnekler Yakup Bey Kervansarayı ve Büyükçekmece de yer alan kervansaray gösterilebilir. Aşağıda planlarını bir arada gördüğünüz üç yapıda ortada yer alan direk veya sütunlarla iki nef şeklinde yapılmışlardır. Yapılarda ki ocak ve niş sayıları her iki cephelerde de simetrik olmakla birlikte ebatlarına göre farklılıklar göstermektedirler. Kazıklı Kervansarayı karşılaştırma yapılan yapılar içerisinde 75mx 20 m ölçüleriyle en büyük ebatlara sahip yapı olarak diğerleri arasında önem arz etmektedir.

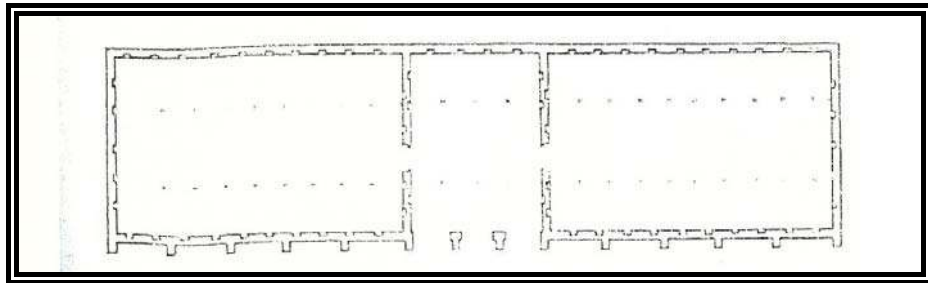
Plan 10: Çanakkale Çardak Yakup Bey Kervansarayı¹⁶⁰.

Plan 11: Büyükçekmece Kanuni Sultan Süleyman Kervansarayı¹⁶¹.

Plan 12: Kazıklı Kervansarayı¹⁶².
(Çizim: Yrd.Doç.Dr.Gül KÖKSAL)

Plan 13: Bilecik Vezirhan Kervansarayı¹⁶³.

¹⁶⁰ Güran, age

¹⁶¹ Akıncı, age,

¹⁶² Koruma Kurulu Arşivi.

¹⁶³ Güran, age.

7.3. MALZEME, TEKNİK VE SÜSLEME

Kazıklı Kervansarayından 30-35 yıl önce inşa edilmiş olan Çoban Mustafa Paşa Kervansarayı giriş kısmı taç kapı şeklinde düzenlenmiş ve kesme taştan yapılmış bir örnektir. Kervansarayın külliyesinin ana avlusuna bağlantısını güney yönünde yer alan ve yine taç kapı olarak düzenlenmiş kesme taştan yapılmış merdivenlerle çıkılan bir kısım sağlamaktadır. Kervansarayın duvar örgüsü dönemin diğer yapılarında da yoğun olarak görülen taş ve tuğla almalı düzenidir. Kervansarayın giriş kısmı üzerindeki kubbeyle kirpi saçaklarla hareketlendirilmiştir. Malzeme ve teknik olarak diğer yapılarla benzerlik göstermekle birlikte süsleme unsurları taç kapıda vurgulanmaktadır.

Bilecik Köprülü Mehmet Paşa Kervansarayı'nda kesme taş ve tuğla örgü sistemi ile cepheye hareket kazandırılmıştır. Yapının dış kısmı kale duvarı gibi payandalarla desteklenmiştir. Yine dönem özelliği olarak yapıda mazgal pencere sistemi görülmektedir.

Edirne Ayşe Kadın Kervansarayı'nda iki tip malzeme kullanılmıştır; taş ve tuğla. Tüm cephe duvarları, payeler ve bağlayıcı kemerler taş malzemeden inşa edilmiştir. Tuğla bedesten dükkanlarının kemerlerinde kullanılmıştır. Yapının iç mekan duvarları ise tamamen kesme taş ve aralarında derzlerle örülmüştür.

İzmit Pertevpaşa Kervansarayı şu anda ayakta bulunan bir yapı olmadığı için külliyesinin diğer elemanlarına bakılarak Mimar Sinan'ın yapmış olduğu kervansarayda taş ve tuğla sıralardan ibaret bir cephe düzeninin varlığı kabul edilebilir. İç mekanlarda ve örtü sisteminde ahşap malzeme sekilerin ise taştan inşa edildiği düşünülmektedir. Dönem kervansarayları gibi yapıda saçak sıraları ve mazgal pencereler ile cepheye hareketlilik kazandırılmış olmalıdır.

Çanakkale Lapseki Yakup Bey Kervansarayı duvarları düzgün moloz taşlardan örülmüş ve harç kullanılmıştır. Giriş portalı cephe duvarlarına göre daha büyük boyutlardaki düzgün kesme taştan yapılmıştır. Cepheler çatı saçağıyla diğer örneklerde olduğu gibi sınırlandırılmaktadır. Benzer örneklerde olduğu gibi mazgal pencerelerle cephelere hareketlilik kazandırılarak sade bir üslup benimsenmiştir.

Silivri Piri Mehmet Paşa Kervansarayının iç duvarları kesme taş ile örülmüştür. Yapının tüm cepheleri üst kesimden üç sıra tuğla malzeme ve saçak örgüsüyle sonlandırılmaktadır. İç kısmında taşıyıcı direklerde ahşap kullanılmış olup bu direkler taş kaidelere oturtulmuştur. Kesme taş tuğla almaşık sistemiyle dönem özelliği göstermektedir.

Büyükçekmece Kanuni Sultan Süleyman Kervansarayı dış cephelerinde bir sıra kesme taş, iki sıra tuğla ve harçtan oluşan bir örgü sistemine rastlanmaktadır. Yapının kuzey ve güneyde yer alan uzun cepheleri, düz yüzeyler halinde olup üstten bir saçak bordürü ile sınırlanır. Kuzey cephesinde sonradan bir giriş açılmışsa da iki sıra halindeki mazgal açıklıkları orijinaldir. Bu mazgal sıraları üzerinde de alta yedi üstte dört adet tuğla sivri kemerli pencereler, bezemeli taş şebekeli olarak cepheyi zenginleştirirler. Taş mazgal pencere şebekeleri, geometrik geçme bezeme örneğine sahiptir. Bu cephe de üstten çift meyilli çatı saçağı ile sınırlanır. Kervansarayın yapı malzemesi taş, tuğla ve derzdir. Ancak, yapının içinde duvar dokusu muntazam kesme taş ve iki sıra tuğla ve derzle meydana getirilmiştir¹⁶⁴. Karşılaştırmada yer verilen yapılar içerisinde malzeme, teknik ve süsleme unsurlarının en güzel verildiği örnektir.

Konya Beyşehir Kurdular Köyü'nde bulunan hanların cepheleri moloz taştan inşa edilmiştir. Cephelerde taş sıraların yanına ahşap hatıllar atılmış olup devşirme malzemelerde yapının bazı kesimlerinde kullanılmıştır. Diğer yapılara nazaran daha sade bir üslup görülmektedir.

¹⁶⁴ Akıncı, age,

Kazıklı Kervansarayı yukarıda bahsedilen örneklerle aynı dönem örneği olması dolayısıyla genel olarak benzer malzeme, teknik ve süsleme özellikleri göstermektedir. Sahınlı, ahşap örtülü, ahşap direkli ve tek salonlu bu tip kervansaraylar da süslemeden çok kitle hacim proporsiyonunu ön plana alan (Fatih devri-15.yy- ile başlayan) ve sadeliği ön plana alan bir üslup göstermektedirler. Dış cephelerin taş ve tuğla karışımı olarak yapıldığı bu yapılar pencereler yüksek dar ve küçükçe yapılmıştır. Kazıklı Kervansarayı'nın diğer örneklerden farklı özelliği ise yapının dere kenarında olmasının da etkisiyle temel seviyesinde deretaşları ve onların üzerine subasman seviyesine kadar Nikomedia'dan taşınan antik blok taşlar kullanılmasıdır. Kervansarayda çatı altlarındaki kirpi saçak kalıntıları tuğla parçalarıyla göze çarpmaktadır. Kazıklı kervansarayı da malzeme, teknik ve süsleme açısından 16. yüzyıl han mimarisinin genel özelliği olan işlevselliği ön plana çıkaran süslemeyi geri plan bırakan sade anlayışı temsil eden bir örnek olması açısından önemlidir.

7.4. AYDINLATMA VE HAVALANDIRMA SİSTEMİ

Kervansarayların aydınlatma ve havalandırma ihtiyaçları ocak ve mazgal pencerelerle sağlanmıştır. Dönemin diğer han ve kervansaray örneklerinde olduğu gibi yukarıda bahsettiğimiz tüm örneklerde de aynı uygulama görülmektedir.

7.5. TAŞIYICI SİSTEM VE ÜST ÖRTÜ

Tek salonlu, ahşap direkli, üst örtü sistemi çatı olan dikdörtgen planlı grupta pek çok örnek ufak değişikliklerle benzerlikler göstermektedir. Farklı olan tek örnek ise çift salonlu Çoban Mustafa Paşa Kervansarayıdır. Kervansarayın orta kısmında yer alan giriş bölümü üzeri bir kubbeyle örtülerek vurgulanmıştır. Giriş bölümünün her iki yanında bulunan ve giriş kısmından birer kapıyla geçilen ahırlar doğu- batı doğrultulu dört ayakla ayrılan ve ikişer sahından oluşan, kemerlerin taşıdığı beşik tonozla örtülü kısımlardan meydana gelmiştir.¹⁶⁵

Bilecik Köprülü Mehmet Paşa Kervansarayı'nın üst örtüsü kırma çatıdır. Yan kısımlarda mekanın geniş olmasından dolayı ortada üç sıra halinde destek dizisinin bulunduğu ve çatı ağırlığının bu destekler üzerine aktarıldığı anlaşılmaktadır.

Edirne Ayşe Kadın Kervansarayı kırma çatı ile örtülüdür. Her iki salon da dörder taş paye ile ikiye ayrılmıştır. Bu payeler ahşap çatı konstrüksiyonunun en önemli taşıyıcı unsurudur.

İzmit Pertevpaşa Kervansarayı'nın banisi olan Pertev Paşa vakfiyesinde masraflar sebebiyle yapının ahşap çatılı olarak yaptırılmasını sonradan vakfın gelirleri arttıkça kagire çevrilmesini vasiyet etmiştir. Yapının orijinalindeki ahşap kırma çatının üç sıra halinde sıralanmış altışardan 18 ahşap direğe dayandığı taş kaidelerden anlaşılmaktadır.

Genel hatlarıyla bakıldığında Kazıklı Kervansarayına en fazla benzerlik gösteren yapı olan Çanakkale Lapseki Yakup Bey Kervansarayı'nın üst örtü sistemi çatıdır. Yapının orta kısmında sıra halinde 20 adet farklı şekilde başlıklara sahip sütunlar görülmektedir. Söz konusu iki kervansaray arasındaki en belirgin fark ta bu noktada ortaya çıkmaktadır. Çünkü Kazıklı Kervansarayında bahsi geçen sütunlar yerini ahşap direklere bırakmaktadır.

¹⁶⁵ F.Müderrişoğlu, XVI. YY'da Osm. İmp.'da İnşa Edilen Menzil Külliyesi, C.II, 1993.

Yakup Bey Kervansarayı'nda ki diğer destek ünitesi ise uzun kenar boyunca sekilerin kenarlarından yükselen ahşap direklerdir.

Büyükcçekmece Kanuni Sultan Süleyman Kervansarayı dikdörtgen bir mekan halinde uzanan ahır mekanı ve ortada bir destek dizisi ile iki nefe ayrılır. Bu destek dizisi ve eksenini oluşturan bağlantı orijinalinde ahşap olmasına rağmen 1965-1966'daki onarımında betonarme kolon ve kirişe dönüştürülmüştür. Kervansarayda üç sıra halinde yer alan taşıyıcı sistemin iki yan sırası, yapının içinde duvar boyunca uzanan 2,40 metre genişliğinde ki sekilerin kenarında yükselir. Üst örtü sistemi çift meyilli çatı olan yapının örtü sistemi ahşap direklere bağlı bir konstrüksiyon taşır¹⁶⁶.

Silivri Piri Mehmet Paşa Kervansarayının iç kısmında ahşap direkler bulunmaktadır. Bu ahşap direkler kare veya kareye yakın taş kaidelere oturtulmuştur. Ahşap örtü sistemi bulunmaktadır. Ahşap örtü sistemi kırma çatı olarak kullanılmaktadır.

Konya Beyşehir Kurdular Köyü'nde bulunan hanlarda üst örtü sistemi basit bir ahşap konstrüksiyonla oluşturulmuştur. Ağaç kirişler kalındır ve üst örtü çift eğimli bir çatıyla örtülmüştür.

Verilen örnekler de görüldüğü üzere benzer plan tipinde ahşap direkli taşıyıcı sistem üzerine kırma çatı uygulaması Kazıklı Kervansarayı'nda da benzerleriyle aynı şekilde kullanılmıştır. Ahşap direk olarak meşe ağaçlarının kullanıldığı ise seyyahların notlarından açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Tek salonlu ahşap direkli örneklerde kubbe veya tonoz örtü görülmemektedir. Söz konusu örneklerde de bu kanıyı destekler niteliktedir.

¹⁶⁶ Akıncı, age,

8. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Kazıklı Derbendi'nin Roma Dönemi, Bizans Dönemi ve Osmanlı Dönemlerinde pek çok kez menzil olarak kullanıldığı ve kervanların bu karyede konakladığı bilinmektedir. Çünkü Kocaeli İli, Gölcük ilçesine bağlı bulunan mevkii hem İznik hem de Bursa yol güzergahını sağlayan bir yerdir. İzmit'i takiben Kazıklı üzerinden geçilerek İznik ve Bursa'ya ulaşılan tüm ticaret yollarının geçiş güzergahı üzerinde olması yapının önemini arttırmıştır. Bu özelliği de ne kadar önemli bir uğrak yeri olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte belki de yapının asıl inşa nedeni olabileceğini de düşündüğümüz bir diğer önemli özelliği de Osmanlı ordularının altı ana kol olarak kullandığı ve bu anayolların 4. Kolu olan İstanbul-Yalova-Bursa-İzmir istikametine Anadolu sağ kolu üzerine yer almasıdır. Kazıklı(Kiles) Deresi olarak bilinen bir derenin kenarında 16. yüzyılın ortalarında inşa edilen ve ordunun doğu akınlarında aktif olarak kullandığı bir kervansaray(menzil han) olan Kazıklı Hacı Hamza Bin İvaz Kervansarayı'nın kendisiyle aynı il sınırları içerisinde bulunan Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi'ne ait kervansaray ve İzmit şehir merkezinde varlığı bilinen ancak şu anda ortada olmayan Pertevpaşa Külliyesi'ne ait kervansaraydan sonra gelen menzil han(kervansaray) olarak önemli bir durak noktası olması da çalışmalar sonucu ulaşılan önemli tespitlerden bir tanesidir. Osmanlı ordularının özellikle 18. yüzyılda muharebe alanlarına gitmek için kullandığı bir yolda bulunan Kazıklı Kervansarayı'ndan ordunun iaşe ihtiyaçlarının karşılandığı anlaşılmaktadır. Söz konusu menzile Sapanca, Sarıçayır, Yalova, Absafi, Karamürsel nahiyelerinden ikmal maddesi olarak arpa, un, odun, ot, saman getirildiği kayıtlarda görülmektedir.

Kazıklı Kervansarayı hakkında ulaşılabilen en önemli notlar -temel kaynak olarak bahsedebileceğimiz- Derhncswam'ın kaleme aldığı seyahatnamede yer alan yaklaşık olarak bir paragrafa varan gezi notlarıdır. Eserde kervansarayı'nın inşa tarihine ilişkin verilen önemli bilgiler ışığında

tarihlendirmenin yapılabilmesi ve yapının mimari özelliklerinden genel olarak bahsedilmesi kayda değer niteliktedir. Yapının tarihsel süreç içerisindeki yeri hakkında çok fazla kaynak olmaması çalışmalar sırasında kaynak açısından çeşitli sıkıntılar doğurmuş olsa da yararlanılan kaynaklar genel olarak seyahatname notları, ordu sefer menzil listeleri ve birkaç tapu belgesidir.

Yapının tarihlendirmesinde katkısı bulunan ve taramalarımızda ulaşabilen tek görsel eser olan Matrakçı Nasuh'un "Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn" adlı eserinde yer verdiği Kazıklı Karyesi'ne ait minyatürü de burada vurgulamak gerekmektedir. 1534 yılında Doğu seferinde yer alan ve konaklanan menzilleri önemli eserleriyle birlikte resmeden dönemin minyatürcüsü Matrakçı Nasuh'un eserinde Kazıklı Derbendi'nde herhangi bir kervansaraydan söz etmemesi, çiziminde buna yer vermemesi ve ordunun ihtiyaçlarını gidermek için çadırlarıyla birlikte dikilitaş önünde konuşlandığını belirtmesi, kervansarayın bu dönemde ayakta olmadığını ancak Kazıklı Derbendinin o dönemde önemli bir menzil olarak kullanıldığını göstermesi açısından belirleyici bir rol üstlenmiştir.

Yapının tarihlendirmesine ve mimari özelliklerine temel kaynak oluşturduğunu bahsettiğimiz yukarıdaki iki eserden farklı olarak IV. Murad'ın Bağdat seferindeki(1638) menzilleri konu alan Bağdat Seferi Menzilnamesi de Kazıklı Kervansarayı'nın ordunun doğu sefer güzergahı üzerindeki menzillerinden olduğunu kanıtlaması açısından önemli bir belgedir. Eserde aynı zamanda yapıdan harap han olarak bahsedilmesi de çeşitli yapısal özelliklere ve yapının şu anki durumuna nasıl geldiğine ilişkin önemli ipuçları vermektedir. Buna ek olarak yapıya ilişkin hazırlanan restorasyon projesine ilişkin yapılan zemin etütlerinde hanın bu hale gelmesindeki en büyük etkenin dere kenarında yapılmış olması ve zamanla dere kenarına komşu olan tarafından -zeminin ıslaklığından ötürü- yaşanan çökme-kayma olduğu düşünülmektedir. Yine ordunun doğu menzil güzergahında İzmit'ten sonraki menzil yeri olan bu kervansarayın zaman içerisinde bu yol güzergahındaki önemini kaybetmiş olma ihtimali de yapının bir süre boş kalmasına ve daha

sonraki dönemde de onarılmayıp daha az kullanılmasına sebep olmuş olması muhtemeldir.

Kervansarayı isimlendirme sürecindeki araştırmalarda ulaştığımız ve belirleyici en önemli bulgu Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri 767 sayfasında yer alan vakıf kayıdır. Burada kervansarayın Hacı Hamza bin İvaz vakfı tarafından bir köprü ile birlikte yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Buradaki veriler ışığında kervansarayın adının Kazıklı Karyesi'ni de göz ardı etmeden yapının banisi olan Hacı Hamza Bin İvazın adıyla birlikte **Kazıklı Hacı Hamza Bin İvaz Kervansarayı** olarak anılmasının daha doğru olduğu görülmektedir.

Çalışmalarımız sonucunda ulaştığımız ve yapıya ait bir diğer önemli tespitimiz ise temel seviyesinde ve bazı cephe duvarları haricinde sağlam bir şekilde ayakta kalmayı başaramayan yapının mimari açıdan az örneği bulunan ahşap direkli, tek salonlu grubun en büyük ebatlardaki(75m x 20m) temsilcisi olduğu bulgusudur. Bu veride Kazıklı Kervansarayı'nın plan, mimari ve konum olarak ne kadar önemli olduğunu gözler önüne sermektedir. Kazıklı Hacı Hamza Bin İvaz Kervansarayı Selçuklu Dönemi'nden itibaren görülen genel olarak kerpiç ve tuğla örgü sisteminin yerine sadece taşın kullanılmaya başlandığı örgü sisteminin ağırlık kazandığı, içeriden malzeme kaçırılmasını önlemek ve savunma sırasında avantaj sağlaması için dışarıdan dar olan ve içe doğru genişleyen mazgal pencere sistemine geçilen, yüksek portalli, avlusuz, birbirine paralel üç veya beş neften oluşan sütun ve payelerin ayırdığı plan tipinin devamı olabileceğini söyleyebileceğimiz ancak Osmanlı Dönemi'nin değişen ihtiyaçlarının şekillendirdiği değişikliklerle yeni bir form aldığı belirtilen kervansaraylardandır. Bu grup kervansaraylar menzil üzerinde yer alan, bir yapıya organik olarak bağlı olmayan, sahınlı, ahşap direkli, çatı örtülü, tek veya çift salonlu mekanlardan oluşmaktadır. Kazıklı Kervansarayı'nın da içinde bulunduğu bu grubun en erken örneği olarak Çanakkale Lapseki Çardak'ta yer alan Yakup Bey Kervansarayı (1462-1463), en geç örneği olarak ta Konya Beyşehir Kurdular Köyü Hanları(18.yy. başı) gösterilebilir.

Sonuç olarak tezimizin son aşamalarında tamamlanmış olan restorasyon projesiyle birlikte modern bir uygulama ile birlikte işlevsel bazı özellikler de eklenerek faaliyete açılan Kazıklı Hacı Hamza Bin İvaz Kervansarayı 16. yüzyılın ortalarında inşa edilmiş bir menzil hanı(kervansaray) olarak bundan sonraki süreçte kültürel ve sosyal amaçlı bir yapı olarak varlığını sürdürecektir. Yapı Osmanlı Dönemi'nin Selçuklu İmparatorluğu'na ait nadir bir plan şemasının çağına göre uyarlanmış bir örneğı olması ve tek salonlu, ahşap direkli, çatı örtülü bu plan şemasının en büyük boyutlardaki örneğı olması, İzmit'ten sonra gelen menzil olarak tespit edilmesi ve ordunun doğu seferleri esnasında iaşe yardımlarının toplandığı önemli bir menzil yeri olması dolayısıyla tarihte yerini almış önemli bir eserdir.

9. ARŞİV BELGELERİ

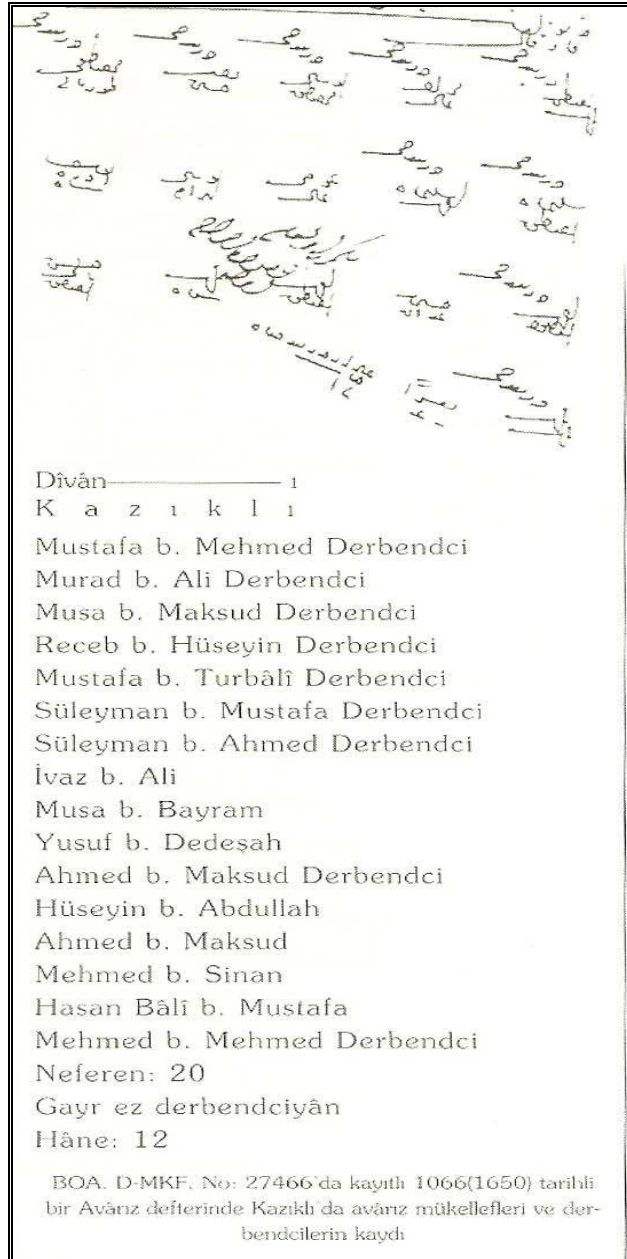
Meremmetciyân — 1

Derbend-i Kazıklı ki İznikmid'den İznik'e giden tarik-i âmm ve memur-i nâs erbâb-ı sebîl her zaman ubûr etmekte mahall hatar olub yollar muhtel olduğu sebepten dâima islâh ve ta'mir olunmak lâzım gelüb zikr olunan otuz yedi nefer imâmesneler mezbûr hudûdundan İznik sınırına varınca her zaman islâh ve ta'mir etmekle erbâb-ı sebîlin mürûr etmekde ta'b ve zahmet çekmemeği iltizam edüb hizmetleri mukâbelesinde avânzdan mu'âf olur deyü hükm-i hümâyûn verilmeği mezbûr üzre deftere ketb olundu ki ba'zıların mahall-i kaleminde üzerlerine işâret olunmuşdur ki bunlardır:

Hamza veled-i Yakub; Ali veled-i Yakub; Memi veled-i İbrahim; Abdullah veled-i Bâyezid; Bahtiyâr veled-i Yûsuf; Kâmil veled-i Abdulgaffar; Yûsuf veled-i Ali; Hüseyin veled-i Hızır; Musa veled-i Selvi; İsa veled-i Selvi; Emrullah veled-i Hamza Fakih; Hamza veled-i Yusuf; Derviş veled-i Murad; Turgud veled-i Yusuf; Hüsam veled-i Mehmed; Şaban veled-i Sündük; Davud veled-i Hasan; Lûtfullah veled-i Şaban; Mehmed veled-i Mezid; Nebi veled-i Nasuh; Kaya veled-i Pîrî; Ali veled-i Musa; Halil veled-i Yusuf; Çalapverdi veled-i Mahmud; Pîrce veled-i Yusuf; İmad veled-i İmran; Turmuş veled-i Zekerîyya; Hüseyin veled-i Visal; Kavlı veled-i Kulfal; İsa Bâli veled-i Nasuh; Yusuf veled-i Zekerîyya; Yusuf veled-i Yakub; Ali veled-i İsa; Mehmed veled-i Davud; Abdullah veled-i İsa; Hasan veled-i Visal; Nasuh veled-i Musa

1. MAD 550'de Yer Alan Kazıklı Derbendi Kaydı.¹⁶⁷

¹⁶⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, MAD 550’de Yer Alan Kayıt

3. D-MKF No: 27466'da kayıtlı H.1066(M.1650) tarihli Avarız Defteri.¹⁶⁹

¹⁶⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, D-MKF No: 27466'da kayıtlı H.1066(M.1650) tarihli Avarız Defteri.

İli	Kocaeli	Türkiye Cumhuriyeti TAPU SENEDİ		Fotoğraf		
İlçesi	Gölcük					
Mahallesi						
Köyü	Saraylı					
Sokağı						
Mevkii						
Satış Bedeli	Pafta No.	Ada No.	Parsel No.	Yüzölçümü		
				Hektar	M2	Dm2
Kamulaştırma	18	-	721		4190	00
Niteliği	tarla					
Sınır	Paftasında olduğu gibi.					
Edinme Sebebi	Deprem sonucu Hak sahibi kabul edilen afetzedelere yapılacak Konutlar için 7269 sayılı yasanın 21. ci maddesi gereğince Bayındırlık ve İskan Bakanlığınca Kamulaştırılmış olduğundan Maliye Hazinesi adına Tescil edildi.					
Sahibi	MALİYE HAZİNESİ					
Geldisi	Yevmiye No.	Cilt No.	Sahife No.	Sıra No.	Tarihi	Gittisi
Cilt No.	2182	8	721		29/8/2000	Cilt No.
Sahife No.	Siciline Uygundur İsmet Akdeniz Tapu Sicil Müdürü					Sahife No.
Sıra No.						Sıra No.
Tarih						Tarih
NOT : Mülkiyet hakkı için Kurumun, ipotek, servitüt köşgü ve diğer haklar edinecek olanlar. - Tapu Sicil Kurumu, İstanbul merkezli adres de bulunan Tapu Sicil Müdürlüğüne bildirilmelidir.						
İlk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara - 1999 Döner Sermaye İşletmesi tarafından bastırılmıştır. 28.08.2000/4906495						

6. Tapu Kaydı¹⁷².¹⁷² Koruma Kurulu Arşivi.

10. KAYNAKÇA

ACUN, Hakkı, **Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları**, Ankara, KBY, 2007.

AKINCI, Ş., **Büyükçekmece Kervansarayı ve Çevresi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İTÜ, 1986.

AKSOY, T., **İzmit Su Yolları**, İzmit, 2000.

AKSOY, T. **Roma Dönemi Bithynia**, İzmit, 2007. AKOZAN, F., “**Türk Han ve Kervansarayları**”, *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, C:1, İstanbul, s.135-137, 1963.

AKSOY, Yahya, **Tarihi İpek Yolu**, Ankara, Kripto Kitapları, 2009.

AKŞENER, M., **İzmit Şer'iyye Sicili (4 Muharrem 1220-25 Şevval 1230) (4 Nisan 1805-30 Kasım 1814)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Bölümü Yakınçağ Tarihi Ana Bilim Dalı, 1992.

ALPTEKİN, Coşkun, **Büyük Selçuklular**, İstanbul, Çağ Yay., C. 7, 1993, s. 207.

ASLANAPA, Oktay, **Türk Sanatı**, İstanbul, 1997.

ASLANAPA, Oktay, **Osmanlı Devri Mimarisi**, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 1973.

ASLANAPA, Oktay, **Anadolu'da İlk Türk Mimarisi Başlangıcı ve Gelişmesi**, Ankara AKM Yayınları, 1991.

ASLANAPA, Oktay, **Ortaçağda Türklerin İleri Bir Sosyal Yardım Müessesesi: Kervansaraylar**, Ankara, 1963, s 26-30.

ARSEVEN, C.E., **Türk Sanatı Tarihi**, İstanbul.

AYDIN, Yüksel, İ., **Osmanlı Mimarisinde Kanuni Sultan Süleyman Devri**, C. VI, İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti, 2004.

Aytaç, İsmail, **Selçuklu Kervansarayları**, C.7 ,Ankara,Türkler, 2002, s854-864.

AYVERDİ,E.,H., **Fatih Devri Mimarisi**, İstanbul, İstanbul Fethi Derneği,1953.

BEKİN, Ahmet Rıza, **İpek Yolu**, Ankara, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, 1981.

BEKTAŞ, Cengiz, **Selçuklu Kervansarayları(Anadolu'nun Doğal yolları)** İstanbul, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, 1999.

BERKOL, F., **“Türk Han ve Kervansarayları ve Bugün Turizm Hizmetinde Kullanılmaları”**, Vakıflar Dergisi,Ankara, 1973, 349.

BİNAN, C. S., **13. Yüzyıl Anadolu Kervansarayları Koruma Ölçütleri Üzerine Bir Araştırma**, İstanbul, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1990.

BOSCH,C., **“Bitinya Tetkikleri”**, Belleten C.X.F.4, TTK Ankara, 29-53.

BOZKURT, Rıza, **Osmanlı İmparatorluğunda Kollar, Ulak ve İaşe Menzilleri**, Ankara, Harp Dairesi Yayınları, 1966.

CANTAY (Güreşsever), G., **“İpek Yolu Üzerindeki Kuruluşlar II. (İstanbul-Erzurum- Tebriz-Revan-Bakü)”**, C III. XII. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler , Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2000.

CANTAY(Güreşsever),G.,**Türkiye'de Osmanlı Devri Yapılarının Tipolojisi**, CIII. Ankara, IX. Türk Tarih Kongresi, 1989.

CANTAY(Güreşsever,G.,**“Türkiye`de Osmanlı Devri Kervansaray Yapılarının Tipolojisi”**, IX. Türk Tarih Kongresi, Ankara,1981 s.1382, 1386-1390.

CANTAY,G., **Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri, “Kervansaraylar”**, C.I, İstanbul, 1988.

CANTAY, G., **Osmanlı Külliyelerinin Kuruluşu**, Ankara, AKM Yayınları; 2002, s80.

CEZAR, Mustafa., **Türk Tarihinde Kervansaray**, C.II, Ankara, VIII. TTK Basımevi, 1981.

ÇAKIR M., **Osmanlı Şehir Tarihinin Arşiv Kaynakları: İzmit Örneği**, Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.

ÇAKIRLAR, Ertan, **“Rüstem Paşa Kervansarayı”**, CII. Ankara, VGM Rölöve ve Restorasyon Dergisi, 1974, s. 129-144.

ÇETİN,A., **Kocaeli Tarihinden Sayfalar**, İzmit, 2000.

DANIŞMAN, Z., **Evliya Çelebi Seyahatnamesin’den Seçmeler**, C.III, İstanbul, 1971.

DERİ, Mehmet, **Anadolu’daki Ticari Yollar ve Kervansaray Güzergahları**,

ERNST, Herzfeld, "Ars Islamica, X Damascus: II. The Cruciform Plan, Syrian Architecture,1943.

ERSOY, Bozkurt, **İzmir Hanları**, Ankara, AKM Yayınları, 1991.

FALCONER, Colin, **İpek Yolu**, İstanbul, İnkılap Yayınları, 2005.

FIRATLI, N., **İzmit Tarihi ve Eski Eserleri Rehberi**, İstanbul, 1959.

FOSS, C, **Survey of Medieval Castles of Anatolia II, Nicomedia, The British Institute of Archaeology**, Ankara, 1996.

GALİTEKİN A. Nezih, **Gölcük Tarihçe ve Kültür Mirası Eserler**, Gölcük Belediyesi Kültür Yayınları:6, Gölcük, İzmit.

GÖKBİLGİN, Tayyip, Osmanlı Müesseleri, Teşkilatı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış, İstanbul, 1977.

GÖRÜR, Muhammed, **Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları**, Ankara, KBY, 2007,489 GÜNDOĞDU, Hamza, **Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları**, Ankara,KBY, 2007,403.

GÜNEŞ, A., “**Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyıl Başlarından XVII. Yüzyıl Başlarına Kadar Kocaeli Sancağı**”, Ankara, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, yayımlanmamış doktora tezi, 1994.

GÜNEŞ, M., **XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Menzil Teşkilatı ve Karahisar-ı Sahib Menzilleri**

GÜRAN, C., **Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi**, İstanbul, V.G.M. yayınları, 1976.

GÜRAN, C, **Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi**, Ankara, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1978.

GÜREŞSEVER,G.,**Anadolu'da Osmanlı Devri Kervansaraylarının Gelişmesi**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Türk ve İslam Sanatı Kürsüsü, 1975.

HALAÇOĞLU,Y., **Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)**, Ankara, PTT Genel Müdürlüğü, 2002.

HALAÇOĞLU,Yusuf., **XIV- XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu yayınları, 1995.

HANS, Dernschwam,**İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü**, çev.Y.Önen,Ankara, Kül.Bak,1987.

İLTER, İ., **Tarihi Türk Hanları**, Ankara, K.G.M.,1969.

KARAMAĞARALI,H., **"Anadolu Selçuklu Kervansarayları"**, C.6, Ankara, Önasya, 1970, S.61-62, s.4-5,

KÖPRÜLÜ, F., **"Ribat"**, Vakıflar Dergisi, S.2, Ankara, 1942, s.267-278.

Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri, Ankara, 1993.

MÜDERRİSOĞLU, M. F., **Menzil Kavramı ve Osmanlı Devleti'nde Menzil Yerleşimleri**, C.10, Ankara, Türkler Ansiklopedisi, 2002.

MÜDERRİSOĞLU, Fatih., **XVI. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda İnşa Edilen Menzil Külliyesi**, C.II, Ankara H.Ü., Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1993.

ORHONLU,C., **Osmanlı İmparatorluğu Derbent Teşkilatı**, İstanbul, 1967.

ÖNEN, Y. ,**Hans Dernschwam, İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü**, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1987.

ÖZER, M., **"Seyyahların Gözüyle Osmanlı Döneminde Faaliyet Gösteren Kervansaraylar"**, İstanbul, İTÜ, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.

ÖZERGİN, M.K., **"Anadolu`da Selçuklu Kervansarayları"**, C.II, Tarih Dergisi, 1965, s.20, s.165.

ÖZTÜRE, A., **İzmit(Nikomedia) Tarihi**, İstanbul, 1981.

ÖZTÜRK, N., **Menşe'i ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar**, Ankara, 1983.

PEYSONEL,C., **1745 Yılında İzmit ve İzmit'e Yapılmış Bir Gezinin Öyküsü**, çev. Yavuz Ulugün, İzmit, 2005.

REFİK, Ahmet, **Türk Mimarları**, İstanbul, Hilmi Kitaphanesi, 1936.

SAHİLLİOĞLU,H.,”**Dördüncü Muradın Bağdat Seferi Menzilnamesi (Bağdat Seferi Harp Jurnalı)**”,Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.

SEDAT, M., **Osmanlı Türk Mimarisi**, 1933.

SENEMOĞLU, Yavuz, **Haydar Çelebi Ruznamesi**, İstanbul, 1001 Temel Eser(73).

STRABON, **Anadolu (XII,XIII,XIV)** Çev. A. Pekman, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat, 1987.

SÜMER, Faruk, **Yabanlu Pazarı**, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları,1985, s.83.

ŞEKER,M., **İslam’da Dayanışma Müesseseleri**, Ankara, D.İ.B. Yay., 1991.

TANYELİ, G. ve U., **16. Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Teknolojisi**, Türk Kültüründe Sanat ve Mimari, Klasik Dönem Sanatı ve Mimarlığı Üzerine Denemeler, İstanbul, 21. Yüzyıl Eğitim ve Kültür Vakfı Yayını, 1993.

TAVERNIER, J., B., **XVII.Asır Ortalarında Türkiye Üzerinden İran’a Seyahat**, çev. Ertuğrul Gültekin, İstanbul, Tercüman Yayınları, 1980.

TUNCER, Orhan Cezmi, **Anadolu Kervan Yolları**, Ankara, VGM,2007.

TURAN, O., **“Selçuklu Kervansarayları”**, Belleten, C.X, Ankara, 1946, s.473-474.

TURAN, O., **Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti**, İstanbul Boğaziçi Yay., 5. bsk., 1996, s. 360.

ULUGÜN, Y., **Seyahatnamelerde Kocaeli ve Çevresi**, Rotary Klübü Kültür Yayınları, İzmit, Kocaeli Gazetecilik ve Yayın A.Ş., 2000.

USTA, G. Keleş, **Anadolu Osmanlı Dönemi Mimarisinde Mekan Analizi Han ve Kervansaray Yapılarında Uygulama**, Trabzon, Yayınlanmamış Doktora Tezi, KTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, 1994.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı., **Osmanlı tarihi(İstanbul'un Fethinden Kanuni Sultan Süleyman'ın Ölümüne Kadar)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı., **13.-16. Yüzyıllarda Osmanlı'da İktisadi Duruma Bir Bakış**, CII. Osmanlı Tarihi, s. 681-690.

ÜNVER, S., **Dördüncü Sultan Murad'ın Revan Seferi Kronolojisi, Şevval 1044 (1635) Recep 1045 (1635)**, Ankara.

ÜRKMEZ, Engin, **İzmit'te Türk Eserleri**, Kocaeli, Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2007.

YURDAYDIN, Hüseyin Gazi., **Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1963.

16.Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Yollar, Köprüler, Menzilhaneler, Derbent Teşkilatı ve Haberleşme, İstanbul, İst.B. Yayınları, 1999.

ÖZET

KAMİLOĞLU, Onur, Kazıklı Hacı Hamza Bin İvaz Kervansarayı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011,

“Kazıklı Hacı Hamza Bin İvaz Kervansarayı” konulu Yüksek Lisans Tezi kapsamında Kocaeli İli, Gölcük İlçesi, Şirinköy Mahallesi, İpek Yolu Caddesi’nde, 280 ada, 1 parsel üzerinde bulunan hazine mülkiyetindeki arazisiyle Gölcük Belediyesine tahsisli 16. yüzyıl örneği incelenmiştir. Benzer plan tipi örneklerini Selçuklu İmparatorluğu’ndan itibaren görmeye başladığımız Kazıklı Hacı Hamza Bin İvaz Kervansarayı ve içerisinde bulunduğu plan grubu Osmanlı Döneminde tek katlı, ahşap taşıyıcılı, çatı örtülü, üstü kapalı neflerden oluşan “Avlusuz Kapalı Tip” kervansaraylar grubu içerisinde bilinen en büyük ölçekteki örnek olması ve bulunduğu kervan ve sefer güzergahındaki konumu açısından önemli bir eserdir.

Anahtar Sözcükler

1. Kocaeli
2. Gölcük
3. Kervansaray
4. Kazıklı
5. Han

ABSTRACT

KAMİLOĞLU, Onur, The Caravansarai of Kazıklı Hacı Hamza Bin Ivaz, Master Thesis, Ankara, 2011,

‘Kazıklı Hacı Hamza Bin Ivaz Caravanserai’ allocated at the Gölcük Municipality is an 16th century architecture sample. Its land is owned by the national treasury, and it is located in Gölcük County, Şirinköy District, İpek Yolu Street, Plot 280, Parcel 1.

This building complex is to be scrutinized within the scope of this Post Graduate Thesis named ‘Kazıklı Hacı Hamza Bin Ivaz Caravanserai’. The similar architectural plan types are seen from the period of the Seljuk Empire. This plan type is known as ‘The Covered Type Without Courtyard’, which is an important monumental category having single-storey, wooden-framed, roof-skinned and **covered /closed** naves, Located in the military and caravan routes and being the largest-scaled sample known in this category attributes a great importance to this caravanserai..

Key Words

1. Kocaeli
2. Golcuk
3. Caravansarai
4. Kazikli
5. Khan